

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Recenzenti:

prof. PaedDr. René Bílik, CSc.
doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc.

KRISTÍNA PAVLOVIČOVÁ

Prológy Teofylakta Ochridského

TRNAVA 2017

Realizácia výskumu a prekladu sa uskutočnila v rámci projektu 16-351-03366 Preklad prológovej literatúry s podporou Fondu na podporu umenia v programe 3.5.1 Výskum, publikačná a prekladateľská činnosť.

© Mgr. Kristína Pavlovičová, PhD., 2017
© Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017

ISBN 978-80-568-0085-0

Autorka monografie predstavuje slovenskej verejnosti dielo stredovekej proveniencie, ktoré patrí do okruhu cirkevnoslovenskej, resp. starobulharskej literárnej spisby – evanjeliové predslovy (predislóvia) Teofylakta Ochridského, reprezentanta byzantsko-slovenskej duchovnosti 11. storočia. Jedinečnosť monografie spočíva v zvolenom spôsobe sprístupnenia predslovov: v dôslednej analýze skúmanej problematiky, v prepise daných textov latinkou a v ich preklade do slovenského jazyka a tiež v sprievodnom výklade, ktorý obsahuje interpretačný kód nevyhnutný pre ich porozumenie.

Pri výklade Teofylaktových textov vyzdvihuje autorka hlavne ich literárnosť, vníma ich ako estetické objekty a produkty dobovej byzantsko-slovenskej semiotiky. Prológmi ilustruje žánrovú podobu evanjeliového predslvu, ktorú konfrontuje s Konštantínovým veľkomoravským Proglasom.

Oceniť treba autorkino úsilie o komplexnosť výkladu problematiky, lebo zohľadňuje v primeranej miere aj teologickú dimenziu prológov, podáva ich náboženské charakteristiky a posudzuje ich v kontexte dobového biblicko-teologického myslenia.

doc. Erika Brtáňová

Monografická práca K. Pavlovičovej sa na jednej strane viaže na jej predchádzajúcu monografiu *Veľkomoravský Proglas*, na strane druhej je autonómny výrazom autorkinho pretrvávajúceho záujmu o prológovú literatúru, tentoraz z povelkomoravského obdobia. Zmienaná väzba aktuálneho rukopisu na predchádzajúcu knihu sa prejavuje ako: 1. Zosilnenie argumentačnej sily a naliehavosti autorkiných zistení o Proglase. 2. Odkrytie žánrového kontextu, do ktorého Proglas patrí. 3. Identifikácia žánra „predslvu“ ako štandardnej výbavy či komunikačno-strategickej cesty pri uvádzaní evanjelií.

Autonómnosť problematiky sa prejavuje najmä v snahe identifikovať diferencie medzi Proglasom a Teofylaktovými „predisloviami“. Sledujúc túto líniu, autorka zisťuje, že 1. Proglas je predslovom k štyrom evanjeliám, ktoré autor predslovu predznamenáva ako jeden **celok**. Teofylaktos prikladá „predislovie“ ku každému evanjeliu **zvlášť**. 2. Proglas je úvodom k **prekladu** štyroch evanjelií, Teofylaktove texty sú úvodmi k **výkladu** jednotlivých evanjelií. To je potom signálom odlišnej funkcie sledovaných textov. Ohlasuje sa tu autorka exegetická či hermeneutická intencia.

Monografia má ambivalentný charakter. Je to na jednej strane práca literárnohistorická, upínajúca pozornosť na literárnosť analyzovaných textov, ale aj na ich špeciálnu funkčnosť. Súčasne je to práca poetologická a historicko-poetická.

prof. René Bílik

OBSAH

1. Úvod	11
1.1 Autor predslovov sv. Teofylakt	17
1.2 Teofylaktovo literárne dielo	24
2. Evanjeliové predslovy sv. Teofylakta	29
2.1 Predslov k Evanjeliu podľa Matúša	33
2.1.1 Cirkevnoslovanský text	44
2.1.2 Prepis	49
2.1.3 Preklad	52
2.2 Predslov k Evanjeliu podľa Marka	55
2.2.1 Cirkevnoslovanský text	65
2.2.2 Prepis	67
2.2.3 Preklad	68
2.3 Predslov k Evanjeliu podľa Lukáša	70
2.3.1 Cirkevnoslovanský text	77
2.3.2 Prepis	80
2.3.3 Preklad	82
2.4 Predslov k Evanjeliu podľa Jána	84
2.4.1 Cirkevnoslovanský text	93
2.4.2 Prepis	97
2.4.3 Preklad	99
3. Teofylaktove predslovy v starších prameňoch	101
3.1 Intencionálnosť predslovov a ich uplatňovanie	101
3.2 Ukážky z najstarších prameňov	104

4. Záver	120
5. Summary	122
6. Pramene	124
7. Literatúra	125

Ikona ochridského arcibiskupa sv. Teofylakta.

Rytina sv. Klimenta Ochridského a sv. Teofylakta Bulharského z knihy *Stematografia* od Christofora Žefaroviča, ktorá vyšla vo Viedni roku 1741. V oddelenom hornom páse, ktorý je dosť netypický, lebo na ikonách býva nápis väčšinou rozložený okolo hlavy alebo svätožiary svätca, je napísané *svätý Kliment Ochridský* a *svätý Teofylakt Bulharský*. Kliment drží knihu, ktorá svojimi otvorenými krídlami spája obidve postavy. Textový fragment v knihe obsahuje motív Božieho odpustenia.

1. ÚVOD

Literárne dielo Teofylakta Ochridského zapadá do povelkomoravskej éry dovŕšenej kristianizácie Slovanov, v ktorej sa kultúra i cirkevnoslovanský jazyk rozvíjali v relatívne ustálených formách južnej a východnej proveniencie pravoslávia, kým v západnom slovanskom prostredí sa kultúra i jazyk rozvíjali v kontexte západného cirkevného ducha rímskeho katolicizmu.

Teofylakt napísal celé svoje dielo v gréčtine. Skoro preložené do cirkevnej slovančiny bulharskej redakcie boli predslovy a výklady evanjelií,¹ ktoré sa ďalej šírili aj do ruského prostredia, odrážajúc byzantsko-slovanskú duchovnosť a teologické myslenie. Pravoslávne cirkvi jednotlivých území boli organizačne a jurisdikčne samostatné, čo však nebránilo čulým kontaktom a výmene s vplyvom na procesy utvárania byzantsko-slovanskej bohoslužby. Popredné miesto v tejto medzicirkevnej komunikácii mali mníšske monastiere. Určitú „centralizáciu“ medzi samostatnými pravoslávnymi cirkvami vidieť aj zo vzájomnej úcty svätcov rozličného pôvodu, ale aj v spoločnom utváraní paradigiem cirkevného, najmä bohoslužobného života.²

Bulharsko sa už v 9. storočí počítalo do rodiny kresťanských národov, pravda, najprv pod patronátom východného rímskeho impéria – Byzancie,³ takže aj sloviensky bohoslužobný jazyk sa ocitol v konkurenčnom postavení voči gréčtine. Teofylaktova doba je po-

¹ Porov. napr. HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671.

² Bohoslužby byzantsko-slovanského cirkevného typu nadobudli konečnú podobu až v 14. storočí. Porov. ŠKOVIERA, Andrej: *Svätí slovanskí sedmopočetníci*, 2010, s. 191 – 192.

³ HAVLÍK, Lubomír E.: *Slovanské státní útvary raného středověku. Politické postavení, společenská a vládní organizace státních útvarů ve východní, střední a jihovýchodní Evropě od 8. do 11. století*, 1987, s. 37.

značená napätím Bulharska s Byzanciou, lebo od roku 1018 Bulharsko stratilo svoju štátnu samostatnosť a stalo sa provinciou Východorímskej ríše, ktorú spravoval osobitný miestodržiteľ v Skopje.⁴ S tým súvisel aj pokles patriarchátu na arcibiskupstvo, hoci ochridský arcibiskup zostal autokefálny.⁵ Napriek uvedeným napätiam nenastal medzi Konštantínopolom a bulharskou cirkvou rozkol.⁶ Teofylakt, sám Grék, ako životopisec sv. Klimenta Ochridského vyzdvihuje slovanskú literárnu a osvetovú kultúru v ochridskej oblasti Bulharského štátu a hovorí, že Kliment bol ustanovený ako „prvý biskup bulharského jazyka“.⁷ Bulharský národ, pravda, v dobovom chápaní onoho pojmu, Teofylakt nazýva „môj národ“. V liste Sebastokratorovmu synovi o spustošení jednej bulharskej cirkvi používa uvedený výraz najprv v citáte od proroka Jeremiáša (9, 1), ďalej však aj vo vlastnom texte. Podobne sa vyjadruje v Živote Klimenta XXII, 66: „*A vôbec všetko, čo sa týka cirkvi, čím sa okrášluje pamiatka Boha a svätých a duše sa presycujú, Kliment dal nám – Bulharom.*“⁸

- ⁴ Porov. ANGOLD, Michael: *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081 – 1261*, 2000, s. 158.
- ⁵ HAVLÍK, Lubomír E.: *Slovanské státní útvary raného středověku. Politické postavení, společenská a vládní organizace státních útvarů ve východní, střední a jihovýchodní Evropě od 8. do 11. století*, 1987, s. 41.
- ⁶ DÖPMANN, Hans-Dieter: *Die Orthodoxen Kirchen*, 1991, s. 47.
- ⁷ DUJČEV, Ivan: *Pohled na dějiny středověké bulharské literatury*. In: *Zlatý vek bulharského písemnictví*, prel. Věra Bechyňová, Zoe Hauptová, 1982, s. 22.
- ⁸ Spochybňovanie autenticity Teofylaktovho autorstva tohto typu výpovede nepokladáme za oprávnené. A. Škoviera sa nazdáva, že Teofylakt sa s výrazom „nám“ sám nemohol pokladať za Bulhara, a preto hľadá textologické vysvetlenie (ŠKOVIERA, Andrej: *Svatí slovanskí sedmopočetníci*, 2010, s. 117). Obchádza však možnosť teologického vysvetlenia. Výraz „môj národ“ v reči bulharského arcibiskupa Nebulhara možno vysvetliť ako „môj ľud, mne zverené stádo“. Podobne „Všetko, čo (...) Kliment dal nám – Bulharom“ zo Života Klimenta XXII, 66 môže znamenať nám Bulharom – cirkevnému spoločenstvu autokefálnej bulharskej cirkvi. Uplatnil by sa tu model apoštolskej empatie podľa apoštola národov Pavla so svojou cirkvou, pre ktorú ako organizmus je hlavou. Pavol žije v presvedčení, že v tomto zmysle medzi nami „už niet Žida ani Gréka“ (Gal 3, 28), a ďalej, ak môže byť radujúci sa s radujúcimi a plačúci s plačúcimi (Rim 12, 15), polahky môže byť Grék Teofylakt Bulhar s Bulharmi.

Práve tento výraz „môj národ“ okrem mnohých iných symptómov ukazuje, že Teofylakt Ochridský nebol iba učený teológ (najmä v odbore biblíka), ale bol veľmi úprimným vyznávačom viery v postavení hierarchu podľa prototypu „apoštola národov“. V jeho predslovoch k evanjeliám (texty a ich výklady) sa zrači dobe primerané penzum poznatkov o biblickom texte, didakticko-katechetický esprit a empatico-persuazívne sprítomnenie adresáta.

Skutočnosť, že Teofylaktove predslovy predstavujú ohnivko v reťazi prekladových a výkladových prológov k textom evanjelií, je nesporná. Žáner sám vo svojej silnej tradícii, ak prihliadneme aj na niektoré miesta, rovnako ladené u Teofylakta i Konštantína, ukazuje, že do tohto reťazca prozaických textov integrálne zapadá starosloviensky napísaný veľkomoravský Proglas. Teofylaktove predslovy sú v tomto ohľade vynikajúcim materiálom na jeho komparatistické posúdenie. Cieľom tejto knihy je však aj samo predstavenie v slovenskom literárnovednom a historickom kontexte dosiaľ neznámych textov samých osebe. V knihe ich uvádzame podľa tlačeného cirkevnoslovanského evanjeliára v cirkevnej slovančine, v prepise latinkou a v preklade. Okrem toho každý predslov interpretujeme v osobitnej kapitole.

Pri prepise do latinky sme uplatnili čitateľsky dostupný spôsob prepisovania, ktorý je podobný prepisom cirkevnoslovanských bohoslužobných textov v pravoslávnych a gréckokatolíckych modlitbových knihách na praktické použitie. Na rozdiel od nich však uplatňujeme literu *g* v slovách *Gospód*, *B(o)gъ* atď., a nie *h*, ako býva v uvedených knihách. Keďže Teofylaktove texty boli do slovančiny najprv preložené v bulharskom prostredí, až neskôr prenesené na Rus, pri prepise samohlások sa usilujeme priblížiť skôr k staršej, a teda pôvodnej výslovnostnej norme. Pri cirkevnoslovanských textoch totiž ide o to, že jediný text možno prečítať vo viacerých variantoch cirkevnej slovančiny, teda v jednotlivých redakciách. Tak napr. v bulharskej redakcii v slovách *ašte*, *ošte*, *sveštá* sa graféma na označenie spojenia dvoch spoluhlások číta ako *št*, kým v redakciách východného slovanského prostredia ako *šč*. V prepise uplatňujeme historicky starší jav.

Keďže zatiaľ nejestvuje komplexný jazykovedný opis jednotlivých cirkevnoslovanských redakcií a im zodpovedajúcej jazykovej systematiky, ktorý by umožnil vznik pevných pravidiel prepisu do živých jazykov, v našej práci sa pri prepise uberáme viac cestou transliterácie, ktorá, na rozdiel od transkripcie, umožňuje relatívne pohodlné čítanie, verné písanej forme textu. Výhodou tu je, že čitateľ so slovenským, ale aj iným slovanským jazykovým vedomím vie na základe všeslovanskej jazykovej invariantnosti čiastočne poznať, čiastočne intuitívne dekódovať cirkevnoslovanskú vetu a jej lexikálne obsadenie, aj keď sa mu zdá pri tichom či hlasnom čítaní vynára osobitné zvukové stvárnenie cirkevnoslovanského textu, podvedome spríbuznené s vlastným živým jazykom.

Skrátené výrazy, ktoré sú v pôvodnom cyrilskom texte s titulou ako znakom abreviácie, sú v prepise do latinky uvedené tak, že v zátvorkách je vyjadrená časť slova, ktorá sa v cirkevnej slovančine pri skracovaní zautomatizovane dá domyslieť.⁹

Vo vlastnom preklade si nekladíme literárské ambície. Ide v ňom skôr o vecnú dôslednosť, vernú jazykovú ekvivalenciu a, kde sa to núka, aj o určitú rezonanciu s pôvodným cirkevnoslovanským textom, pričom, prirodzene, siahame radšej za cirkevno-slavizmami a vecne kompatibilné výrazy, používané v západnom kultúrnom prostredí, uvádzame v zátvorkách alebo komentároch. Do obľých zátvoriek dávame aj výrazy, ktoré určité miesto v texte kompletizujú či presnejšie osvetľujú v danom spojení. V pôvodine však z rozličných príčin neboli uvedené, čo vyplýva jednak z typológie cirkevno-slovančiny (v pomere k slovenčine), jednak z dobového označovania; napr. výraz *náuka* sa za Teofylakta rozumel jasne ako dogmatická náuka cirkvi, keďže išlo o základný, dominujúci jav v kultúrnohistorickom fonde. V slovenskom preklade sa žiada pridať špecifikujúci prívlastok v zátvorkách: (*dogmatická*) *náuka*. Pri

⁹ Podrobnejšie o princípoch abreviácie v cirkevnoslovanských textoch pozri PAVLOVIČ, Jozef: *Nomina sacra v cirkevnoslovanských bohoslužobných textoch*. In: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*, 2000, s. 275 – 283.

interpretáciách uplatňujeme metodologické postupy odkrývania zmyslu textu v súlade so špecifickými potrebami poetiky a textovej náuky v stredovekej literatúre. Keďže ide o rýdzo náboženské texty, nevyhnutným pri analýze je teologické inštrumentárium z oblasti biblíka, systematickej teológie a pravoslávnej duchovnosti.

Cieľom tejto knihy nie je podať Teofylaktove evanjeliové predslovy z hľadiska textológie a textovej kritiky. Neskúmame teda, aké sú zachované rukopisné pamiatky (pôvodina, preklady a prepisy), ako ani, prirodzene, vzťahy medzi nimi. V paleoslavistických prácach sa často stretáme práve s takýmto postupom, pri ktorom sa analyzuje materiálna stránka rukopisov (typ písacieho materiálu, písacích prostriedkov, typ písma, jazyková stránka atď.), menej pozornosti sa venuje ich literárnosti a literárnokomunikačnému uplatneniu. Vyplýva to z toho, že texty staršej cyrilскеj literatúry sú prevažne náboženskej povahy, takže interpreti tu pociťujú kompetenčný odstup vzhľadom na obsahovú a pragmatickú stránku skúmaných textov. V prípade „odvážnejších“ interpretov, ako sme na to ukázali v knižnej práci o veľkomoravskom Proglase, ktorí bez teologických kompetencií interpretovali tento chronicky známy text, sa ukázalo, že pre elementárnu neznalosť v uvedenom ohľade sa neadekvátne skreslila základná textovo-semiotická určenosť.

Interpretácie v tejto knihe reflektujú teologickú dimenziu Teofylaktových textov, a to najmä z biblickoteologického hľadiska. Na prvom mieste však nejde o odborné bádanie a štúdium evanjelií, ako sa to robí v odvetví vedeckej disciplíny kritiky evanjelií. Z čisto formálnej stránky Teofylaktove predslovy sú mimoevanjeliové texty, hoci svojou povahou prológovosti (uvádzania iného textu, tu evanjeliového) majú úzky vzťah s evanjelióvymi textami a majú výrazné metatextové črty. Táto skutočnosť – okrem iného – sama osebe vyhraňuje skúmané predislóvia ako typ stredovekej literatúry. Na jednej strane teda nemožno oddeliť ich náboženské charakteristiky, najmä intencionálnosť a spätosť s dobovým biblickoteologickým myslením, na druhej strane však regulárne pri nich možno vyzdvihnúť literárnosť, ktorá z čisto teologického rozsahu poznania prestupuje do antropologického diskurzu, a tak fixuje dobovú by-

zantsko-slovanskú semiotiku, dotvárajúcu kultúrny obraz stredovekého literárneho života a života vôbec.

Preto vo svojich výkladoch nezachádzame do biblickej vedy, ak ide napr. o Teofylaktove názory o vzniku, autorstve, metatextovosti (synoptickosti) evanjelií, príp. o osobnosti evanjelistu Jána, v duchu prevratne nových diskusií v súčasnej biblickej teológii (porov. napr. práce François Vougu atď.). Teofylaktove predslovy vnímame ako semioticky relatívne uzavreté, autonómne texty, ktoré v rámci svojho žánru prológovej literatúry zaujímajú pevné miesto v reťazci prológov k biblickým knihám, nevynímajúc Konštantínov veľkomoravský Proglas. V tomto zmysle možno túto našu prácu čítať aj v myšlienkovom duchu nadväzovania na knihu Veľkomoravský Proglas (2016), hoci nie výlučne. Čitateľ sa tu po prvý raz môže oboznámiť so „súrodencami“ veľkomoravského Proglasu v žánrovej rodine nebásní v slovenskom preklade.

1.1 Autor predslovov sv. Teofylakt

Teofylakt je v cirkevnoslovanskej, resp. starobulharskej literárnej spisbe známy predovšetkým ako životopisec sv. Klimenta Ochridského, no o ňom samom sa zachovali len čiastkové životopisné údaje.

Pri pomenúvaní sa plné znenie jeho mena uvádza vo viacerých formách. Najčastejšia podoba je *Teofylakt Ochridský* alebo, v západných prameňoch, s predložkovým výrazom v prímene: *Teofylakt z Ochridu* (angl. *Theophylaktos* alebo *Theophylact (archbishop) of Ohrid*;¹⁰ nem. *Theophylaktos von Achrida*¹¹ alebo *Theophylaktos von Ohrid*¹²). V slovanských, najmä bulharských prameňoch, má meno s dvojčlenným prímenom: *Teofilakt, Archiepiskop Bŕlgarski*¹³ (Teofylakt, Arcibiskup/Archijepiskop Bulharský); písanie mena s mäkkým i zodpovedá súčasnej transkripcii do bulharčiny. Autor úvodu k Teofylaktovmu dielu *Blagovestnik, ili Tŕlkuvanie na Svetoto Evan-*

¹⁰ KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 2068; SIECIENSKI, Edward A.: Theophylact of Ohrid. In: *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, 2011, s. 593; *The Cambridge History of the Byzantine Empire, c. 500 – 1492*, ed. Jonathan Shepard, 2008, s. 672 a ANGOLD, Michael: *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081 – 1261*, 2000, s. 158 – 172. Margaret Mullett používa variant Theophylact of Ochrid, pozri MULLETT, Margaret.: Theophylact of Ochrid's *In Defence of Eunuchs*. In: *Eunuchs in Antiquity and Beyond*, ed. Shaun Tougher, 2002, s. 177 – 198 a rovnako LOUTH, Andrew: Theological Literature. In: *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, ed. Elizabeth Jeffreys, John F. Haldon, Robin Cormack, 2008, s. 854, 856. John Hussey používa variant Theophylact of Ochrida, pozri HUSSEY, John Mervyn: *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, 2010, s. 178.

¹¹ PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475.

¹² HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671.

¹³ Porov. napr. Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŕlgarski: *Blagovestnik, ili Tŕlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 7 alebo GERGOVA, Emilija Viktorova: Teofilakt Ochridski. In: *Starobŕlgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*. Zost. Donka Petkanova, 2003, s. 508.

gelie jeromonach Vasilij¹⁴ uvádza, že sám Teofylakt sa v jednom zo svojich listov podpísal ako *Teofylakt Konštantínopolec*, čo pripisuje tomu, že v Konštantínopole Teofylakt strávil najdlhšiu časť svojho života, čo sa spája aj s jeho úzkou zviazanosťou s týmto mestom.¹⁵ S Teofylaktovou činnosťou v patriarcháte súvisí aj ďalšie prímeno: *Ritor*¹⁶ (t. j. Rétor, Rečník), ktoré sa však viaže iba s etapou jeho diakonskej služby pre patriarchát.¹⁷ V tejto službe diakoni boli najbližšími spolupracovníkmi patriarchu. Jedni boli jeho pomocníkmi v administratívnej oblasti pri riadení patriarchátu, iní pracovali literárne. Teofylakt mal za úlohu venovať sa tejto druhej činnosti, a to so zameraním na výklady textov Svätého písma. Pomenovanie *rétor* sa vtedy nevzťahovalo výlučne na osoby s darom rečníckeho umenia alebo azda krasorečnenia, ale vzťahovalo sa najmä na tých, čo ovládali homiletiku čiže cirkevné rečníctvo vrátane hermeneutiky a exegézy. Spomínaný jeromonach Vasilij uvádza, že v akejsi starej pamiatke sa Teofylakt nazýva *Učiteľ na ritorite*, teda *Učiteľ rétoriky*.¹⁸ K diakonskej činnosti Teofylakta treba dodať, že na jej vykonávanie vo funkcii rétora bolo potrebné nielen ovládanie biblíka, ale aj širšieho teologického záberu, ba dokonca aj dobré svetské vzdelanie. Jeromonach Vasilij o ňom hovorí, že veľmi dobre ovládal starú klasickú literatúru,¹⁹ čo usudzuje z jeho literárneho diela a z toho, že vykonával pastoračnú činnosť, takže musel mať vtedajšie poznatky o človeku, na ktorého sa v nej zameriaval. Túto skutočnosť dokladá najmä tým, že Teofylakt pôsobil ako učiteľ.

¹⁴ Výrazom *jeromonach* sa v pravoslávnej cirkvi označuje príslušník kléru, ktorý je kňaz (jerej) a zároveň mních.

¹⁵ S. 8.

¹⁶ Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŭlgarski: *Blagovestnik, ili Tŭlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 8.

¹⁷ Porov. ANGOLD, Michael: *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081 – 1261*, 2000, s. 160.

¹⁸ Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŭlgarski: *Blagovestnik, ili Tŭlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 8.

¹⁹ Tamže, s. 8.

K osobitosti uvádzania Teofylaktovho mena patrí aj rozdielne používanie titulu vyjadrujúceho v náboženskom prostredí hodnotu osoby zo širokej škály oslovenia tých, čo patria do oslávenej cirkvi ako vrstvy univerzálnej cirkvi. Ide o termíny *blahoslavený* (s variantom *blažený*) a *svätý*, v cirkevnej slovančine *blažennyj* a *svjatyj*. V slovenčine, ako vidieť, je pri prvom z nich malá odlišnosť spôsobená provenienciou. Vo východnej byzantsko-slovanskej cirkvi sa prekladá ako *blažený*, v ženskom rode *blažená*, kým v západnej latinskej cirkvi *blahoslavený*, *blahoslavená*. Uvedené tituly sú všeobecné. Na ne sa zvyčajne vo všetkých cirkvách, v ktorých sa uznáva kult svätých, navrstvujú ešte ďalšie, podrobnejšie kategorizujúce tituly. Bohatšia diferenciacná škála je v pravoslávnom jazykovom a kultúrnom prostredí.

V bulharskej tradícii má Teofylakt titul *blažený*, no medzi východnými Slovanmi *svätý*. Nižší titul *blahoslavený* sa získava v procese blahorečenia, vyšší *svätý* v procese svätorečenia, kanonizácie, ktorý sa na Západe začína v diecéze kandidáta, pokračuje v Kongregácii pre svätorečenie v Ríme a uzatvára ho pápež (vyhlásenie a zápis do zoznamu čiže kánonu blahoslavených a svätých). V pravoslávnych cirkvách podobne prebiehajúci proces uzatvára hlava patriarchátu alebo autokefálnej cirkvi. V stredoveku však bol priebeh blahorečenia a svätorečenia podstatne jednoduchší. Vychádzalo sa pri ňom hlavne z tzv. povesti svätosti, v ktorej kandidát zomrel a ktorá sa formou úcty ďalej udržiavala medzi veriacimi. Nižší titul *blahoslavený* či *blažený* spravidla umožňuje, aby kandidát bol uctievaný v prostredí, z ktorého pochádzal, či už v diecéze alebo eparchii, alebo v kláštore či monastieri. Paradoxné pri Teofylaktovi je, že v domácom prostredí jeho pôsobiska je uctievaný ako blažený, kým Rusi, ale aj Gréci ho menujú svätým. Svätcom ho údajne menujú pre rozsiahle literárne duchovné dielo,²⁰ v ktorom sa zaiste odráža niečo z osobných postojov autora, jeho zmýšľanie, axiológia atď. Kanonizácia svätca však nie je časove limitovaná, takže je ná-

²⁰ Porov. jeromonach Vasilij in Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bъlgarski: *Blagovestnik, ili Tълкуvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 20.

dej, že aj v bulharskej cirkvi sa dorovná titul svätca k ruskej tradícii. Spochybňovanie svätorečenia, aké sa často ozývalo v šesťdesiatych rokoch 20. storočia v súvislosti s úctou panovníkov a kráľov, ktorí sa uctievali azda len pre „zásluhu“ ich postavenia, tu cirkev nereviduje, len takéto prípady menej pripomína alebo ich neuvádza v aktuálnych kalendároch orientujúcich bohoslužby k jednotlivým svätcom dňa. Revidovanie smerom nahor však je možné. Takým prípadom bol prednedávnym knieža Rastislav, svätej povesti, ktorý pozval misionárov, obrátiac sa na cisára Michala III., aby prišli na Veľkú Moravu. Pravoslávna cirkev Česka a Slovenska ho po vyše tisíc rokoch svätorečila. Kanonizácia v miestnej cirkvi transferuje do iných sesterských cirkví toho istého vyznania a západná cirkev spravidla uznáva svätorečenia cirkví, ktoré s ňou nie sú zjednotené.

Tu možno uviesť, že náš autor predslovov k evanjeliám sa nazýva zamieňavo raz ako *blažený*, raz ako *svätý Teofylakt Ochridský* či *Bulharský*. Pri príménach s určením pôvodu z určitého miesta (mesta), ako je to v jeho prípade, slovenský pomenovací systém tu využíva skôr obyvateľské mená; no pri príménach historických osôb, svätíc a svätcov sa podriaďuje tradícii s uplatnením adjektívnej podoby (porov. napr. Ježiš Nazaretský, nie Nazaretčan).

Z mála údajov, ktoré sa o Teofylaktovi zachovali, je jeho „priezvisko“. Priezviská v pravom zmysle slova, ako ich používame dnes, vznikli oveľa neskôr. Napriek tomu sa v niektorých prameňoch uvádza, resp. aspoň pripomína, že Teofylakt pochádzal z bohatej rodiny Hefaistosovcov, čiže podľa toho možno ho identifikovať dvojzložkovo ako Teofylakt Hefaistos (porov. angl. Theophylaktos Hephaistos).²¹

Niektoré premene ukazujú na autoidentifikačné meno podľa rodiska. Ide o Teofylaktov list bratovi panovníčky Márie a zároveň

²¹ KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 2068; HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671; MULLETT, Margaret: Theophylact of Ochrid's *In Defence of Eunuchs*. In: *Eunuchs in Antiquity and Beyond*, ed. Shaun Tougher, 2002, s. 177; PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475.

o akýsi starý zoznam bulharských arcibiskupov, kde sa vyskytuje meno v podobe *Teofylakt z Evripu*. Evrip, gréc. Egribos je Teofylaktovo rodisko v blízkosti mesta Chalkis.²²

Z činnosti Teofylakta sa popri literárnom diele najviac spomína jeho nezvyčajne dlhá diakonská služba. Ako diakon rétor vyučoval aj na Patriarchátnej škole v Konštantínopole, čo mu umožnilo kontakty s panovníckym dvorom. Vzdelával deti vyšších dvorných úradníkov. Svoje potomstvo mu zverila aj panovníčka Mária,²³ manželka cisára Michala Parapinaksa Duku (cisár do roku 1078) a potom aj jeho nástupcu Nikifora Votaniota.²⁴ Jeho najznámejším žiakom bol Konstantinos Dukas, syn cisára Michala VII.²⁵ Vážnosť, ktorú si svojím vzdelaním a vzdelávaním iných získal v najvyšších vrstvách, ho nečakane vyniesla na arcibiskupský prestol. 6. januára 1088 dostal oficiálne poverenie od cisára Alexia I., ktorý ho vymenoval za bulharského arcibiskupa. Do jeho správy pripadlo tak Bulharsko, ako aj Srbsko,²⁶ pričom tieto oblasti boli spravované ako samostatné, teda bez podriadenosti konštantínopolskému patriarchovi až do polovice 11. storočia. Cirkevným strediskom bolo vtedajšie hlavné mesto Bulharska Ochrid.

²² Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bъlgarski: *Blagovestnik, ili Tълкуvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 7 – 8; PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475.

²³ Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bъlgarski: *Blagovestnik, ili Tълкуvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 9.

²⁴ Tamže, s. 7 a 9.

²⁵ *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. Frank Leslie Cross, Elizabeth A. Livingstone, 1997, s. 1607; PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475; HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671; KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 2068; BORECKÝ, Bořivoj – DOSTÁLOVÁ, Růžena a kol.: *Slovník řeckých spisovatelů*, 2006, s. 524; VAVŘÍNEK, Vladimír – BALCÁREK, Petr: *Encyklopedie Byzance*, 2011, s. 483; ANGOLD, Michael: *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081 – 1261*, 2000, s. 160.

²⁶ Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bъlgarski: *Blagovestnik, ili Tълкуvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 10.

Teofylakt bol v poradí piaty bulharský arcibiskup spomedzi tých, čo mali grécky pôvod.²⁷ Jeho predchodcom bol Joan Ainos. Arcibiskupský stolec však podľa jeromonacha Vasilija nevnímal ako vyznačenie, ale skôr ako trest.²⁸ Túto informáciu však treba posudzovať opatrne, pretože v stredovekej literatúre životopisci svätých často siahajú za topoi, ktoré obsahuje prvok poníženia cirkevného hodnostára, ktorý chce radšej žiť v skrytosti ako na výslni stolca spojeného s mocou nad ľuďmi. Tak je to napríklad v prípade Konštantína Filozofa Cyrila, ale aj sám Teofylakt ako životopisec využíva tento topický motív v opise života sv. Klimenta Ochridského. Môžeme sa teda nazdávať, že aj povest' svätosti, ktorá sa šírila po Teofylaktovej smrti, obsahuje podobný princíp vyzdvihovania jedinečných vlastností. Na druhej strane však treba zobrať do úvahy fakt, že Teofylakt sa o odstúpení z arcibiskupského stolca vyjadruje aj vo svojich listoch, o ktoré sa opieral jeromonach Vasilij pri koncipovaní jeho životopisu. O týchto listoch ešte bude reč.

V pomerne zrelom veku sa zmenilo Teofylaktovo povolanie, aj keď ako celok bolo to povolanie duchovné, kňazské, no činnosť, ktorá sa od neho očakávala v nových podmienkach, bola výrazne rozdielna. Ako diakon rétor a učiteľ v patriarcháte pracoval duchovne, bol v intímnom styku s teologickou a náboženskou literatúrou, do hĺbky bádala biblický text, jeho nuansy, podrobnosti, ale i celkový duch Biblie. V postavení arcibiskupa naň čakala prevažne administratívno-organizačná činnosť, a to v situácii, ktorá nijako nebola priaznivá. Zvonka zažil veľa príkorí od svetskej moci, ale aj od nepriateľov pravoslavia – pavlikiánov, neskôr bogomilov.²⁹ Veľké príkororia mu spôsobovali aj podriadení v duchovnej službe. Nie div, že sa pokúšal zbaviť bremena arcibiskupského úradu a vrátiť sa

²⁷ Porov. MULLETT, Margaret: Theophylact of Ochrid's *In Defence of Eunuchs*. In: *Eunuchs in Antiquity and Beyond*, ed. Shaun Tougher, 2002, s. 177.

²⁸ GERGOVA, Emilija Viktorova: Teofilakt Ochridski. In: *Starobŭlgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*. Zost. Donka Petkanova, 2003, s. 508.

²⁹ Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŭlgarski: *Blagovestnik, ili Tŭlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 11.

do Konštantínopola. Dosvedčujú to viaceré listy, ktoré – neúspešne – písal panovníčke Márii a veľkému domestikovi.³⁰ V týchto listoch vyjadroval žiaľ nad svojím položением. Ale zmena nenastala.

Teofylakt ako arcibiskup sa pričínal o vybudovanie pevnej organizácie miestnej cirkvi. Zamieraval sa najmä na posilnenie bulharského episkopátu a zabezpečenie cirkevného majetku. Mimovoľne sa možno dočítať, že konflikty, spory, ale aj utužovanie vzťahov v klére riešil Teofylakt konciliárne, takže určité problémy, ku ktorým mal zaujať stanovisko, posúval na najbližšie zasadnutie snemu (soboru) miestnej cirkvi. Pravoslávna cirkev v Bulharsku v tej dobe veľa utrpela od výbojných nájazdov susedných krajín. Pustošivé nájazdy boli príčinou, že miestne duchovenstvo často zutekalo, takže na pleciach arcibiskupa zostávalo riešenie ťažkých situácií. Avšak pri napadnutí Bulharska Apuljcami pod vedením Boemuna roku 1107 bol aj sám Teofylakt prinútený ujsť z Ochridu do Solúna.³¹

Teofylakt spravoval bulharskú cirkev nie menej ako 30 rokov.³² Presný rok jeho smrti, rovnako ako rok narodenia nie je známy. Predpokladá sa, že zomrel po roku 1107, ktorým sa datuje jeho strastiplný útek z Ochridu. Podobne ako približný rok jeho narodenia (1050 alebo „pred 1055“), aj rok jeho smrti 1125/26,³³ uvádzaný vo viacerých prameňoch,³⁴ je iba domnelý.

³⁰ Tamže, s. 12. Porov. aj *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. Frank Leslie Cross, Elizabeth A. Livingstone, 1997, s. 1607; KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 2068.

³¹ Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŭlgarski: *Blagovestnik, ili Tŭlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 18. Týmto rokom sa končí jeho zachovaná korešpondencia, porov. ANGOLD, Michael: *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081–1261*, 2000, s. 165.

³² Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŭlgarski: *Blagovestnik, ili Tŭlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 20.

³³ Týmto rokom sú datované jeho básne na Simeona Nového Teológa. Porov. MULLETT, Margaret: Theophylact of Ochrid's *In Defence of Eunuchs*. In: *Eunuchs in Antiquity and Beyond*, ed. Shaun Tougher, 2002, s. 177.

³⁴ Porov. napr. PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475; HANNICK, Christian: The-

1.2 Teofylaktovo literárne dielo

Evanjeliové predslovy (predislóvia), ktoré predstavujú ústrednú tému tejto knihy, sú iba malým zlomkom žánrovo a tematicky bohato diferencovaných literárnych textov autora. Teofylaktovo dielo sa rozdeľuje do piatich skupín.³⁵ Kvôli predstave o ucelenosti jeho diela i možnosti zaznamenať kontext, v ktorom sa nachádzajú spomínané predslovy, podávame tu stručný prehľad celej Teofylaktovej literárnej tvorby.

1.2.1 Výkladové texty

Teofylakt Ochridský patrí medzi svetoznámych vykladačov Svätého písma v dejinách kresťanstva. V pravoslávnom prostredí sa jeho výklady citujú a vydávajú podnes. Uplatňuje v nich hermeneutické a exegetické postupy, pričom ale často prestupuje do homiletickej stratégie, čím dobový odborný text popularizuje. Často oslovuje čitateľa, kladie zaňho otázky, anticipuje problematické miesta, využívajúc obrazno-expresívne výkladové postupy. Teofylaktove výklady tak možno charakterizovať ako komentáre k biblickým textom, v ktorých sa vykladajú iba výberové pasáže textu, nie kompletný text.

Zo starozákonných spisov Teofylakt vykladá päť tzv. malých prorokov Ozeáša, Habakuka, Jonáša, Nahuma a Micheáša, pričom výrazne siaha za výkladmi starých cirkevných otcov, najmä sv. Jána Zlatoústeho. Starozákonné výkladové komentáre spísal na písomnú žiadosť imperátorky Márie, manželky dvoch byzantských cisárov. Z novozákonných spisov vykladá Štvorevanjelium, Skut-

ophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671; *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. Frank Leslie Cross, Elizabeth A. Livingstone, 1997, s. 1607; KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 2068.

³⁵ Porov. jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Vŭlgarski: *Blagovestnik, ili Tŭlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 21.

ky apoštolov, všeobecné listy a listy apoštola Pavla. Tu si osobitnú pozornosť zasluhujú výklady uvedených evanjelií, lebo pri nich sa údajne najmenej pridržal diel predchádzajúcich vykladačov, teda sú jeho vlastné.³⁶ Do konceptu výkladu štyroch evanjelií zapadajú aj Teofylaktove predslovy. Na rozdiel od Konštantína Filozofa, ktorý napísal predslov zvaný Proglas (Prológ) k všetkým evanjeliám ako celku, a to k ich prekladu do slovienskeho jazyka, Teofylakt napísal štyri predslovy, ku každému jednotlivému evanjeliu osobitne, a to k ich výkladu.³⁷ Vo svojich výkladoch evanjelií zaujíma stanoviská kresťanskej ortodoxie aj voči dovtedy známym herézam a rozporom s latiníkmi.³⁸

1.2.2 Polemické spisy

Teofylaktovi sa v minulosti pripisovalo autorstvo dvoch polemic-
kých spisov, pričom druhý z nich, hoci tematicky zhodný s prvým,
má črty pamfletu a nepokladá sa za autentický.³⁹

³⁶ Tamže, s. 22. V *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. Frank Leslie Cross, Elizabeth A. Livingstone, 1997, s. 1607 sa uvádza, že pri výklade biblických textov bol Teofylakt do značnej miery ovplyvnený skoršími autormi. Aj A. Louth uvádza, že Teofylaktove komentáre sú buď prevzaté od predchádzajúcich komentátorov, alebo sú od nich silno závislé, porov. LOUTH, Andrew: *Theological Literature*. In: *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, ed. Elizabeth Jeffreys, John F. Haldon, Robin Cormack, 2008, s. 854.

³⁷ Podrobnejšie o tom pozri kapitolu *Evanjeliové predslovy sv. Teofylakta*.

³⁸ Porov. jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŭlgarski: *Blagovestnik, ili Tolkovanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 22; KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 2068; PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475; HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671; *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. Frank Leslie Cross, Elizabeth A. Livingstone, 1997, s. 1607; FLORJA, Boris Nikolajevič: *Církevní rozkol a slovanský svět*, 2014, s. 11; VAVŘÍNEK, Vladimír – BALCÁREK, Petr: *Encyklopedie Byzance*, 2011, s. 483.

³⁹ Porov. PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475.

Prvý, a teda aj jediný polemický Teofalyktov text sa nazýva *Traktát o omyloch latiníkov*.⁴⁰ Inšpirácia na napísanie traktátu vznikla z prosby istého diakona, ktorý pracoval ako „kanstrisij“, čo je funkcia pomenovaná podľa miestnosti, v ktorej sa uchovávali cirkevné rúcha, v slovanskom jazyku *riznica* (od *rizy*, t. j. oblečenie). Teofylakt tohto diakona poznal osobne a vyhovel jeho žiadosti. V úvode k tomuto traktátu vysvetľuje princíp kresťanskej lásky, v duchu ktorej by sa mali niest' všetky polemiky kresťanov. Rozličnosti by podľa neho mali byť pokryté láskou, a nie hľadaním heréz a poblúdení druhých, takže rozličné obyčaje môžu byť osebe čisté, nemali by rozdeľovať cirkvi. Veľmi nekompromisne však sa stavia voči novotám latiníkov v oblasti dogmatiky. Téma jeho traktátu sa napokon zredukovala na filioque.⁴¹

1.2.3 Poučné diela

Dva texty spomedzi poučných Teofylaktových spisov majú katechétsko-katechetický ráz. Sú to vlastne kázne na Krestopoklonnú nedeľu (Nedeľa poklony krížu) a na sviatok Uvedenia presvätej Bohorodičky do chrámu. Obidva texty majú v nadpise výraz „slovo“, ktorým sa v synekdochickom zmysle pomenúva „reč“, ale aj „rozprava“ či „kázeň“.

Vyslovene didakticky poučný je spis *O cisárskom vzdelaní*, ktorý Teofylakt napísal okolo roku 1086 – 1087 pre cisárskeho syna, svojho žiaka Konštantína Dukasa. Spis má dve časti. Prvá obsahuje chváloreč o samom žiakovi a jeho rodičoch, druhá cisárske poučenia. V traktáte sa hovorí o troch formách zriadenia: monarchická, aristokratická a demokratická forma.⁴² Teofylakt apeluje za múdre porozumenie povolania za cára a zároveň Božích právd. Ide o cha-

⁴⁰ Tamže, s. 1475.

⁴¹ Tamže, s. 1475. Porov aj VAVŘÍNEK, Vladimír – BALCÁREK, Petr: *Encyklopedie Byzance*, 2011, s. 483.

⁴² GERGOVA, Emilija Viktorova: Teofylakt Ochridski. In: *Starobŕlgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*. Zost. Donka Petkanova, 2003, s. 507.

rakteristický žáner stredovekej literatúry známy aj pod názvom „panovnícke zrkadlo“.⁴³

Do tejto skupiny Teofylaktovej literárnej tvorby sa zaraďuje aj *Pochvalné slovo o imperátorovi Alexiovi I. Komninovi*, ktoré bolo napísané po skýtskej vojne roku 1089, v ktorej panovník zvíťazil nad barbarmi. Podľa tradície sa reč tohto typu mala prečítať na sviatok Bogojavlenia (Bohozjavenie).⁴⁴

1.2.4 Historické texty

Historicky ladený text má Teofylakt iba jeden. Je to *Slovo o mučeníctve tiberiopolských mučeníkov*, v ktorom sa podáva opis utrpenia kresťanov za vlády Juliána a prenesenia ostatkov mučeníkov z Tiberiopolu (Strumica) do Bragalinice za panovania bulharského cára Borisa, ako aj o zázrakoch, ktoré boli zviazané s týmito ostatkami.⁴⁵ K tomu sa pridáva aj rozprávanie o víťazstve kresťanskej viery za cisára Konštantína a obširny opis mučeníckej smrti brata bulharského cára Euravota, usmrteného vlastným bratom Malomirom.

⁴³ Porov. KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 2068; PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475; *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. Frank Leslie Cross, Elizabeth A. Livingstone, 1997, s. 1607; VAVŘÍNEK, Vladimír – BALCÁREK, Petr: *Encyklopedie Byzance*, 2011, s. 483.

⁴⁴ GERGOVA, Emilija Viktorova: Teofilakt Ochridski. In: *Starobŭlgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*. Zost. Donka Petkanova, 2003, s. 507; HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671; VAVŘÍNEK, Vladimír – BALCÁREK, Petr: *Encyklopedie Byzance*, 2011, s. 483.

⁴⁵ Porov. Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŭlgarski: *Blagovestnik, ili Tŭlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 24; KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*, 1991, s. 2068; HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671.

1.2.5 Epištolárne texty

Teofylakt napísal dovedna 130 listov, ktoré majú 56 rozličných adresátov,⁴⁶ medzi ktorými nechýbajú vysokopostavené osoby cisárskeho dvora, vyššie duchovenstvo a úradníci. Obsahujú cenné materiály autobiografického rázu, ale aj z oblasti histórie bulharskej cirkvi.⁴⁷

1.2.6 Hagiografická tvorba

Teofylakt Ochridský je autor obširného Žitia sv. Klimenta Ochridského, jedného zo sedmopočetníkov. Tento žáner, ako je známe, má v pravoslávnej cirkvi bohoslužobné uplatnenie. Text žitia poslužil ako základ na zostavenie gréckej *Služby sv. Klimentovi Ochridskému*, obsahujúcej kánon, tri stichiry na *Gospodi vozzvach* a na *Sláva*.

Žánrovo sem čiastočne zapadá aj *Slovo o mučeníctve tiberiopolských mučeníkov*, najmä jeho prvá časť.⁴⁸ Pri opise pre Teofylaktovu dobu starodávnych mučeníkov však neplatia tie isté kritériá ako pri novšom svätcovi Klimentovi, ktorého bohoslužobný kult sa ešte len utváral.

⁴⁶ GERGOVA, Emilija Viktorova: Teofilakt Ochridski. In: *Starobŕlgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*. Zost. Donka Petkanova, 2003, s. 508.

⁴⁷ Porov. tamže; PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475.

⁴⁸ Porov. PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, zv. 9, 2009, s. 1475; HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*, 1999, s. 671.

2. EVANJELIOVÉ PREDSLOVY SV. TEOFYLAKTA

Žáner predslavu, nech už ide o jeho akékoľvek formálno-funkčné určenie, spája jedna podstatná črta: je textom pred iným textom, pričom ako uvádzajúci text je v sémantickej integrite s uvádzaným textom. Z pohľadu čitateľa a z hľadiska formálneho členenia predslav je teda vždy antepoňovaný, hoci väčšinou sa píše dodatočne na základe uvádzaného textu, ktorý predstavuje čitateľovi jeho obsahové zložky z hľadiska určitej axiológie, pričom zjavnejšie alebo skrytejšie podáva aj recepčný návod. Predslav teda má výrazne metatextový charakter, lebo bol utvorený na základe retrospekcie uvádzaného textu. Je iba zdaním, že má prototextové charakteristiky, ktoré by sa potom v samom uvádzanom texte rozvíjali. Pravda, pre čitateľa je táto poloha logická z hľadiska času a polohy textov (uvádzajúceho a uvádzaného), hoci jestvuje aj typ čitateľa, ktorý vedome vynecháva akékoľvek metatextové reflexie a siaha za centrálnym textom *in medias res* a až po jeho prečítaní číta predslav a doslov, ktoré by jeho čítanie mohli ovplyvniť a už by preň nebol čistým nezaťaženým prameňom.

Najmä predslav obsahuje anticipácie k uvádzanému textu, rámčuje ich tematicky aj ideovo a zároveň globalizuje jeho rozmanitosť do jednotnej perspektívy, v ktorej, najmä ak predslav napísal ten istý autor ako uvádzaný centrálny text, najviac sa zraďí autorský zámer.

Pri analýze predslavu Konštantína Filozofa nazývaného *Proglas* k prekladu Štvorevanjelia sme ukázali, že autorský zámer sa vrstvil do viacerých sfér v zmysle viacerých funkcií, ako je kazateľská, apologetická, katechizačná funkcia.⁴⁹ Na základe týchto funkcií,

⁴⁹ Porov. PAVLOVIČOVÁ, Kristína: *Velkomoravský Proglas*, 2016, 143 s.

pričom z formálnej roviny sa najvýraznejšou ukázala kazateľská stránka textu, ale aj na základe štruktúrnej analýzy textu Proglasu (overenie údajnej verzológie textu) sme mohli konštatovať, že autor nepísal oslavnú báseň o štyroch evanjeliách a o „štvrtom“ bohoslužobnom jazyku,⁵⁰ čo sa najmä medzi potomkami vyháňáčov cyrilo-metodskej misie zaraďuje do sféry patetického vyzdvihovania až na ideologický piedestál ústavného zriadenia Slovenskej republiky, ale písal text skôr pragmatický, literárne vecný, s jasnou kerygmatickou a apologetickou určenosťou. Početné figúry aplikované v texte Proglasu sú v oveľa väčšej miere rečnicke ako básnické, hoci figuristika textu ako jeho formálny subsystém je vo svojej podstate jednotná, takže má potencialitu poslúžiť rozmanitým funkciám. V prospech nášho určenia textu Proglasu pôsobí aj skutočnosť, že v ňom výrazne dominujú operatívne zložky, a tak aj figuristika, nad ikonickými, takže tropika, taká charakteristická pre poetické texty, je v úzadí. Odhliadnuc od odkrytia rôznych manipulácií s textom Proglasu, aj od zistenia, že nejde o verzologicky určenú textáciu, ale ide o aplikovanie tzv. rečnickej symetrie, vážnym argumentom za rétorické určenie (však ešte aj s podružnými funkciami prozaických textov, ako je obhajoba textu z hľadiska doktrinálnej ortodoxie a z hľadiska nového slovanského jazyka, polemika s prípadnými odporcami prekladu, persuzívne misijné pôsobenie na Slovanov ako cieľovú skupinu čitateľov atď.) je jeho žánrová spolupatričnosť s inými evanjelióvymi prológmi, čo do formálnej štruktúry úplne identickými s Proglasom. Poukázali sme na existenciu tradície písania prekladateľských prológov vo včasnokresťanskej ére (sv. Hieronym), ale aj v povelkomoravskom období (blažený Teofylakt Ochridský). Žánrová jednota prológov, uvádzajúcich texty evanjelií v klasických evanjeliároch, prípadne aj v aprakosoch (výberových evanjeliároch s perikopami určenými na čítanie cez nedele a sviatky), sama osebe je zaraďujúcim me-

⁵⁰ Staroslovienčina sa pokladá za „štvrtý“ bohoslužobný jazyk daných čias z neznalosti faktu, že vo východných cirkvách už vtedy takto fungovali aj iné, národné jazyky.

chanizmom aj v prípade textu veľkomoravského staroslovienskeho *Proglasu*.⁵¹

Významné miesto v slovanskom kontexte prológov k evanjeliám majú štyri prológy, t. j. predislóvia čiže predslovy od (blaženého) Teofylakta Ochridského. Ku každému jednému evanjeliu napísal osobitný predslav v zvyčajnom poradí: Matúš, Marek, Lukáš a Ján. V tom sa Teofylakt odlišuje od Konštantína, ktorý napísal jeden prológ k evanjeliám ako štvorevanjeliovému celku.⁵² Uvedené predslovy sú však, prirodzene, značne rozdielne aj v téme, hoci v oboch prípadoch možno konštatovať, že téma je tu predurčená samou skutočnosťou, že predslovy nie sú samouúčelné, ale majú z určitých hľadísk uviesť istú konkrétnu podobu evanjelií. Lenže Teofylakt písal svoje predslovy v dvojstoročnom časovom odstupe, takže sa prirodzene zmenili okolnosti písania, a teda aj ortodoxnovieroučná problematika. V Teofylaktovej dobe sa na scéne zjavili nové myšlienkové smery pavlikiánov a bogomilov, ktoré boli namierené proti konštantnej kresťanskej náuke ako heretické. Z hľadiska témy, ale aj určitých rétorických postupov poukazujeme na daktoré zhody v oboch prístupoch (t.

⁵¹ Pomenovanie *Proglas* tu vnímame ako propriálny incipit jedinečného literárneho textu, hoci pôvodne išlo pri ňom o apelatívne pomenovanie *proglas*, ktoré vzniklo poslovančením gréckeho termínu *prologos*. Jeho osobitosťou je, že v neskoršej cirkevnoslovanskej tvorbe ho v danej pomenovacej funkcii vytlačil termín *predislóvie*, v slovenčine *predslav*. Výraz *glas*, *hlas* sa terminologicky uplatnil vo význame „nápev“ v osmohlasníku (oktoich), kým výraz *slovo* má popri základnom význame aj význam „reč“, s predponou (predslav) aj reč či text pred inou rečou či iným textom.

⁵² Teofylakt napísal predslovy aj k ostatným novozákonným knihám, ktoré vykladal. Sú podstatne kratšie ako evanjeliové. Tu treba pripomenúť význam evanjelií v pravoslávnej cirkvi, ktoré sa tradične tlačia v jednej knihe evanjeliára. Štyri evanjeliá majú v tejto tradícii výsostné postavenie, takže ako jediná kniha – evanjeliár – bohato zdobený drahocennými „okladmi“ (vrchná doska s výjavom Kristovho zostúpenia k zosnutým teda paschálna ikona a so štyrmi evanjelistami v rohoch; spodná doska s motívom ukrižovania) sú nielen literárnym textom, ale aj bohoslužobným predmetom, ktorý požíva úctu na úrovni s eucharistiou, lebo kým pri eucharistii je Kristus prítomný v chlebe a víne, pri evanjeliu je prítomný v slove.

j. Konštantínovom a Teofylaktovom) v interpretáciách jednotlivých predslovov.

Podstatný rozdiel medzi Proglasom a Teofylaktovými predslovmi možno vidieť v určenosti textu. Konštantín píše k vlastnému prekladu, Teofylakt k vlastnému výkladu. V tomto druhom prípade však z textu nijako nevyplýva, že by Teofylakt nejako uvádzal nie evanjeliový text osebe, ale jeho výklad. Naopak, pisateľ má jednoznačne pred sebou evanjelium jedného z evanjelistov a píše výslovne o ňom ako o celku, resp. ako o ucelenej knihe, ale predsa len v kontexte s ostatnými evanjelióvymi knihami.

Teofylakt napísal svoje predslovy po grécky ako súčasť výkladov evanjelií. Jeromonach Vasilij uvádza, že dielo bolo skoro preložené do slovanského jazyka, o čom svedčí skutočnosť, že v ruskom prostredí sa ono pod názvom *Blagovestnik* šírilo od „starých čias“.⁵³ Po starých odpisoch rukopisov bolo po prvý raz vydané tlačou v Moskve roku 1648, ďalej 1698 a potom ešte niekoľko ráz až do 20. storočia. Tu je zaujímavé, že Teofylaktove predslovy ako súčasť teologického komentára k evanjelióvym textom sa prenášali aj do riadnych, tzv. naprestolných⁵⁴ evanjeliárov s kompletnými evanjelióvymi textami, takže touto úpravou sa pripodobňujú dávne mu veľkomoravskému Proglasu. Cirkevnoslovanské evanjeliáre v ruskej redakcii zachovávajú dodnes túto konfiguráciu predslovov a evanjelióvych textov. Novšie vydania sa nijako neupravujú, texty sa iba kopírujú. Za východisko slúžia staré rukopisné evanjeliáre v ruskej redakcii s prímiesou pôvodných bulharizmov alebo južnoslavizmov.⁵⁵

⁵³ Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŕlgarski: *Blagovestnik, ili Tŕlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 26.

⁵⁴ Cirkevnoslavizmus *naprestolný* označuje predmety, ktoré bývajú uložené na prestole v oltári.

⁵⁵ Jeromonach Vasilij in: Blaženi Teofilakt, Archijepiskop Bŕlgarski: *Blagovestnik, ili Tŕlkuvanie na Svetoto Evangelie*, 2003, s. 26.

2.1 Predslov k Evanjeliu podľa Matúša

Predslov k Matúšovmu evanjeliu, ako prvému evanjeliu zo štvorice, Teofylakt začína objasňovaním dejín spôsobu podávania Božieho Slova človeku. Opisuje tu dve etapy: ústne podanie a Sväté písmo. Obidve tieto „cesty“ Božieho slova sú podmienené pôsobením Svätého Ducha. Ústne podanie je podmienené čistotou mysle. To znamená subjektívnou dispozíciou, akú mali „Boží muži, čo žili pred Zákonom“. Výraz *Zákon* sa tu vzťahuje na napísané starozákonné biblické knihy a je ekvivalentom hebraizmu *Tóra*. Teofylakt tu vymenúva päť významných starozákonných postáv.

Prvým z týchto mužov je Noe, ktorý žil v období takmer všeobecného odpadnutia od Boha (porov. Genezis 6,2 – 7,11).⁵⁶ Informáciu o tom nachádzame aj u Matúša 24,38 – 39: „*Ako v dňoch pred potopou ľudia jedli a pili, ženili sa a vydávali až do toho dňa, keď Noe vošiel do korába, a nič nezbadali, až prišla potopa a zmietla všetkých, tak bude aj pri príchode Syna človeka.*“ Preto meno Noe je zviazané s udalosťou potopy sveta. Keďže Noe vyšiel z korábu a ostatné hriešne ľudstvo bolo zahubené, stal sa po Adamovi druhým praotcom ľudského pokolenia: „*Ako bolo za dní Noema, tak bude aj za dní Syna človeka*“ (Lk 17,26 n.). Po potope s ním Boh urobil zmluvu, zaručujúcu trvalosť ľudstva a prírody, ak sa budú zachovávať určité prikázania. Tieto prikázania sa nazývajú Noemove tri prikázania. Pokladajú sa za predchodcov Desatora. Sú to: 1. zdržovať sa požívania krvi, 2. preliatia ľudskej krvi, t. j. vraždy, a 3. dodržiavanie stvoriteľského Božieho príkazu. Tieto tri príkazy sú obsiahnuté v Gn 9,4-7: „*Iba mäso s dušou, ktorá je v krvi, nesmiete jesť. Ale krv vašich duší budem vyhľadávať; budem ju vyhľadávať od každého zvieraťa a od každého človeka, aj keď je to brat, budem vyhľadávať dušu človeka. Kto preleje ľudskú krv, človek nech preleje jeho krv, lebo na Boží obraz som stvoril človeka. Vy sa však plodte a množte sa, rozšírite sa*

⁵⁶ Napr. Gn 6, 5: „*Keď Pán videl, že ľudská neresť na zemi je veľká a že všetko zmýšľanie ich srdca je ustavične naklonené na zlé, Pán olutoval, že stvoril človeka na zemi.*“

na zemi a naplňte ju!“ Noemove prikázania rozšírili rabíni na sedem pridaním zákazu rúhania, modlárstva, smilstva a lúpeže.

Druhou postavou je Abrahám, praotec Izraelitov, prvý z veľkých biblických patriarchov. Dostal od Boha uistenie, že územie Kanaánu, do ktorého ho poslal, bude dané jeho potomkom. Abrahám poskytol pohostinstvo trom mužom, anjelom alebo poslom Pánovým (Gn 18). Vďaka tomu sa mu vo vysokom veku jeho a jeho manželky Sáry narodil syn Izák a bolo zmenené jeho pôvodné meno Abram na Abrahám, čo znamená „otec množstva“. Abrahám bol Izraelitom vzorom Božieho muža, priateľom a milovníkom Božím, ale aj otcom veriacich. V súvislosti s Abrahámom vystupuje označenie Abrahámovo lono, čo je židovské označenie raja, kde blažení sú v obraze hostiny, pričom hosťiteľom je Abrahám.

Izák ako ďalšia z postáv, ktoré Teofylakt uvádza, je dedičom zaslúbenia. Izák sa stal nástrojom skúšky Abrahámovej viery, keďže mal byť obetovaný.

Jakub, syn Izáka a Rebeky, bol pastierom a chovateľom dobytká. Bratovi Ezauovi, ktorý bol lovcem, uchvátil právo prvorodenstva a otcovo požehnanie, majúci pri tom pomocníčku vo svojej matke. Životná cesta Jakuba ukazuje, ako si Boh vedie poslušnosťou a milosťou svojich vyvolených k veľkým cieľom.⁵⁷

Napokon sa uvádza Mojžiš, skrze ktorého Boh vyviedol svoj ľud z Egypta. Meno Mojžiš znamená „vytiahnutý z vody“; Mojžiš prekonaním vôd Červeného mora vyviedol Boží ľud z otroctva. Mojžiš bol vodca a zákonodarca izraelského ľudu, muž veľkej energie a úprimnej horlivosti. Významnou udalosťou je Božie zjavenie Mojžišovi na vrchu Horeb. Mojžiš bol podľa Písma najväčší prorok v Izraeli (Dt 34, 10: „*Ale odvtedy sa už nezjavil v Izraeli taký prorok, ako bol Mojžiš, s ktorým by sa Pán stýkal z tváre do tváre*“), ktorého Boh poznal tvárou v tvár a hovoril s ním tak, ako hovorí človek so svojím priateľom (Ex 33, 11: „*Pán sa však rozprával s Mojžišom z tváre do tváre, ako keď sa niekto rozpráva so svojím priateľom*“).

⁵⁷ Porov. NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník*, 1992, heslo *Jakob*, s. 270 – 271.

Mená Abrahám, Izák a Jakub vystupujú v spojení s Božím menom *Elóhim* a *El* ako prívlastky, t. j. Boh Abrahámov, Izákov a Jakubov. Uvedené mená sú idiomatically spojené s Božím menom a veľmi často sa vyskytujú v biblickom vyjadrovaní. Teofylakt ako znalec a vykladateľ biblických textov pri svojich formuláciách veľmi dôsledne vychádza z Biblie, ktorá aluduje v obsahovej, ale často aj formálnej rovine. Hovorí, že Boží muži sa bezprostredne rozprávali s Bohom, čo označuje výrazom „z úst do úst“. Až po mravnom úpadku, keď už nebolo medzi ľuďmi čistého srdca, vidiaceho Boha, podaroval Boh človeku písma. Čiže v Starom zákone písmo je skôr náhradou regulérneho dialógu medzi Bohom a človekom.

Novozákonnú cestu podania napísaným písmom však komentuje v obrátenej perspektíve, ktorá sa mu odvíja od vteleného Božieho slova Ježiša Krista. Tu sa začína nová etapa. Síce je tu paralela s prvým Božím hovorením, lebo píše, že najprv aj Kristus „tvárou v tvár“ besedoval, teda rozprával sa s apoštolmi. Po tejto fáze však takisto nasleduje zachytenie písmom. To však už nie je nejakým náhradným riešením, ale je cieľovým prostriedkom, pomocou ktorého bude celé ľudstvo môcť viesť dialóg s Bohom. Napísanie Božieho slova sa viaže s milosťou Ducha, čím sa nepriamo pripomína udalosť zostúpenia Svätého Ducha na apoštolov päťdesiat dní po Kristovom zmŕtvychvstaní a desať dní po jeho nanebovstúpení. Po tejto udalosti sa začína nová etapa ohlasovania Božieho slova, pričom fixácia písmom umožňuje ochrániť náuku cirkvi pred herézami a jej pravdivé učenie.

Keby sme porovnali Konštantínov veľkomoravský Proglas s uvedenou úvodnou Teofylaktovou pasážou, nachádzame u obidvoch tému slova, písma a náuky cirkvi, pravda, v rozdielnych teologických akcentoch. Teofylakt pripravuje čitateľa na evanjelium s výkladom, teda na exegetickú cestu, pre ktorú je príznačné vykladanie napísaného textu. Samo Sväté písmo ako materiálny napísaný text je síce vo svojej podstate posvätné, ale Božie slovo zaznieva až pri jeho porozumení a prijatí, ktoré sú aktmi viery. K tomuto prvému kroku – porozumeniu smeruje Teofylaktovo dielo. Jeho predslov sa teda neviaže s podaním evanjeliového textu ako celku prostredníctvom prekladu, ale viaže sa s jeho výkladom.

Významnou témou, ktorú Teofylakt rozvíja ďalej, je počet evanjelií. Odpovedá tu na otázku, prečo sú evanjeliá štyri. Pravda, otázka je čisto hypotetická. Využíva pri tom rečnícku figúru anteokupáciu, aby obral o silu prípadné námietky čitateľa, ktoré takto prednima. Číslo štyri má v byzantskom bohoslužobnom myslení symbolickú hodnotu. Časti chrámu sa označujú podľa štyroch svetových strán, svätý prestol, na ktorom sa slávi eucharistia, má štyri rovnaké hrany, kadidlom sa okiadza v štyroch zastaveniach, tvoriac grécky, t. j. rovnoramenný kríž. Teofylakt doťahuje číslicu štyri, označujúcu počet evanjelií, takmer do symboliky tohto čísla, resp. do jeho viacvýznamovej symbolickej ustálenosti. Hovorí, že „štvero blahozvestovaní“ čiže štyri evanjeliá majú čo do počtu paralelu v štyroch všeobecných a najvyšších čnostiach.

Zdá sa, že ide o tzv. kardinálne čnosti, ktoré sa takto nazývajú v západnej tradícii a je nimi múdrosť, spravodlivosť, mravnosť a miernosť. Na Západe sa čnosti rozdeľujú na Božské čiže teologálne a ľudské. Kardinálne patria medzi ľudské. Volajú sa virtutes cardinales, t. j. základné čnosti. Sú štyri: rozvážnosť (prudentia), spravodlivosť (iustitia), mravná sila (fortitudo) a miernosť (temperantia). Zmienky o nich sú už v Starom zákone, porov. Múd 8,7.⁵⁸

V Teofylaktovom texte tu ide jasne o vecnú identitu, ale znejú trošku odlišne, čo súvisí s cirkevnoslovanským jazykovým, ale aj východnoteologickým zázemím. Prvá z nich je zmužilosť (csl. *múžestvo*). Pomenovanie by sme mohli parafrázovať aj výrazom statočnosť, ak by sme chceli odstrániť dobový patriarchalizmus vo vyjadrovaní. Nemá to však veľký význam, keďže hovoríme o starom texte. Vzhľadom na súčasného čitateľa však možno pripomenúť, že v slovenčine lepšie znie spojenie statočná žena ako zmužilá žena.

Osobitosťou Teofylaktovho výkladu všetkých základných alebo všeobecných čností je, že ich vysvetľuje vnútrotextovým nadvä-

⁵⁸ „A keď niekto spravodlivosť miluje: Ona spôsobuje čnosti, lebo ona vyučuje miernosti a opatrnosti, spravodlivosti a pevnej odvahe, od ktorých nič užitočnejšieho nie je v ľudskom živote.“ Porov. aj *Katechizmus katolíckej cirkvi*, 2002, paragraf č. 1805, s. 455.

zovaním zo samého Matúša, ktorého vykladá. Kým *Katechizmus katolíckej cirkvi* sa odvoláva na starozákonnú zmienku, Teofylakt spája jednotlivé tieto čnosti s Matúšovým evanjeliovým prameňom, ktorý vo výklade každej jednej z nich je doložený citátom alebo aspoň aluduje. Zmužilosť nachádza u Mt 10, 28: „*Nebojte sa tých; čo zabíjajú telo, ale dušu zabiť nemôžu. Skôr sa bojte toho, ktorý môže i dušu i telo zahubiť v pekle.*“ Múdrost nachádza prameň v Mt 10, 16: „*Hľa posielam vás ako ovce medzi vlkov. Buďte teda opatrní ako hady a jednoduchí ako holubice.*“ Spravodlivosť je v Mt 7,12: „*Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im. Lebo to je Zákon i Proroci*“, ale aj Lk 6,31: „*Ako chcete, aby ľudia robili vám, tak robte aj vy im!*“ Miernosť nachádza vysvetlenie u Mt 5, 28: „*No ja vám hovorím: Každý, kto na ženu hľadá žiadostivo, už s ňou scudzoložil vo svojom srdci.*“

Počet štyri spája Teofylakt aj so štvoricou predmetov, ktoré evanjeliá obsahujú, a to dogmy čiže cirkevnú tradíciu, prikázania, napomenutia a prislúbenia. Z jednotlivých predmetov potom ďalej vytvára rečnícku konkatenáciu (čiže zretazenie), spojenú s paralelizmom v zápore a klade *ktorí nezachovávajú – zachovávajúci*. Ide tu o rečnícku kontrapozíciu čiže porovnanie dvoch protikladov, aby prenikavejšie a jasnejšie vystúpila kladná idea. Posledný predmet, prislúbenia, sa variuje výrazom *večné dobrá*, čo možno preložiť aj spojením *večná spása*. Aj uvedený výraz *prislúbenia* Teofylakt rečnícky rozvíja pomocou takzvanej konkretizácie teda figúry, ktorá znázorňuje. Všeobecné alebo abstraktné pojmy musia sa v reči konkretizovať, aby poslucháč mal o nich názornú predstavu. Teofylakt rozširuje výraz *prislúbenia* alebo *večné dobrá* do šiestich prvkov:

1. Odpustenie hriechov. V kresťanskej náuke sa spája s Božou milosťou, ktorá dáva pôvod odpusteniu, čo znamená, že jedine Boh môže odpúšťať hriechy. Odpustenie je následkom obrátenia človeka, ale vo svojej podstate je výrazom Božieho daru.

2. Ospravedlnenie.⁵⁹ V kresťanskej náuke je ospravedlnenie člo-

⁵⁹ V slovenskom *Katechizme katolíckej cirkvi* sa používa dekonštruktívny inovač-

veka z moci Svätého Ducha. Je to nezaslúžený dar, ktorý svojim umučením zaslúžil pre človeka Ježiš Kristus tým, že sa obetoval na kríži. Ospravedlnenie je teda dielom Božej lásky.

3. Prídenie do neba. Starosloviensky výraz *voschódoť na nebesá* možno preložiť aj ako presťahovanie, čím by sa naznačila teológia púte, ale aj ako vstup, resp. vstúpenie, čím by sa naznačilo nasledovanie Krista v momente jeho nanebovstúpenia. Pre čitateľa sa tu teda s obrazom miesta spája aj časový obraz prechodu z času do blaženej večnosti.

4. Božie osvojenie za synov. Starosloviensky výraz *synopoloženie Bóžie* odráža náuku o adopcii, ako o nej píše napr. apoštol Pavol vo svojich listoch: Ef 1, 5 – 6: „*On nás podľa dobrotvého rozhodnutia svojej vôle predurčil, aby sme sa skrze Ježiša Krista stali jeho adoptovanými synmi na chválu a slávu jeho milosti, ktorou nás obdaroval v milovanom Synovi*“; Rim 8, 29: „*Lebo ktorých predpoznal, tých aj predurčil, že sa stanú podobnými obrazu jeho Syna, aby on bol prvorodený medzi mnohými bratmi*“; Rim 8,15: „*Lebo ste nedostali ducha otroctva, aby ste sa museli zasa báť, ale dostali ste Ducha adoptívneho synovstva, v ktorom voláme: „Abba Otče!“*“ Túto adopciu si Boh predsavzal ešte pred stvorením sveta vo svojom milovanom Synovi, čo apoštol Pavol komentuje napríklad v 2Tim 1, 9: (Plán spásy spočíva v) „*milosti, ktorú sme dostali v Kristovi Ježišovi pred večnými vekmi*“. Výraz *adopcia* preložený ako *synopoloženie Bóžie* veľmi často používajú grécki cirkevní otcovia, teda

ný výraz *ospravodlivenie*, odkazujúci na spravodlivosť. Historicky ustálený výraz *ospravedlnenie*, zdá sa, má širší rozsah a bol by vhodnejší aj v teologickom kontexte, keďže nejde len o nápravu, uvedenie do stavu spravodlivosti, akoby o právne usporiadanie, keďže ospravedlnenie je ešte viac darom a dokonca „*nespravodlivým*“, človekom nezaslúženým, lebo ľudské previnenia usporadúva do spravodlivosti Kristus, ktorý na seba berie ľudské neprávosti, aby ich odčínal a zadostučínal Bohu Otcovi. Kým *ospravodlivenie* evokuje uvedenie do stavu spravodlivosti, tradičný výraz *ospravedlnenie* je vždy spojený s určitým odpustením a darovaním, a to aj v bežnom jazyku. Ak niekomu niečo spôsobíme, potom nás to mrzí, ospravedľujeme sa, ale nie vždy nápravou veci, ak nie je možná, ale iba slovne.

Teofylakt sa tu pohybuje v prostredí jemu najbližšom. Prirodzene, z antropologického hľadiska sa tu myslí na osvojenie mužov i žien, v biblickom vyjadrovaní však sa uplatňuje dobový patriarchalizmus. Teda aj pomenovanie je v súvisi s mužským substantívom *syn*.

5. Dedičstvo večných dobier. Profánny význam tohto slova sa viaže s predstavou o dedení majetku z prechádzajúcej generácie, ktorá odumiera. V teologickom zmysle sa dedičstvom rozumie večný život, pričom závdavkom dedičstva veriacich je Svätý Duch. Dedičstvo súvisí s adopciou za synov a dcéry, ktorú dostáva človek už pri krste. Takto získava vďaka nezaslúženému daru zásluhu, vďaka ktorej dostáva právo byť Kristovým spoludedičom.

6. Vyslobodenie z múk. Výraz *vyslobodenie* má v profánnom živote odraz v systéme väzení, zajatia, vojny, sociálneho úpadku a podobne, jedným slovom predstavuje ekonomické a sociálne oslobodenie, ako aj oslobodenie z izolácie. V eschatologickom zmysle má oslobodenie predobraz predovšetkým vo vyslobodení Izraela, porov. Ex 13,3: „*Mojžiš potom hovoril ľudu: „Pamätajte si tento deň, v ktorý ste odišli z Egypta, z domu otroctva, keď vás Pán odtiaľ vyviedol mocnou rukou. Preto sa nesmie ješť nič kysnuté“*“ alebo Dt 5,15: „*Pamätaj, že si bol otrokom v egyptskej krajine a že ťa Pán, tvoj Boh, vyviedol odtiaľ mocnou pravickou a zdvihnutým ramenom: preto ti Pán, tvoj Boh, prikázal zachovávať sobotňajší deň.*“ Je tu teda odkaz tak na starozákonnú Paschu (Pésach Pánov) v minulosti, tak na budúcnosť, ako aj na prítomný stav každého pokrsteného. Oslobodením sa teologicky rozumie skutočnosť, že Kristus získal svojím krížom spásu pre všetkých ľudí, keďže ich vykúpil z hriechu, ktorý ich držal v otroctve. Na záver tohto rečnícko-katechetického vysvetlenia Teofylakt pripomína teologickú stránku spásy, ktorú človek nenadobúda svojou námahou, ale Božou milosťou. V jeho teologickom myslení z toho vyplýva ľahkosť nadobúdania, čo mu slúži na kazateľské motivovanie poslucháča. Ako je známe, túto myšlienku neskôr rozvíjal Martin Luther, odmietajúc princíp dobrých skutkov za prostriedok spásy, keďže v jeho dobe sa tento prostriedok zvečňoval, ekonomizoval, a tak sa dal kúpiť. Motív múk, ktorý tu uvádza

Teofylakt, sa nachádza aj v Proglase, a to vo výraze *mučivý oheň*, ktorý komentujeme.⁶⁰

Konklúziou po uvedených troch štvoricach je zopakovanie skutočnosti, že evanjelisti sú štyria. Tu takisto nachádzame vernú paralelu s tvrdením vo veľkomoravskom Proglase o počte evanjelistov. Takáto navonok celkom triviálna skutočnosť má totiž v biblickej teológii veľmi významné miesto, čo súvisí s tým, že v kresťanskej literárnej tradícii bolo známych viacero evanjelií, ktoré však neboli kánonické, uznané cirkvou za pravé. Nazývajú sa apokryfmi.

Teofylakt však evanjelistov uvádza po dvojiciach. V prvej dvojici je Matúš a Ján. Táto dvojica súvisí – čo možno pokladať aj za rečnicke štylizované využitie číslovkového výrazu ako prostriedku konotácie – so spoločenstvom Dvanástich, teda so spoločenstvom apoštolov, ktorých si vyvolil Ježiš. Do tohto spoločenstva treba zaradiť aj voľbou určeného Mateja, ktorý mal už po Kristovej smrti a pred zostúpením Svätého Ducha doplniť miesto za zradcu Judáša, ktorý spáchal samovraždu. Druhú dvojicu predstavujú Marek a Lukáš, ktorí sú zo skupiny Sedemdesiatich. Teofylakt tu rozvíja jazykovú hru s číselnými výrazmi, ale zároveň naznačuje aj určitú skúsenostnú plnosť, ktorú mali dve dvojice pisateľov evanjelií, keďže každá z nich sa vyprofilovala v inom spoločenstve.

Pozoruhodné je, že číselná peripetia homileticko-kazateľského výkladu sa ani tu nekončí. Matúšovo prvenstvo sa vyjadruje opisným výrazom „*Matúš pred všetkými napísal*“, teda s významom *ako prvý zo všetkých*. Ďalej Teofylakt podľa dobového poznania biblických reálií uvádza, že to bolo osem rokov po Kristovom nanebovstúpení. Číselný údaj sa pridáva aj vzniku ostatných evanjelií. S Markom sa v texte viaže desať, s Lukášom pätnásť a s Jánom tridsaťdva rokov. Číselné údaje v homileticko-katechetickom alebo aj apologetickom útvare pôsobia veľmi exaktne a presvedčivo, čo je dané samým slovným druhom čísloviek, najmä základných. Tieto pomenovania totiž vo svojej sémantike vylučujú polysémiu, sú jednoznačné a práve jednoznačnosť je ostrým nástrojom rečníka.

⁶⁰ Porov. PAVLOVIČOVÁ, Kristína: *Veľkomoravský Proglas*, 2016, s. 54 – 55.

Teofylaktov argument za správnosť toho, že evanjelisti sú štyria, má dve stránky. Jednou z nich je, samozrejme, Božia predurčenosť, Boží výber, teda argument „zhora“, lebo Boh „dovolil“ napísať blahozvestovania, a teda dovolil, aby boli štyri. Druhá stránka je štylizovaná ako argument zdola, zameraný na človeka a jeho myslenie. Ukazuje na to, že iba spoločenstvo môže objektivizovať, čo sa odráža vo vzájomnom myšlienkovom dopĺňaní a usúvzťažňovaní jednotlivých evanjelistov: „*čo tamtí prehliadli, to doplnil*“, „*čo povedali stručne, rozšíril*“.

Teofylaktov predslov k Matúšovmu evanjeliu sa vyznačuje aj osobitnou pozornosťou voči Jánovmu evanjeliu. Aj v tejto pasáži by sme mohli hľadať určitý paralelizmus s veľkomoravským Proglasom. Teofylakt vysvetľuje Jánovo prímene Bohoslovec (cirkevnoslovansky Bogoslov), ktoré získal vďaka tomu, že písal o „predvečnom bytí Boha Slova“. Boh Slovo je aj Konštantínovou témou, lebo má dogmatický obsah vtelenia večného Otcovho Slova, ktoré sa stalo človekom. Pomenovanie Slovo, grécky Logos, ako je známe, je teologický výraz, majúci formu vlastného mena a pomenujúci Krista, čím sa ukazuje, že Kristovo bytie sa nezačína počatím v Nazarete a narodením v Betleheme, ale je od vekov, večné, je teda druhá Božská osoba – Syn. Vo výklade sa odráža aj staršia kazateľská stratégia apoštola Pavla, ktorý v rozličnom národnostnom a kultúrnom prostredí reagoval rozličným spôsobom na otázku, kto je Kristus. Rimanom, ktorí sa pociťovali ako obyvatelia veľkého rímskeho impéria, odpovedal, že Ježiš je Pán, čo bolo blízke ich predstavám. Židom, ktorí očakávali Mesiáša, kázal, že je Mesiáš. A filozoficky založeným Grékom kázal, že Ježiš je Logos – Slovo.

V staroslovienskom Proglase sa nachádzajú miesta, na ktorých sa rozprávač obracia na svojich poslucháčov. Aj Teofylakt má takéto miesto. Po opise štyroch evanjelistov vstupuje do virtuálneho dialógu s poslucháčom, pričom si doslova vypožičiava jeho formulácie zoštylizované do priamej reči. Ide tu o rečnícku stratégiu, ktorá znova súvisí s anteokupáciou. V texte predslovu sa priamo sprítomňuje potenciálny čitateľ, ktorý by vyjadril nespokojnosť s počtom evanjelistov: „*či by vari nestačil iba jediný blahozvestovateľ?*“ Odpoveď sa

začína kontaktným výrazom *počuj* a nasleduje odpoveď „*rozumie sa, stačil by*“. A ešte viac sa odpoveď prehĺbuje v jasnom argumente: „*aby sa pravda ukázala jasnejšie, bolo dovolené štyrom napísať*“.

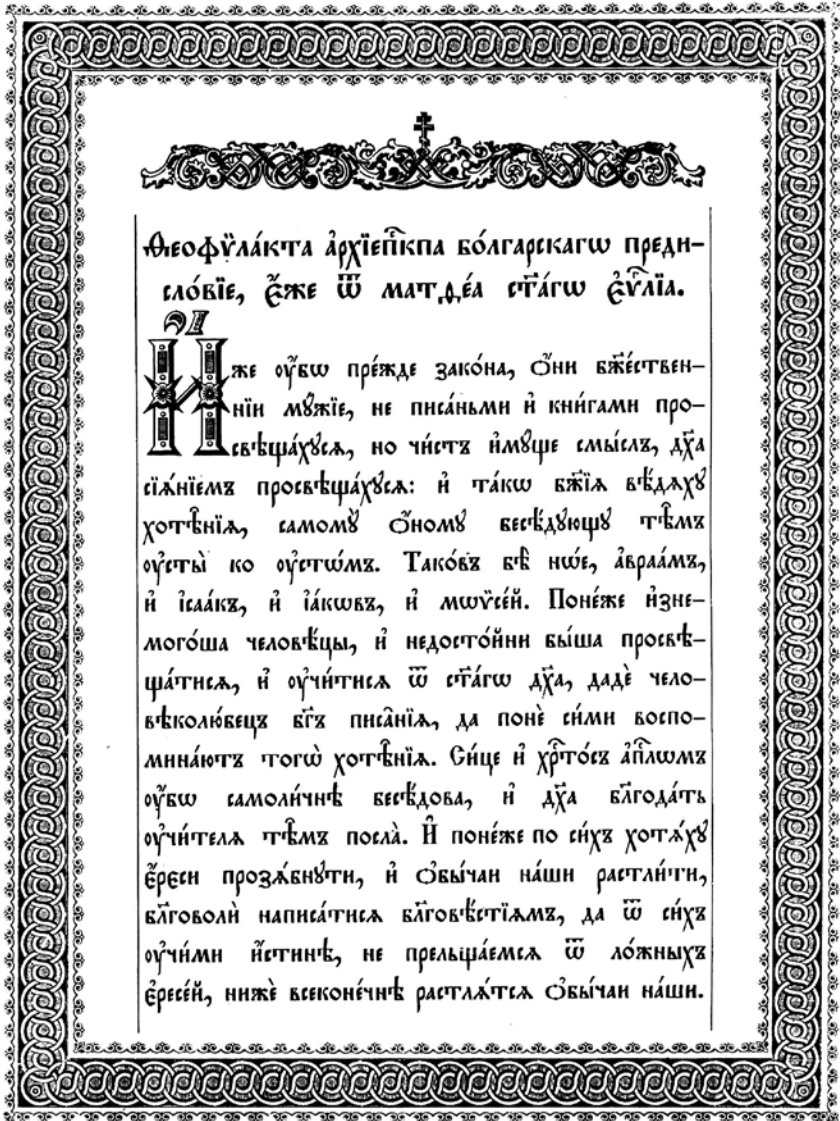
Ani po takejto uspokojivej, v troch stupňoch vystavanej odpovedi sa však autor neuspokojuje, udržiava si kontakt s poslucháčom na úrovni ja a ty: „*keď teda (ty) hľadáš...*“ a pridáva ďalší argument, ktorý má transcendentnú podstatu, čo udivuje: „*každý jeden bol (kde-si) inde, a pritom napísali to isté, akoby z jediných úst*“. Záverečné hodnotenie vo forme odpovede vkladá do úst svojho potenciálneho odporcu, lebo podávateľ je presvedčený, že po uvedenom argumente odporca pochopí vyšší princíp evanjeliovej blahozvesti: „*I riekneš: z Ducha Svätého hovorili*“. Táto krátka formulácia vyjadruje biblickú náuku cirkvi o inšpirácii. Inšpiráciou sa rozumie vnuknutie Ducha Svätého, z ktorého apoštoli písali tak, že boli akoby nástroje a Duch Svätý im diktoval, čo majú písať.⁶¹

Pravdivosť blahozvesti sa v Teofylaktovom predslove ešte rozširuje veľmi smelými negatívnymi námietkami, ktoré formuluje do dvoch rečníckych otázok. Intenzívne tu teda ostáva na strategickej rovine virtuálneho dialógu. Pozýva doň aj kontaktným výrazom *hľadže*. V rečníckych otázkach sa pýta čitateľa, či rozdiely medzi evanjelistami sú v najvážnejších dogmatických otázkach, t. j. narodenie alebo nenarodenie Krista, zmŕtvychvstanie alebo nezomŕtvychvstanie Krista. Prirodzene, rečnícka otázka obsahuje tvrdenie, že vo všetkých evanjeliách sa hlása narodenie a zmŕtvychvstanie Krista. Napriek sile argumentov rozprávač ešte pridáva zvolacie tvrdenie, čím vytvára rečnícku figúru tzv. subjekcie: „*niet takého*“. Táto figúra spočíva v tom, že na postavené rečnícke otázky, ktoré samy v sebe obsahujú afirmatívnu výpoveď, pridáva ešte ďalšiu afirmáciu. Aj za touto figúrou nasleduje za kladným tvrdením ešte jazykovo stvárnené potvrdenie s negáciou a so superlatívami: „*v najpotrebnejšom, ako aj najdôležitejšom sa nerozchádzajú*“.

⁶¹ Porov. HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*, 1992, heslo *inerancia*, s. 496.

Celá táto pasáž je vlastne už v závere a prejavuje sa až do konca živou výmenou rečníckych otázok a zážitkovo formulovanou argumentáciou. Teofylakt hojne využíva superlatívy, negáciu a kontrast. Spomedzi klasických rečníckych figur sa tu najčastejšie zjavuje prolepsia alebo anteokupácia ako vytýčenie či predsunutie námietky poslucháča. V závere textu jedna z nich má úplne klasickú formu: „*ináč by sme si mohli myslieť*“. Ukončenie virtuálnej dišputy sa končí radikálnym autoritatívnym utvrdením „*a naozaj je to tak*“. Formálny záver predstavuje výzva na čítanie uvedenej biblickej knihy v imperatívnom tvare slovesa *pristúpme*. Aj z toho vyplýva akési vnútorné presvedčenie, že v problematike predchádzajúcich pasáží sme sa dohodli, „sme našli rovnakú reč“, a preto korporatívne môžeme začať čítať sám prvý prameň zo štyroch evanjelií, ktorý sa označuje úvodnou vetou tohto evanjelia, ktorá je zároveň incipitom.

2.1.1 Cirkevnoslovanský text

Четыре же бѣговѣстїа даде намъ прикладноу,
 зане совѣрнымъ и верховнымъ четверемъ добро-
 дѣтелемъ ѿ снхъ оучимъ есмы: мѣжестѣвѣ,
 мѣдростн, правдѣ и цѣломѣдрїю. Мѣжестѣвѣ,
 егда глаголетъ гдѣ: не коитѣся ѿ оубнѣающнхъ
 тѣло, дѣшн же не могущнхъ оубнѣти. Мѣдростн
 же, егда повѣаетъ: вѣдите мѣдрн ꙗкоу смѣл, и
 цѣлн ꙗкоу голѣн. Правдѣ же егда оучнтъ:
 ꙗкоже хощете, да творѣтъ вамъ человекы, и вы
 творите имъ такожде. Цѣломѣдрїю, ꙗкоже егда
 ѿрнчетъ: воззрѣвн на женѣ, ко еже вождѣетн
 тѣ, оуже прелюводѣлаъ ю ееть въ сѣрдцѣ своемъ.
 Инако же етъ четыре бѣговѣстїа: ꙗкоу да
 ꙗбнтъ, ꙗкоу четыре сїа ѿбдержѣтъ, снрѣчь,
 предѣнїа, заповѣдн, прещенїа, ѿбѣтованїа.
 И вѣровавшимъ оубо предѣнїемъ, и заповѣдн
 не хранѣвшимъ, вѣдущнмн претѣше мѣками:
 хранѣвшимъ же вѣчнаа ѿбѣщавающе бѣгѣла.
 Бѣговѣстїе же глаголетъ: зане вѣстнтъ намъ
 вѣщн блгн и добры имѣща, снрѣчь, ѿстѣвлѣнїе
 грѣхѣвъ, правдѣ, восходъ на небѣа, сыноположенїе

вѣжѣ, наслѣдіе вѣчныхъ благъ, и свободеніе ѿ
 мѣхъ. Вѣстятъ же, ѿкъ блгодобенѣ еѣ прѣл-
 хомъ: еѣа бо трѣднѣхомеа мы ѿ стѣжани
 снѣхъ благъ; илѣ ѿ своѣхъ исправленіи еѣ прѣл-
 хомъ; но блгодѣтїю и члѣволюбіемъ вѣжимъ
 толнѣхъ благъ сподобнѣхомеа. Четѣри оубѣ сѣтъ
 еѣвлѣсгы: ѿ снѣхъ же оубѣ двѣ, матѣдѣи и іѣаннѣ,
 вѣхѣ ѿ ліка дванадѣсѣтнѣхъ: двѣ же, марко и
 лѣка, ѿ седмидѣсѣтнѣхъ: вѣ же оубѣ марко
 послѣдователь и оученнѣхъ петрѣ, лѣка же пѣвлѣ.
 Матѣдѣи же оубѣ перѣвѣ вѣхѣхъ напнѣа еѣвлѣ
 еѣврѣйскимъ лѣзыкомъ, ко иже ѿ еѣврѣи вѣровѣв-
 шымъ, по оземнѣхъ лѣтѣхъ гѣна вознесѣнїа:
 преложнѣ же еѣ іѣаннѣ ѿ еѣврѣйска лѣзыка на
 еѣллинскїи, ѿкоже глаголютъ. Марко же по дѣсѣ-
 тнѣхъ лѣтѣхъ хрѣтѣва вознесѣнїа, ѿ петрѣ на-
 вѣнѣа. Лѣка же по пѣтнѣдѣсѣтнѣхъ лѣтѣхъ.
 Іѣаннѣ же вѣоловѣнѣнїи, по трѣдѣсѣтнѣхъ и
 двѣ. Глаголютъ бо: ѿкъ по смѣртнѣ онѣхъ,
 взыскѣвшѣ еѣмѣ, прннесѣны вѣша трѣ блговѣстїа,
 да вѣднѣтъ еѣ и вѣднѣтъ, ѣще истиннѣ спїсана

ДІ

свѣтъ. Онѣ же видѣвъ тѣ, истинны бѣгоудѣтъ
 превѣказа, елика онѣмъ вѣстѣвшѣ, тоѣмъ понаполни:
 и елика сокращеннѣ рѣша, сѣмъ распротрѣ во ево-
 емъ бѣговѣстїи: тѣмъ же и ѿ вѣслова начѣтъ:
 понеже во дрѣвїи не копоманнѣ превѣчное
 бытїе бѣа слова, тоѣмъ вѣслова сїа: да не воз-
 мнїтсѣ вѣжїе слово, прѣстѣ челоуѣкъ быти,
 сїрѣчь, кромѣ вѣжїтѣ. Матѣей ѿ плѣтнѣмъ
 тоѣмъ бытїи хрїстовѣ вѣсѣдѣтъ: ко евреумъ
 ко писаше, и мѣже доволно вѣ навѣкнѣти, ѣкъ
 ѿ авраама и дѣда родїа хрїтоу. Почнѣтъ
 оуѣво иудей, егда слышнѣтъ, ѣкъ ѿ дѣда естѣ
 хрїтоу. Но глаголеши мнѣ: ѣкъ не довлѣ ли
 едїнѣ бѣговѣстнїкѣ, слышнѣ: ѣкъ довлѣше
 оуѣво, но да покажетсѣ пѣче истинна, сего рѣди
 поплѣтнѣша чѣтыре наплѣтнѣ. егда во виднѣши
 сїхъ чѣтырѣхъ, не шѣднѣхъ, нїже сѣднѣхъ
 дрѣвѣ со дрѣвомъ, но и нѣго и нѣдѣ свѣта, тѣмъ же
 наплѣтнѣхъ ѿ чѣхъ же, ѣкъ ѿ еднѣхъ оуѣтъ,
 не оуѣво ли оуднѣннѣ бѣговѣстїю истинны, и
 речѣши: ѣкъ ѿ дѣха сѣга глаголау: и не глаголи,

ѣѡкъ не ѣдногласѣютьъ во всемъ: вѣжда бо, въ
 кѣнѣхъ не ѣдногласѣютьъ: ѣдѡ Ѧвъ оубо рече: ѣѡкъ
 родиша хрѣтоу, Ѧвъ же глаголетъ, нѣ; илѣ ѣѡкъ
 Ѧвъ оубо, воскресѣ хрѣтоу: Ѧвъ же, нѣ; не вѣди
 тѡ. въ нѣжданѣишнѣхъ бо и ѣстиннѣишнѣхъ не
 разликѣютьъ: и ѣще въ нѣжданѣишнѣхъ и ѣстин-
 нѣишнѣхъ не разликѣютьъ, что днѣишнѣа, ѣще въ
 мѣнѣишнѣхъ мнѣтѣа разликѡватѣи; за сѣе бо пѣче
 ѣстиннѣютьъ, ѣѡкъ ѣще по всемъ ѣдногласѡвали
 быша, вознепѣватѣиша хотѣше, ѣѡкъ сѣдѡша
 дрѣвѣ дрѣвѣ, и совѣтовѣавшѣа написѣша, ѣлѣка
 написѣша: нѣнѣ же ѣлѣка ѡстаѣи сѣи, понаполни
 Ѧнѣ: и ѣлѣка сѣмъ нѣзвѣстѣ, написѣа дрѣвѣи. и
 сѣгѡ радѣи мнѣтѣа въ нѣкѣишнѣхъ разликѡватѣи: и
 сѣа оубо сѣще. Начнемъ же оубѡ начало кнѣги
 сѣще: Кнѣга родѣтѣа иѣса хрѣта сѣа дѣдова.

2.1.2 Prepis

Teofylakta archiep(i)sk(o)pa bólgarskago predislóvie, éze ot Mathéa s(vja)tágo ev(an)g(é)lia

Íže úbo préžde zakóna, óni b(o)žéstvennii múžie, ne písáňmi i knígami prosvieštáhusja, no čístv imúšte smýslv, D(ú)cha sijánie-mv prosvieštáhusja: i táko B(ó)žija viedjachu chotiénija, samomu ónomu besiedujuštu tiémv ustý ko ustómv. Takónv bié Nóe, Avraámv, i Isaákv, i Iákovv, i Moysěj. Ponéže iznemogóša čeloviécy, i nedostójni býša prosvieštátisja, i učítisja ot S(vja)tágo D(ú)cha, dadé čeloviekoljubescv B(o)gv písánija, da poné sími vospomínajútv togó chotiénija. Síce i Chr(i)stósv ap(ó)s(to)lomv úbo samolíčnie besiedova, i D(ú)cha bl(a)godáf učitelja tiémv poslá. I ponéže po síchv chotjáchu éresi prozjábnuti, i obyčai náši rastlíti, bl(a)govolí napisátisja bl(a)goviéstijamv, da ot síchv učími ístinie, ne prelštáemsja ot lóžnychv eresěj, nižé vskonéčnie rastljátsja obyčai náši. Četýre že bl(á)goviéstija dadé námv príkladno, zané sobórnymv i verchóvnymv četýremv dobrodiételemv ot síchv učími esmý: múžestvu, múdrosti, právdie i cielomúdríju. Múžestvu, egdá glagóletv G(o)s(pó)d: ne bójtesja ot ubivájuštichv tiélo, duší že ne mogúštichv ubíti. Múdrosti že, egdá poučáetv: búдите múdri jáko zmija, i ciéli jáko gólubi. Právdie že egdá učítv: jákože chóštete, da tvorjátv vámv čeloviécy, i vý tvoríte ímv tákožde. Cielomúdríju, jákože egdá otríčetv: vozzriévj na ženú, ko éže voždeliéti tú, užé preljubodiejalv ju ést vtv sérdcie svoémv. Ínako že súť četýri bl(a)goviéstija: jáko da javítv, jáko četýre sijá obderžátv, síriečv, predánija, záповiedi, prešténija, obietovánija. I viérovavšimv úbo predániemv, i záповiedi ne chranjáštímv, búduštími pretjášte múkami: chranjáštímv že viéčnaja obieštavájušte bl(a)gája. Bl(a)goviéstije že glagóletsja: zané viestítv námv véšti bl(á)gi i dobrý imúštja, síriečv, ostavlénie griechónv, právdú, voschódv na n(e)b(e)sá, synopolóženie B(ó)žie, nasliédie viéčnychv blágv, i svoboždénie ot múkv. Viestítv že, jáko blagoudóbnie sijá prijáhomv: edá bo trudíchomsja mý o stjažánii síchv blágv; ilí ot svoíchv ispravlénij sijá prijáhomv; no bl(a)go-

dátiju i č(e)l(o)viekoljubijemъ B(ó)žiiъ tolikichъ blágъ spodóbi-chomsja. Četýri úbo súť ev(an)g(e)lísty: ot síchъ že úbo dvá, Mathěj i Ioánnъ, bjáchu ot líka dvanádesjaticъ: dvá že, Márko i Luká, ot sedmídesjaticъ: bié že úbo Márko posliédovateľ i učeníkъ Petrú, Luká že Pávlu. Mathěj že úbo pėrviee vsiéčъ napisá ev(an)g(e)lie evrėjskimъ jazýkomъ, ko íže ot evrėj viėrovavšymъ, po osmíchъ liėtiechъ G(o)s(pó)dnja voznesėnija: preloží že siė Ioánnъ ot evrėjska jazýka na ellinskij, jákože glagóljut. Márko že po desjaticъ liėtiechъ Chr(i)stóva voznesėnija, ot Petrá naučivsja. Luká že po pjatinádesjaticъ liėtiechъ. Ioánnъ že blagoslovėsniejšij, po trídėsjaticъ i dvú. Glagóljutъ bo: jáko po smėrti óniechъ, vyzskávšu emú, prinesėny býša trí bl(a)goviėstija, da víditъ sijá i súditъ, ášte ístinnie spísana súť. Ónъ že vídievъ tá, ístiny bl(a)godáť preukazá, elíka oní ostáviša, tój ponapólni: i elíka sokraštėnnie riėša, sěj rasprostrė vo svoémъ bl(a)goviėstii: tiėmže i ot b(o)goslóvija načátъ: Ponėže bo družii ne vospomjanúša previeėčnoe bytiė B(ó)ga Slóva, tój b(la)goslóvi sijá: da ne vozmnítsja B(o)žie Slóvo, próstъ čeloviėkъ býti, síriečъ, kromie b(o)žestvá. Mathěj o plótniemъ tóčiju bytíi Chr(i)stóvie besieđuetъ: ko Evrėomъ bo pisáše, ímže dovólno biė navýknuti, jáko ot Avraáma i D(a)v(í)da rodísja Chr(i)stósъ. Počíváetъ úbo Iuděj, egdá slýšitъ, jáko ot D(a)v(í)da ešť Chr(i)stósъ. No glagóleši mí: jáko ne dovlié li edínъ bl(a)goviėstnikъ; Slýši: jáko dovľjáše úbo, no da pokázetsja ráče ístina, segó rádi popustíšasja četýre napisáti. Egdá bo vídiši síchъ četýrechъ, ne ssėdšichsja, nižė siėdšichъ drúgъ so drúgomъ, no inógo indie súšta, táže napisávšichъ o tiėchže, jáko ot edíniechъ ústъ, ne úbo li udivíšisja bl(a)goviėstiju ístiny, i rečėši: jáko ot D(ú)cha S(vja)ta glagólachu; I ne glagóli, jáko ne edinoglasújutъ vo vsėmъ: vížď bo, vъ kíichъ ne edinoglasújutъ: edá óvъ, úbo rečė: jáko rodísja Chr(i)stósъ, óvъ že glagóletъ, ní; ilí jáko óvъ úbo, voskr(ė)se Chr(i)stósъ: óvъ že, ní; ne búdi tó. Vъ núždniejšichъ bo i ístinnejšichъ ne razlíkújutъ: i ášte vъ núždniejšichъ i ístinniejšichъ ne razlíkújutъ, čtó divíšisja, ášte vъ měňšichъ mnjásja razlíkováti; za siė bo ráče ístinstvujutъ, jáko ášte po vsemú edinoglasováli býša, vospėštevátisja chotjáše, jáko ssiedóša drúgъ drúgu, i svovietovavšesja napisáša, elíka napisáša: nýnie že elíka ostávi sěj, ponapólni

опъ: i elíka semú izbýst, napisá drugíj. I segó rádi mnjátsja vъ níe-
kíichъ razlikováti: i síjá úbo síce. Načnémъ že užé načálo knígi síce:
Kníga rodstvá Ii(su)sa Chr(i)stá s(γ)na D(a)v(í)dova.

2.1.3 Preklad

Predslov Teofylakta, bulharského arcibiskupa, k svätému Evanjeliu od Matúša

Niektorí Boží muži, čo žili pred Zákonom, vzdelávali sa nie písaním a knihami, no majúč čistú myseľ, vzdelávali sa pôsobením Ducha, a tak poznávali Božiu vôľu v rozhovore s ním samým z úst do úst. Takým bol Noe, Abrahám a Izák, aj Jakub a Mojžiš. Keďže však ľudia (mravne) upadli a stali sa nehodnými osvecovať a učiť sa od Svätého Ducha, dal človeka milujúci Boh Písma, nech si pomocou nich pripomínajú Božiu vôľu. Tak aj Kristus (najprv) tvárou v tvár besedoval s apoštolmi a (potom) im poslal za učiteľa milosť Ducha. Ale z toho by mohli vznikáť herézy a naše mravy by sa mohli rozpadnúť, (a tak) dovolil napísať blahozvestovania, aby sme sa z nich učili pravde, neklamúc sa lživými herézami, ani aby sa úplne nerozvrátili naše mravy. Štvoro že blahozvestovaní daroval nám milostivo, aby sme sa z nich učili štyrom všeobecným a najvyšším čnostiam: zmužilosti, múdrosti, spravodlivosti a cudnosti. Zmužilosti, veď Pán hovorí: nebojte sa tých, čo zabíjajú telo, lebo dušu nemôžu zabiť; aj múdrosti, veď poučuje: buďte múdri ako zmiže a jednoduchí ako holuby. I spravodlivosti vyučuje: ako chcete, aby vám činili ľudia, tak aj vy čiňte im. Cudnosti, ako raz odpovedal: kto pozrie na ženu, aby ju pojal, už s ňou obcoval v srdci svojom. Tak teda sú štyri blahozvesti, čomu zodpovedá, že obsahujú štvoricu (predmetov), menovite (dogmatickú) náuku, prikázania, napomenutia, prísľúbenia. Tým, ktorí veria v náuku, no nezachovávajú prikázania, hrozia budúce muky, no zachovávajúci majú prísľub obsiahnutia večných dobier.

Blahozvešť sa vyslovuje takto, čím nám zvestuje vlastnenie vecí blažených a dobrých, ako je: odpustenie hriechov, ospravedlnenie, prídenie do neba, Božie osvojenie za synov, dedičstvo večných dobier a vyslobodenie z múk. Ona nám zvestuje aj to, že tieto dobrá získavame ľahko, keďže ich nenadobúdame svojou námahou a nedostávame ich za svoje dobré skutky, no Božou milosťou a láskou k človeku sme uschnopnení pre toľké dobrá.

Štyria teda sú evanjelisti: spomedzi nich dvaja, Matúš a Ján, boli v spoločenstve Dvanástich, ale druhí dvaja, Marek a Lukáš, zo Sedemdesiatich. Marek bol sprevádzateľ a učeník Petra, Lukáš zase Pavla. Matúš pred všetkými napísal evanjelium v hebrejskom jazyku, pre veriacich zo židov, osem rokov po Kristovom nanebovstúpení. A Ján ho preložil z hebrejského jazyka do gréckeho, ako sa rozpráva.

Marek zase po desiatich rokoch od Kristovho nanebovstúpenia podľa Petrovej náuky. Lukáš po pätnástich rokoch. Ján (písal) najviac bohoslovecky po tridsiatich dvoch rokoch. Hovorí sa totiž, že po smrti tamtých bol požiadaný, nech prezrie a posúdi tri predložené blahozvesti, či sú spísané správne. On, prezrúc ich, pretože bol obdarený väčšou milosťou pravdy, čo tamtí prehliadli, to doplnil, a to, čo povedali stručne, rozšíril vo svojej blahozvesti. Preto bol nazvaný Bohoslovec, lebo druhí sa nezmieňovali o predvečnom bytí Boha Slova, on, Bohom vedený, hovorí o tom, aby sa nechápalo Božie Slovo, ako by to bol obyčajný človek, to jest bez božskosti. Matúš hovorí o živote Kristovom iba podľa tela, pretože písal pre Hebrejov, pre ktorých bolo dostačujúce, aby vedeli, že Kristus sa narodil z Abraháma a Dávida. Uspokojuje totiž Židov, keď počujú, že Kristus pochodí od Dávida.

No hovoríš mi: či by vari nestačil iba jediný blahozvestovateľ? Počuj, rozumie sa, stačil by, ale aby sa pravda ukázala jasnejšie, bolo dovolené štyrom napísať. Keď teda hľadáš na týchto štyroch, čo sa nestretli ani nesedávali druh s druhom, no každý jeden bol (kdesi) inde, a pritom napísali to isté akoby z jediných úst, či vari ťa neudivuje blahozvesti pravdivosť? I riekneš: z Ducha Svätého hovorili! A nevrav, že sa nezhodujú vo všetkom. Hľadže, v čom sa nezhodujú: či povedal niekto z nich, že Kristus sa narodil, a druhý, že nie? Alebo povedal niektorý z nich, že Kristus vstal z mŕtvych, a druhý, že nie? Niet takého! V najpotrebnejšom, ako aj najdôležitejšom sa nerozchádzajú. Keď sa teda v najdôležitejšom a najpotrebnejšom nerozchádzajú, prečo sa divíš, že v drobnostiach sa mienia odlišovať? Tým práve najviac sa ukazuje ich pravdivosť, že nie vo všetkom sú zhodní. Ináč by sme si mohli myslieť, že sa schádzali jeden s druhým, alebo že sa radili, a tak napísali, čo napísali. Teraz vidieť, že čo vynechal

tento, doplnil onen. A čo tamtomu chýbalo, napísal druhý. A práve pre toto si umienili v niečom sa nezhodovať. A naozaj je to tak.

Nože pristúpme k samej knihe: Kniha príbuzenstva Ježiša Krista, syna Dávidovho.

2.2 Predslov k Evanjeliu podľa Marka

Predslov k Markovi obsahuje hneď na začiatku informáciu o vzniku Markovho evanjelia: „*bolo napísané po desiatich rokoch od Kristovho nanebovstúpenia*“. Je to dobová informácia, odrážajúca vtedajšie poznatky o biblických textoch. Podľa časových údajov, ktoré Teofylakt uvádza, by Matúšovo evanjelium bolo o dva roky mladšie ako Markovo. V dnešnej biblickej teológii sa posúva celkový časový horizont vzniku evanjelií, ako aj časové odstupy medzi nimi. Markovo evanjelium sa pokladá za najstaršie a prvé z kánonických evanjelií a za obsahové východisko pre ďalšie synoptické evanjeliá, t. j. Matúša a Lukáša.⁶² Bolo teda základným prameňom. Pri redakcii svojho evanjelia si Marek mohol poslúžiť ústnou tradíciou utvoreným materiálom o Ježišovi, pričom dbal na biograficko-chronologický a zemepisný rámec svojho posolstva.⁶³ Ako miesto napísania sa uvádza Rím, čo je v zhode so starokresťanskou tradíciou, doloženou aj správami včasokresťanských spisovateľov Papiasa, Justína, Ireneja, Klementa Alexandrijského, Euzébia a iných.⁶⁴

K charakteristike Marka ako evanjelistu sa v Teofylaktovom predslove uvádza, že bol žiak a nasledovník Petra. Myslí sa tu, prirodzene, apoštol Peter, jeden z Dvanástich. V západnej cirkvi sa apoštol Peter podľa Ježišových slov u Mt 16, 18: „*A ja ti hovorím: Ty si Peter a na tejto skale postavím svoju Cirkev a pekelné brány ju nepremôžu*“ vníma ako nástupca Kristov. Pripisuje sa mu tzv. pápežský primát, ktorý sa prenáša na všetkých (rímskych) pápežov. V Teofylaktovej dobe je už v byzantskej cirkvi vyhranené zamietanie tohto primátu. Jeho doba predstavuje etapu po tzv. východnom rozkole, ktorého takmer symbolickým výrazom bolo zamietnutie učenia a praxe filioque a neuznávanie pápežského primátu. V pravoslávnej

⁶² Porov. HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*, 1992, heslo synoptické evanjeliá, s. 797 – 780.

⁶³ Porov. tamže, heslo *Marek (evanjelium)*, s. 666.

⁶⁴ Porov. tamže, heslo *Marek (evanjelium)*, s. 669 a 666.

cirkvi sa však na rozdiel od reformovaných cirkví uznáva apoštolská postupnosť podobne ako v katolíckej cirkvi.

Teofylaktovo uvedenie Marka ako Petrovho žiaka a nasledovníka nie je bez významu. Vo východnej cirkvi totiž apoštoli Peter a Pavol, hoci sú rovní s ostatnými, nazývajú sa prívlastkom „verchovnije apostoli“. Je to teda hlavná, najvyššia dvojica.

V evanjelickej tradícii sa pomenovanie Petra ako skaly nechápe ako ustanovenie primátu, t. j. skaly, na ktorej Kristus vybuduje svoju cirkev, riadenú pápežom. Výraz *skala* sa usúvzťažňuje s inými novozákonnými textami. V 1Pt 2, 4 nn. sa hovorí o duchovnej stavbe: „Prichádzajte k nemu, k živému kameňu, ktorý ľudia síce zavrhlí, ale pred Bohom je vyvolený a vzácny, a dajte sa vbudovať aj vy ako živé kamene do duchovného domu, do svätého kňazstva, aby ste prinášali duchovné obety, príjemné Bohu skrze Ježiša Krista. Preto je v Písme: ‚Hľa, kladiem na Sione kameň uholný, vyvolený a vzácny; kto v neho verí, nebude zahanbený.‘ Vám teda, ktorí veríte, je na česť; pre tých však, čo neveria: ‚Kameň, čo staviteľia zavrhlí, sa stal kameňom uholným,‘ ‚kameňom úrazu a skalou pohoršenia.‘“ Teda podľa protestantských výkladov ide o ustavičnú stavbu cirkvi, o Božiu stavbu, ktorá sa opisuje aj v Ef 2, 20 – 22: „*Ste postavení na základe apoštolov a prorokov; hlavným uholným kameňom je sám Kristus Ježiš. V ňom celá stavba pevne pospájaná rastie v svätý chrám v Pánovi, v ňom ste aj vy vbudovaní do Božieho príbytku v Duchu.*“ Obraz základného kameňa sa v spomínaných výkladoch spája aj s rozšíreným obrazom, ktorý sa nachádza v Apokalypse. Tu sa hovorí o dvanástich základných kameňoch, t. j. apoštoloch Ježiša Krista, porov. Zjv 21, 14: „*Hradby mesta mali dvanásť základných kameňov a na nich dvanásť mien dvanástich Baránkových apoštolov.*“

O apoštolovi Petrovi sa predpokladá, že bol najprv učeníkom Jána Krstiteľa, v pravoslávnej tradícii Jána Predchodcu. K Ježišovi ho priviedol brat Andrej Prvozvaný. Najprv sa teda stal Ježišovým učeníkom, neskôr stálym sprievodcom, až napokon apoštolom. Bol akýmsi hovorcom apoštolov, porov. Mt 16, 13 – 23: „*Keď potom Ježiš prišiel do okolia Cézarey Filipovej, pýtal sa svojich učeníkov: ‚Za koho pokladajú ľudia Syna človeka?‘ Oni vraveli: ‚Jedni za Jána Krstiteľa,*

iní za Eliáša a iní za Jeremiáša alebo za jedného z prorokov.‘ ,A za koho ma pokladáte vy?‘, opýtal sa ich. Odpovedal Šimon Peter: ,Ty si Mesiáš, Syn živého Boha.‘ Ježiš mu povedal: ,Blahoslavený si, Šimon, syn Jonášov, lebo ti to nezjavilo telo a krv, ale môj Otec, ktorý je na nebesiach. A ja ti hovorím: Ty si Peter a na tejto skale postavím svoju Cirkveľ a pekelné brány ju nepremôžu. Tebe dám kľúče od nebeského kráľovstva: čo zviažeš na zemi, bude zviazané v nebi, a čo rozviažeš na zemi, bude rozviazané v nebi.‘ Potom prikázal učeníkom, aby nikomu nehovorili, že on je Mesiáš. Od tej chvíle začal Ježiš svojim učeníkom vyjavovať, že musí ísť do Jeruzalema a mnoho trpieť od starších, veľkňazov a zákonníkov, že ho zabijú, ale tretieho dňa vstane z mŕtvych. Peter si ho vzal nabok a začal mu dohovárať: ,Nech ti je milostivý Boh, Pane! To sa ti nesmie stať!‘ On sa obrátil a povedal Petrovi: ,Choď mi z cesty, satan! Na pohoršenie si mi, lebo nemáš zmysel pre Božie veci, len pre ľudské!‘“ a Mt 17, 1 – 8: „O šesť dní vzal Ježiš so sebou Petra, Jakuba a jeho brata Jána a vyviedol ich na vysoký vrch do samoty. Tam sa pred nimi premenil: tvár mu zažiarila sťa slnko a odev mu zbeľel ako svetlo. Vtom sa im zjavil Mojžiš a Eliáš a rozprávali sa s ním. Vtedy Peter povedal Ježišovi: ,Pane, dobre je nám tu. Ak chceš, urobím tu tri stánky: jeden tebe, jeden Mojžišovi a jeden Eliášovi.‘ Kým ešte hovoril, zahalil ich jasný oblak a z oblaku zaznel hlas: ,Toto je môj milovaný Syn, v ktorom mám zalúbenie; počúvajte ho.‘ Keď to učeníci počuli, padli na tvár a veľmi sa báli. No pristúpil k nim Ježiš, dotkol sa ich a povedal im: ,Vstaňte a nebojte sa!‘ A keď zdvihli oči, nevideli nikoho, iba Ježiša.“

Niekedy sa o Petrovi uvádza, že vyslovil prvú dogmu o Ježišovi, keďže prvý uveril a vyznal, že Ježiš Kristus je prisľúbený Mesiáš, porov. Mt 16, 16: „Ty si Mesiáš, Syn živého Boha“, porov. Mk 8, 27 – 38: „A za koho ma pokladáte vy?“, opýtal sa ich. Odpovedal mu Peter: ,Ty si Mesiáš.“

Peter spolu s Jakubom a Jánom bol svedkom Pánovho premenenia, porov. Mk 9, 2n.: „O šesť dní vzal Ježiš so sebou Petra, Jakuba a Jána a len ich vyviedol na vysoký vrch do samoty. Tam sa pred nimi premenil. (...) Vtedy Peter povedal Ježišovi: ,Rabbi, dobre je nám tu. Urobme tri stánky: jeden tebe, jeden Mojžišovi a jeden Eliášovi.“

V zozname apoštolov sa Peter vždy uvádza na prvom mieste, akoby sa tým mala naznačiť jeho dôležitosť v kruhu Ježišových učeníkov. V podaní jedného evanjelia bol Peter v Getsemanskej záhrade ohrozený veľkňazskými zbrojnošmi a Ježiša bránil i mečom, porov. Ján 18, 10 – 11: „*Šimon Peter mal meč. Vytasil ho, zasiahol ním veľkňazovho sluhu a odťal mu pravé ucho. Sluha sa volal Malchus. Ale Ježiš Petrovi povedal: ‚Schovaj meč do pošvy! Azda nemám piť kalich, ktorý mi dal Otec?!‘*“

Smutným miestom Petrovho života bolo trojnásobné zapretie Ježiša v paláci najvyššieho kňaza. V Markovom evanjeliu (Mk 14, 66 nn.) sa opisuje takto: „*Keď bol Peter dolu na nádvorí, prišla jedna z veľkňazových slúžok. Len čo zbadala Petra, ako sa zohrieva, pozrela sa naňho a povedala: ‚Aj ty si bol s tým Nazaretčanom, Ježišom.‘ Ale on zaprel: ‚Ani neviem, ani nerozumiem, čo hovoríš.‘ Vyšiel von pred nádvorie a zaspieval kohút. Keď ho tam videla slúžka, znova začala vraviť okolostojacim: ‚Tento je z nich.‘ Ale on opäť zapieral. O chvíľku tí, čo tam stáli, znova hovorili Petrovi: ‚Veru si z nich, veď si aj Galilejčan.‘ On sa však začal zaklínať a prisahať: ‚Nepoznám toho človeka, o ktorom hovoríte.‘ Vtom kohút zaspieval druhý raz. Vtedy sa Peter rozpamätal na slovo, ktoré mu bol povedal Ježiš: ‚Skôr ako dva razy kohút zaspieva, tri razy ma zaprieš.‘ I rozplakal sa.“ Text má paralely Mt 26, 69 – 75 a Jn 18, 12 – 17. K Petrovmu príbehu však patrí, že robil opravdivé pokánie a bolo mu odpustené, hoci na svoj pád nikdy nezabudol. Trojnásobné zapretie je vyvážené trojnásobným vyznaním lásky Ježišovi (Jn 21, 15 – 16).*

Podľa kresťanskej tradície Petra na jeho cestách sprevádzal evanjelista Marek nazývaný aj Ján Marek. Tejto okolnosti možno ďakovať za spísanie evanjelia na základe Petrovho podania, t. j. podľa Petrovho svedectva a kázania. Peter nazýva Marka svojim duchovným synom: „*Pozdravuje vás cirkev, vyvolená ako vy, ktorá je v Babylone, aj môj syn Marek*“ (1Pt 5, 13). Teofylakt si všima túto okolnosť v určitej reciprocite medzi Petrom a Markom, aby naznačil, že Marek vlastne písomne zaznamenal ústne sformulovaný prototext Petra do jedného celku evanjelia. O Markovi sa ďalej uvádza, že bol bratancom Barnabáša a sprevádzal i Pavla, ale najviac času strávil s Petrom v Ríme.

Z Markovho pobytu v Ríme Teofylakt odvíja aj odôvodnenie napísania jeho evanjelia. Príčinu vidí v pastoračných potrebách miestnych veriacich, ktorí Marka prosili, aby im nielen ústne kázal, ale „*aj na písme nech im podá, čo bol od Krista získal*“. Odôvodnenie zdola (žiadosť veriacich) sa u Teofylakta dopĺňa odôvodnením zhora (zjavenie od Boha), lebo Boh Petrovi zjavil, že Marek napísal evanjelium. Takto Peter mohol text prezrieť a po kontrole potvrdiť, že je pravdivý. S potvrdením textu ide ruka v ruke aj potvrdenie Marka ako osoby, ktoré vyplýva z nasledujúcej informácie o tom, že Peter vyslal Marka za biskupa do Egypta.

Zmienka o cirkvi v Alexandrii, ktorú Marek budoval, v Teofylaktovom podaní naznačuje aj určitý rešpekt voči starobylej miestnej cirkvi. Podľa tradície koptskej cirkvi je jej zakladateľom evanjelista Marek, takže patriarchovia tejto cirkvi sa pokladajú za jeho nástupcov. Podľa tej istej tradície Marek bol umučený a pochovaný v Alexandrii, kde sa jeho ostatky uctievali až do obdobia moslimského vpádu.

Krátka informácia, ktorú Teofylakt podáva ešte pred záverom svojho predslovu, sa týka literárnej stránky Markovho evanjelia. Hovorí, že osobitnou črtou textu je jasnosť a zrozumiteľnosť. Novšie výskumy to potvrdzujú. Konštatuje sa, že Markovo evanjelium sa vyznačuje jednoduchým a názorným štýlom, jednoduchou vetnou skladbou, v ktorej prevláda parataxa, t. j. priraďovacie súvetie, a že Marek uprednostňuje priamu reč, využíva historický prízvuk (teda sprítomnenie opisovanej udalosti) a že viac ako iní evanjelisti opisuje city a dojmy konajúcich osôb, teda aj samého Ježiša.⁶⁵

Teofylakt mylne pokladá Markovo evanjelium za mladšie ako Matúšovo, preto ho porovnáva s Matúšom, podľa jeho mienky najstarším evanjelistom, a konštatuje, že sú vo všetkom zhodní, až na to, že Matúš je obsírnejší. Poradie vzniku však nijako neovplyvňuje dané porovnanie. Teofylakt si všima aj začiatky evanjelií. Matúš spomína „*Pánovo narodenie podľa tela*“, Marek začal od proroka Jána. Tu sa vlastne celý predslov končí.

⁶⁵ Porov. HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*, 1992, heslo *Marek (evanjelium)*, s. 668 – 669.

V poslednom uvedenom porovnaní však niektoré neskoršie redakcie pravdepodobne našli podnet, aby ho rozšírili. V daktorých bulharských prameňoch nachádzame pokračovanie, ktoré síce autorsky je Teofylaktovo, ale sám Teofylakt toto pokračovanie nemal v závere predslovu. Nasledujúca časť, ktorá sa k pôvodnému predslouvu pridáva, sa nachádza vo výkladoch textov Markovho evanjelia. Je to výňatok z rozpravy o symboloch evanjelistov, ktorý Teofylakt vložil do výkladov Markovho evanjelia. Vznikol tak rozšírený predslov. V ruskej redakcii, z ktorej čerpáme, sa tento dodatok neuvádza. V bulharských redakciách s rozšíreným predslovom sa potom vybraný text znova opakuje vo výkladoch. Tak je to v prípade predslovu, ktorý sa nachádza v diele *Blagovestnik, ili Tělkovanie na Svetoto Evangelije*. Tu treba pripomenúť, že Teofylakt napísal svoje predslovy najprv k výkladovým evanjeliám, ale tieto jeho predslovy sa potom v rôznych redakciách vkladali aj do cirkevnoslovanských prekladov pôvodných klasických evanjelií.

V pasáži vykladajúcej symboly evanjelistov Teofylakt vychádza z predobrazu,⁶⁶ ktorý sa opisuje u Ezechiela 1, 5 – 23: „*Zo stredy tohto však podoba štyroch bytostí. Toto bol ich výzor: Mali podobu človeka, každá mala štyri tváre a každá štyri krídla. Ich nohy boli rovné, chodidlo ich nôh ako chodidlo nohy teľaťa, a leskli sa ako výzor lešteného kovu. Pod krídlami mali zo štyroch strán ľudské ruky a všetky štyri z nich mali tváre a krídla. Krídla sa im vzájomne dotýkali, pri chôdzi sa neobracali, každá kráčala pred svojou tvárou. Výzor ich tváří však bol tvár človeka, potom tvár leva po pravej strane tých štyroch, ďalej tvár býka po ľavej strane tých štyroch a tvár orla boli ich tváre. Ich krídla sa rozprestierali nahor, dve krídla každého sa vzá-*

⁶⁶ Predobraz v kresťanskej tradícii sa chápe tak, že „podľa úmyslu Božieho pôvodcu Svätého písma starozákonné udalosti, osoby, ustanovizne, veci a pod. sú často predobrazom, typom príslušných novozákonných skutočností čiže antitypov. Keďže typy sú predobrazom budúcich skutočností, typický zmysel je zjavný iba vo svetle antitypu, ktorý sa poznáva iba z neskoršieho zjavenia. Preto typ čiže predobraz iba nedokonale naznačuje skutočnosť, ktorej antityp je dokonalým splnením.“ Porov. HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*, 1992, heslo *typický zmysel*, s. 1043 – 1044.

jomne dotýkali a dve im zakrývali telá. A každá kráčala pred svojou tvárou; kde sa usiloval ísť duch, ta išli, pri chôdzi sa však neobracali. A podoba bytostí: ich zjav bol ako žeravé uhlie ohňa, ako čosi, čo sa podobalo fakliam, a toto prechádzalo pomedzi bytosti, oheň však mal žiaru a z ohňa vychádzal blesk. Bytosti chodili sem i tam, podobne žiariacemu blesku. Pozeral som sa na bytosti a hľa, na zemi pri bytostiach – pri všetkých štyroch – bolo po jednom kolese. Výzor kolies a ich sústava bola ako výzor chryzolitú; všetky štyri mali rovnakú podobu, vyzerali a boli zostrojené tak, akoby bolo koleso uprostred kolesa. Keď išli, išli na svoje štyri strany, pri pohybovaní sa neobracali. (Ich bahry mali výšku a vzhľad!) Ich bahry, na všetkých štyroch, boli dookola plné očí. Keď bytosti išli, hýbali sa kolesá popri nich, keď sa bytosti zdvihli zo zeme, kolesá sa zdvihli. Kadiaľ chcel ísť duch, tadiaľ išli. Ak duch chcel ísť, zdvihli sa podobne aj kolesá, pretože v kolesách bol duch bytostí. Keď išli tie, išli aj ony, keď tie zastali, zastavili sa aj ony, keď sa zdvihli zo zeme, zdvihli sa podobne aj kolesá, pretože v kolesách bol duch bytostí. Nad hlavami bytostí bolo čosi ako obloha, vyzeralo to ako hrozny kryštál, rozťahnutý odhora nad ich hlavami. Pod oblohou však boli proti sebe rozprestreté ich krídla. Dve zakrývali každej telo z jednej i z druhej strany.“

Novozákonnou oporou pre ikonografickú symboliku evanjelistov je pasáž prorockých videní. V prvej časti sa opisuje videnie štyroch bytostí: „Prvá bytosť sa podobala levovi, druhá bytosť sa podobala býkovi, tretia bytosť mala tvár ako človek a štvrtá bytosť sa podobala letiacemu orlovi“ (Zjv 4,7). V texte sa metatextovo odráža uvedený starozákonný prameň. Z poradia bytostí a symbolov v oboch textoch však nemožno dedukovať ich príslušnosť, aká sa uštaluje v cirkevnej tradícii vzhľadom na poradie evanjelistov, resp. evanjelií a ich symbolov. Najčastejšie poradie je Matúš, Marek, Lukáš, Ján, čo vidíme aj vo veľkomoravskom Proglase, aj v Teofylaktovom predslove.

Teofylakt nachádza v starozákonnom obraze Boha sediaceho na cherubínoch, pričom sa vracia k symbolike čísla štyri. Štyri evanjeliá majú byť rozhlasované do celého sveta a celý svet sa vyjadruje štyrmi svetovými stranami. V tomto výklade nadväzuje aj na prológ k Ma-

túšovmu evanjeliu o počte štyroch evanjelistov.⁶⁷ Vo výklade Marka opakuje, že evanjelium existuje v štyroch druhoch, resp. verziách alebo podobách, ale že je oživené jediným duchom; zrejme vo význame „celkový ráz, charakter, povaha, spôsob myslenia“. Nejde tu teda o inšpiráciu Svätého Ducha ako Božskej osoby, ale ide tu o textovú jednotu evanjelií.

V tejto pasáži sa obraz o štvorici evanjelií rozširuje o symbolický výklad, v ktorom sa vysvetľujú štyri symboly štyroch evanjelií. V západnej tradícii sa častejšie hovorí o symboloch evanjelistov, napr. Š. Vragaš a kol. uvádza, že sú štyri symboly evanjelistov.⁶⁸ Teofylakt však hovorí o štyroch symboloch evanjelií, lebo symboly interpretuje zo Svätého písma, a to jednak z vyššie citovaného starozákonného a novozákonného textu, v ktorých vidí predobraz, ako aj zo začiatkov jednotlivých evanjelií. Pozoruhodná je kolízia v jeho výklade so všeobecne známymi výkladmi. Matúšovo evanjelium má symbol človeka podľa toho, že sa začína rodokmeňom Ježiša Krista a spomína sa v ňom ľudský pôvod Ježiša Krista. Lukášovo evanjelium má symbol býka, lebo v ňom sa na začiatku opisuje Zachariášova obeta a býk bol obetné zviera. Kolízia však je pri symbole Jána a Marka. Kým v dnešných západných komentároch sa na Jána vzťahuje orol a na Marka lev, u Teofylakta je to opačne. Ťažko možno túto skutočnosť spájať s čiastkovou zhodou mien evanjelistov, keďže Marek vlastne má plné meno Ján Marek, pričom Marek vystupuje ako priezvisko. V Teofylaktovom komentári sa Jánovmu evanjeliu dáva symbol leva, čo sa odôvodňuje cisárskou mocou a cisárskou mocenskou dôstojnosťou božstva Slova. Markovmu evanjeliu sa pridáva symbol orla, keďže, ako Teofylakt uvádza, „*sa začína prorocťvom od Jána*“. Ján je na Západe zvaný Krstiteľ, na Východe Pánov predchodca, ale aj Prorok, lebo prorokuje, že po ňom príde Mesiáš, ktorému nie je hoden rozviazať remienok na obuvi: „*Po mne prichádza mocnejší, ako som ja. Ja nie som hoden ani zohnúť sa a rozviazať mu re-*

⁶⁷ Porov. podkapitolu 2.1 *Predslov k Evanjeliu podľa Matúša*.

⁶⁸ Porov. VRAGAŠ, Štefan a kol.: *Teologický a náboženský slovník*. II. diel, 2008, s. 309.

mienok na obuvi“ (Mk 1, 7; rovnaká formulácia sa nachádza aj v Lk 3, 16 a Jn 1, 27; v Matúšovom evanjeliu je variant „*Ja nie som hoden nosiť mu obuv*“, Mt 3, 11).

Všeobecne sa symbol orla pridávaný k Jánovi vysvetľuje začiatkom Jánovho prológu, v ktorom sa Ján vznáša do Božieho tajomstva slova. Toto vznášanie teda symbolizuje let orla. U Teofylakta je orol symbolom videnia do dialky, ktoré možno stotožniť s videním proroka, ktorý vidí ďaleko do budúcnosti. Vo včasnokresťanskej ére orol nemohol byť populárnym symbolom. Včasná cirkev mala ešte z judaizmu povedomie, že orol je rituálne nečisté zviera. Odpor voči nemu sa musel ešte zvýšiť aj tým, že o orlovi v tej dobe už bola symbolická predstava, z ktorej vychádzali Rimania a Peržania. Orol pre nich bol symbolom slnečného božstva a tento symbol sa používal na označenie vojnových zástav. Keď Herodes umiestnil nad vchod jeruzalemského chrámu rímskeho orla, dopustil sa veľkej urážky voči židom a ich viere. Židia ho strhli ešte za Herodesovho života.

Je však možné, že v neskorších židokresťanských konfrontáciách mohla vzniknúť medzi kresťanmi inverzia v chápaní onoho symbolu. Isté je, že v pravoslávnej cirkvi má orol významnú symbolickú hodnotu v súvislosti s biskupskou hodnosťou až do dnešných čias. V pravoslávnych chrámoch sa používa tzv. orlec, ktorý je v biskupských chrámoch stabilný a v ostatných býva prenosný v podobe okrúhleho koberčeka, ktorý sa podkladá biskupovi pod nohy na mieste jeho kázania v nekatedrálach chrámoch. Na koberčeku býva vyobrazená silueta mesta, nad ktorým sa vznáša orol. Orol je symbol biskupa, ktorý má dohliadať nad mestom, keďže biskup bol v minulosti kňazom mesta.

V starších etapách Starého zákona však orol nie je vyslovene negatívny motív. Svätópisci si všímajú jeho rýchly let, bystrosť, veľkosť, ďalekozrakosť a stavanie hniezda na vysokých skalách. Preto sa tento motív vyskytuje na niektorých starozákonných miestach. Pozitívny obraz, už metaforicky spracovaný, nachádzame v Dt 32, 11: „*Jak orol zobúdzajú svoje hniezdo, krúži nad svojimi mláďatami, tak rozpál svoje krídla, chytil ho, niesol ho na svojich perutiach*“ a Ex 19, 4: „*Vy sami ste videli, čo som urobil Egypťanom a ako som vás niesol na or-*

lích krídlach a priviedol sem k sebe.“ Obraz orlích krídel sa vzťahuje na orlicu, ktorá pudí mláďatá z hniezda, zhotoveného z trnia a vystlaného perím a mäkkou trávou, tak, že mäkké časti, perie a trávku vytrháva vtedy, keď nastáva okamih, aby mláďatá samostatne lietali. Pritom im poskytuje podporu vlastných krídel, keď sú unavené.

Zmienka v žalme „*on naplňuje dobrodeniami tvoje roky, preto sa ti mladosť obnovuje ako orlovi*“ (Ž 103, 5) súvisí so starou povestou o orlovi, ktorý, dosiahnuc vysoký vek, letí až k slnku, ktoré mu spáli krídla, potom spadne do mora a vynorí sa znova v mladosti. Grécku podobu tejto predstavy zobrazuje povesť o vtákovi Fénixovi. Vsuvka o symboloch sa uzatvára konštatovaním o Markovom začiatku evanjelia a výzvou čitateľovi na čítanie: „*čuj teda*“.

2.2.1 Cirkevnoslovanský text

Предисловіе ѿ марка е҃г҃а г҃а е҃в҃ліа.

Гже ѿ марка е҃г҃а е҃в҃ліа, по делатѣхъ
лѣтѣхъ х҃р҃тово вознесѣніа, списано кысѣть
въ рѣмѣ. Бѣ о҃҃҃ъ е҃ей маркъ петръ
о҃҃҃ченикъ же и послѣдователь, е҃г҃оже и сына
своего именовѣтъ пѣтръ, дх҃овнаго іа҃кѣ, іа҃кѣ
нарицашеа іωаннъ, а҃не҃҃҃ей же варнаѣ: но и
павлѣ соисходенъ. О҃҃҃а҃че о҃҃҃ъ е҃хъ петроу пре-
бываше множае, и въ рѣмѣ е҃хъ нѣмъ сынъ.
Молиша о҃҃҃ъ е҃го и҃же въ рѣмѣ вѣрѣнн, не
тотѣю безъ писаніа проповѣдати, но и писаніемъ
и҃зложити чѣмъ, іа҃же ѿ х҃р҃тѣ кѣплн: е҃да
о҃҃҃ъ повиньва спнѣа. Петръ же ѿкровѣно
кысѣть ѿ б҃га, іа҃кѣ маркъ спнѣа бѣговѣстїе.
вѣдѣвъ о҃҃҃ъ и҃звѣстѣовавъ, іа҃кѣ истинно:
таже е҃пископа е҃го посла во е҃гѣпѣтъ, и҃дѣже и
проповѣдавъ. Во а҃лѣ҃҃҃андріи же цр҃ковь состаѣнн,
къ полудениѣи странѣ вѣхъхъ провѣстїи. Е҃сть

же начертаніе євѣліа іакѣственнѣ, ѡ ничтѣже имѣ-
ще покровѣнно: прѣвѣлизъ же по вѣсѣмъ мат-
дѣевѣн стѣичертъ єѣ євѣлістъ, рѣзвѣ іакѣ мат.дѣѣ
пространнѣйше. Ѣ іакѣ оѣвѣ мат.дѣѣ єже по
плѣти рождѣніе гдѣне вѣз начѣлѣ помнѣнѣртъ: єѣ
же ѡ прѣрока начѣртъ іѣѣнна. Слѣшн оѣвѣ, чтѣ
речѣ: Зачѣло євѣліа іѣѣа хрѣтѣ.

2.2.2 *Prepis*

Predislóvie éže ot Márka s(vja)tágo ev(an)g(é)lia

Éže ot Márka s(vja)tóe ev(an)g(é)lie, po desjatíchъ líetiechъ Chr(i)stóva voznesénija, spisano býstъ vъ Rímie. Bié úbo séj Márkъ Petrú učeníkъ že i posliédovatel', egóže i sýna svoego imenúetъ Pétrъ, d(u)chóvnago jávie, jáko naricášesja Ioánnъ, aneféj že Varnávie: no i Pávlu soischódenъ. Obáče úbo sъ Petrómъ prebiváše mnóžae, í vъ Rímie sъ nímъ sýj. Molíša úbo egó íže vъ Rímie viernii, ne tóčiju bez písánija propovíedati, no i písánie mъ ízložíti tiémъ, jáže o Chr(i)stíe kúpli: edvá úbo povínúvsja spisá. Petrú že otkrovéno býstъ ot B(o)ga, jáko Márkъ spisá bl(a)goviéstie. Vídievъ úbo i izviéstvovavъ, jáko ístinno: táže epískopa egó poslá vo Egýpetъ, idiéže i propovíedavъ. Vo Alexandríi že c(e)rkovъ sostávi, kъ polúdenniej stranié vsiéchъ prosvietí. Éstъ že načertánie ev(an)g(é)lia javstvenno, i ničtóže imúštee pokrovenno: priblízъ že po vsiémъ Mathéevi stíčetъ séj ev(an)g(e)lístъ, rázvie jáko Mathéj prostránniejše. I jáko úbo Mathéj éže po plóti roždénie G(o)s(pó)dne v načálie pomináetъ: séj že ot pr(o)róka načátъ Ioánná. Slýši úbo, čtó rečé: Začálo ev(an)g(é)lia Ii(su)sa Chr(i)stá.

2.2.3 Preklad

Predslov k svätému Evanjeliu od Marka

Markovo sväté evanjelium bolo napísané po desiatich rokoch od Kristovho nanebovstúpenia v Ríme. Marek bol Petrov žiak a nasledovník, ktorého Peter menuje svojím synom, rozumie sa, duchovným. Nazýval sa taktiež aj Ján. Bol bratancom Barnabáša. Ale i Pavla sprevádzal. Avšak najviac býval s Petrom, bol s ním i v Ríme. Preto teda ho veriaci, ktorí bývali v Ríme, prosili, aby nielen bez písma im kázal, ale aj na písme nech im podá, čo bol od Krista získal. Hneď sa chopil písania. Petrovi tu bolo zjavené od Boha, že Marek spísal blahozvesť. Prezrel ju teda a potvrdil, že je pravdivá. Taktiež ho vyslal za biskupa do Egypta, aby (tam) išiel kázať. V Alexandrii vybuodoval cirkev; na juhu krajiny všetkých pokrstil. Osobitnou črtou evanjelia je jeho jasnosť a že nič (v ňom) nie je nezrozumiteľné. V porovnaní je vo všetkom zhodný tento evanjelista s Matúšom, až na to, že Matúš je obšírnejší, ako aj na to, že Matúš na začiatku spomína Pánovo narodenie podľa tela, kým onen začal od proroka Jána.

[Z toho niektorí nie bez príčiny vidia vznik nasledujúceho znamenia evanjelistov: Boh, sediaci na cherubínoch, ktorí Písmo vyjadrujú ako štyri zvieratá so štyrmi tvármi, čo predstavujú evanjelium v štyroch druhoch, oživené jediným duchom. Takže spomedzi všetkých cherubínov jedna tvár sa podáva v podobe leva, druhá je podobná človeku, tretia orlovi a štvrtá na býka. Tak je to aj s dielom evanjeliového ohlasovania. Evanjelium od Jána má tvár leva, lebo lev je obraz cisárskej moci; preto aj Ján začal s cisárskou a mocenskou dôstojnosťou, s božstvom Slova, ako povedal: *Na počiatku bolo Slovo a Boh bol Slovo*. Evanjelium Matúšovo má tvár človeka, lebo začína sa telesným narodením a Slovom, ktoré sa stalo človekom. Evanjelium od Marka sa zrovnáva s orlom, lebo sa začína proroctvom od Jána. A proročný dar blahozvesti ako dar ostrého videnia a predvídania i vzdialenej budúcnosti umožňuje, aby sa porovnávalo s orlom, o ktorom sa hovorí, že je obdarený najostrejším videním, pričom jediný zo všetkých zvierat hľadá do slnka bez toho, aby si zatváral

oči. Evanjelium od Lukáša spodobuje býk, lebo sa začína kňazskou službou Zachariáša, ktorý obetoval temian za hriechy ľudu. Vtedy sa prinášal za obeť i býk.

Takže Marek začína evanjelium proroctvom a prorockým životom.]

Čuj teda, čo sa hovorí: začiatok evanjelia Ježiša Krista.

2.3 Predslov k Evanjeliu podľa Lukáša

Teofylaktov predslov k Lukášovi sa skladá z dvoch častí. Oddeľenie týchto častí formálne nie je viditeľné. Zistiť ich možno iba z pôvodného textu zaradeného do *Blagovestnika* čiže do výkladových evanjelií. Prvá časť *Luká božestvennyj* je pôvodný predslov, ku ktorému sa pridáva akoby pokračovanie, druhá časť o pôvode Ježiša Krista. Začína sa slovami *Tridesjatiolietenъ úbo*. V cirkevno-slovanskom texte sú obidve časti v integrite ako jeden text, ale v *Blagovestniku* je druhá časť súčasťou výkladu evanjeliového textu. Prechod medzi obidvoma časťami cítiť najmä v tematickej, menej vo formálnej rovine, lebo v prvej časti sa hovorí o evanjelistovi Lukášovi, a to ako o autorovi, o jeho pôvode, profesii a o príčinách napísania evanjelia. V druhej časti sa hovorí o Ježišovi, a to ako o evanjeliíovom subjekte, ale viac z historickej stránky, s uplatnením teologického hľadiska.

Obidve časti Teofylakt prepája vetou obsahujúcou gnómický poznatok o tzv. Kristovom veku (tridsať rokov), ale je tu aj narážka na jeho krst Jánom. Táto narážka nie je náhodná, ale spája sa s témou Ježišovho pôvodu. V kresťanskom staroveku totiž sa v niektorých teologických diskusiách zjavila tematizácia Ježišovho synovstva, odvíta od jeho krstu Jánom v rieke Jordán. Táto tendencia nebola prijatá do kresťanskej náuky, pokladá sa za bludnú. Jej podstatou bolo presvedčenie, že Ježiš sa narodil ako človek, ale Bohom sa stal až pri krste v Jordáne, keď z neba zaznel hlas Boha Otca „*Toto je môj milovaný Syn*“. Motív sa zachoval v byzantskej ikonografii. V zobrazení Dézis býva v centre obrazu Kristus na tróne v cisárskych šatách a s cisárskou korunou na hlave a po jeho stranách je zobrazená Panna Mária ako matka a Ján Krstiteľ ako „otec“. Napriek zamietnutiu pôvodnej myšlienky tento obraz je aktuálny v pravoslávnej ikonografii dodnes a umiestňuje sa v centrálnej časti ikonostasu.

Prvá časť sa začína menom evanjelistu, ku ktorému sa pridáva prívlastok v inverznom slovoslede: *Luká božestvennyj*. Výraz *božestvennyj* núka preklad *Boží* alebo *Božský*. Bol by to však doslovný

preklad. Cirkevnoslovenský výraz *božestvennyj* má aj význam synonymný s výrazom *bogoduchnovennyj*, ktorý sa u Bončeva⁶⁹ komentuje na s. 53 a na s. 58 sa vysvetľuje ako „vdъchnat ot Boga“, t. j. inšpirovaný. Preklad *Boží* alebo *Božský* by tu vyznel doslovne, ale stratil by sa významový odtienok. Na druhej strane výraz *inšpirovaný*⁷⁰ má pôvod v latinčine, hoci v slovenskom kontexte je významovo veľmi priezračný v teologickom zmysle. Podstatou inšpirácie je Božie vnuknutie, ako sa to dokladá aj biblickým vyjadrením: „*Celé Písmo je Bohom vnuknuté a užitočné na poučanie, na usvedčovanie, na nápravu a na výchovu v spravodlivosti*“ (2Tim 3,16). Toto krátke objasnenie vysvetľuje aj naše rozhodnutie preložiť cirkevnoslovenský výraz v podobe *Bohom vedený*.

Ďalšia Teofylaktova informácia súvisí s pôvodom a profesiou evanjelistu Lukáša, čo sa vyjadruje obyvateľským menom Antiochijčan a cirkevnoslovenským výrazom *chítrostъ*, ktorý možno doslova preložiť ako *zručnosť, umenie*. Pravda, s významom „zručnosť, obratnosť, majstrovstvo“,⁷¹ ale aj „mimoriadne ovládanie niečoho“.⁷² Profesia je akoby internou, vnútornou charakteristikou svätopisca, popri ktorej však ovládal aj „vonkajšiu mnohú múdrosť“, čím sa zrejme naráža na jeho literárne schopnosti, ako aj jazykové vzdelanie – „*hebrejské vzdelanie nadobudol...*“.

Tretou témou je vysvetlenie Lukášovej oprávnenosti písať samostatné evanjelium. Z textologickej stránky sa za základný prameň Lukášovho evanjelia pokladá Markovo evanjelium, prameň logií (Ježišove výroky) a jeho osobitný materiál. Práve osobná skúsenosť a osobné stretnutie s historickým Ježišom Teofylakt tematizuje ako možnosť, keď hovorí, že Lukáš často navštevoval Jeruzalem, keď tam vyučoval i náš Pán.

⁶⁹ BONČEV, Atanasij: *Rečnik na cърkovnoslavjanskija ezik*. Tom I. A – O, 2002.

⁷⁰ Výraz *inšpirovaný* súvisí s biblickoteologickým výrazom *inšpirácia*. Pozri aj v podkapitole 2.1 *Predslov k Evanjeliu podľa Matúša* a HERIBAN, Jozef: *Prírúčný lexikón biblických vied*, 1992, heslo *inerancia*, s. 496.

⁷¹ *Krátky slovník slovenského jazyka*, 1997, heslo *umenie*, s. 768.

⁷² *Synonymický slovník slovenčiny*, 2000, heslo *bravúra*, s. 55.

Autenticnosti však má poslúžiť zmienka o Lukášovom stretnutí zmŕtvychvstalého Krista. Sám Lukáš toto stretnutie tematizuje v pasáži o emauzských učeníkoch, ktorá je veľmi dramatická a neskrýva sa v nej vnútorné pohnutie autentického svedka: „*V ten deň išli dvaja z nich do dediny zvanej Emmauzy, ktorá bola od Jeruzalema vzdialená šesťdesiat stadií, a zhovárali sa o všetkom, čo sa prihodilo. Ako sa tak zhovárali a spoločne uvažovali, priblížil sa k nim sám Ježiš a išiel s nimi. Ich oči boli zastreté, aby ho nepoznali. I spýtal sa ich: ‚O čom sa to cestou zhovárate?‘ Zastavili sa zronení a jeden z nich, menom Kleopas, mu povedal: ‚Ty si vari jediný cudzinec v Jeruzaleme, ktorý nevie, čo sa tam stalo v týchto dňoch?‘ On im povedal: ‚A čo?‘ Oni mu vraveli: ‚No s Ježišom Nazaretským, ktorý bol prorokom, mocným v čine i v reči pred Bohom aj pred všetkým ľudom; ako ho veľkňazi a naši poprední muži dali odsúdiť na smrť a ukrižovali. A my sme dúfali, že on vykúpi Izrael. Ale dnes je už tretí deň, ako sa to všetko stalo. Niektoré ženy z našich nás aj nalakali. Pred svitaním boli pri hrobe a keď nenašli jeho telo, prišli a tvrdili, že sa im zjavili anjeli a hovorili, že on žije. Niektorí z našich odišli k hrobu a zistili, že je to tak, ako vraveli ženy, ale jeho nevideli.‘ On im povedal: ‚Vy nechápaví a farbaví srdcom uveriť všetko, čo hovorili proroci! Či nemal Mesiáš toto všetko vytrpieť, a tak vojsť do svojej slávy?‘ A počnúc od Mojžiša a všetkých Prorokov, vykladal im, čo sa naňho v celom Písme vzťahovalo. Tak sa priblížili k dedine, do ktorej šli, a on sa tváril, že ide ďalej. Ale oni naň naliehali: ‚Zostaň s nami, lebo sa zvečerieva a deň sa už schýlil!‘ Vošiel teda a zostal s nimi. A keď sedel s nimi pri stole, vzal chlieb a dobrorečil, lámal ho a podával im ho. Vtom sa im otvorili oči a spoznali ho. Ale on im zmizol. Tu si povedali: ‚Či nám nehorelo srdce, keď sa s nami cestou rozprával a vysvetľoval nám Písma?‘ A ešte v tú hodinu vstali a vrátili sa do Jeruzalema. Tam našli zhromaždených Jedenástich a iných s nimi a tí im povedali: ‚Pán naozaj vstal z mŕtvych a zjavil sa Šimonovi.‘ Aj oni porozprávali, čo sa im stalo cestou a ako ho spoznali pri lámaní chleba“ (Lk 24, 13 – 35).*

Ako ďalší krok na napísanie evanjelia Teofylakt uvádza Lukášovo stretnutie s Pavlom. Vychádza pritom takisto z biblického textu: „*Hneď ako mal toto videnie, usilovali sme sa odísť do Macedón-*

ska, presvedčení, že nás Boh volá hlásať im evanjelium“ (Sk 16, 10). Z úryvku vyplýva, že Lukáš bol spolupracovníkom a spolucestovateľom Pavla. Po týchto stupňoch Lukášovej cesty k písaniu nasleduje posledný – rozhodnutie napísať ich. Sám Lukáš ho opisuje v prológu. Lukáš je jediný evanjelista, ktorý v štýle starovekých spisovateľov a dejepiscov uvádza svoj vlastný text prológom v klasickej gréčtine. Jeho prológ predstavuje prvé štyri verše prvej hlavy evanjelia: „*Už mnohí sa pokúsili zaradom vyrozprávať udalosti, ktoré sa u nás stali, ako nám ich odovzdali tí, čo ich od začiatku sami videli a boli služobníkmi slova. Preto som sa aj ja rozhodol, že ti to, vznešený Teofil, po dôkladnom preskúmaní všetkého od počiatku, verne rad-radom opíšem, aby si poznal spoľahlivosť učenia, do ktorého ťa zasvätili*“ (Lk 1, 1 – 4). Teofylaktova informácia vychádza z tohto úvodu a výslovne naň aj odkazuje. Časový údaj vzniku Lukášovho evanjelia kladie Teofylakt do päťdesiateho roku po Kristovom nanebovstúpení, čo zodpovedá aj dnešným poznatkom. Všeobecne sa prijíma mienka, že Lukáš napísal svoje evanjelium po páde Jeruzalema, pravdepodobne medzi rokom 80 – 90.

Aj v tomto prológu si Teofylakt všíma potrebnosť napísania evanjelia, ktorú spája s požiadavkou zdola. Uvádza Lukášovho adresáta, jedínú osobu, s ktorou sa ale pars pro toto ráta ako so širším publikom. Touto osobou je vznešený Teofil, člen senátu a knieža. V novozákonnej reči, ak sa spomína jednotlivec vyššieho postavenia, vždy sa ráta so širším okolím. Tak napríklad krsty, ktoré sa vo včasnóm kresťanstve udeľovali vznešeným mužom, boli automaticky udelené aj ostatným členom rodiny, dokonca aj služobníctvu a otrokom čiže „celému domu“. Teofylakt vysvetľuje výraz *vznešený* a pomáha si pri tom aj opisom inej biblickej postavy, ktorou je správca Festus a ktorého meno sa takisto viaže s výrazom *vznešený*. Toto miesto, ktoré Teofylakt uplatňuje, identifikujeme v texte Skutkov apoštolov: „*Ale Pavol povedal: „Nešaliem, vznešený Festus, hovorím pravdivé a triezve slová (...)*““ (Sk 26, 25).

Spomínaná gnómická veta o veku, ktorá slúži na prepojenie obidvoch častí Teofylaktovho predslovu, vyjadruje charakteristiku ľudskej zrelosti. Fyzickú zrelosť Teofylakt vnútorne prirovnáva

s celkovou ľudskou a či duchovnou zrelosťou, pričom siahol za antonymickou dvojicou „*iskusenъ ili neiskusenъ*“. Dvojicu neprekladáme ako *skúsený* alebo *neskúsený*, ale ako *vhodný* (ešte aj *schopný* či v spoločenskom rozmere *úctyhodný*) alebo *naničhodný*. Druhá časť, ako už bolo povedané, sa odvíja z výkladových komentárov k textu druhej kapitoly. Teofylakt využíva možnosť porovnať Lukášovu správu o Ježišom pôvode s Matúšovým rodokmeňom. Lenže Lukáš nepodáva klasický rodokmeň ako Matúš, jeho údaje o Ježišovi sú roztrúsené v opise udalostí narodenia, obriezky, obetovania v chráme a v opise Ježišovho detstva. Teofylakt hovorí, že Lukáš predstavuje jeho pôvod v obrátenom slede v porovnaní s Matúšom. Kým teda Matúš opisuje pokolenia predkov, z ktorých vzišiel Ježiš, Lukáš opisuje Ježišovo narodenie a smeruje k tomu, aby ukázal, že jeho otec nie je pozemský, ale je ním Boh.

S touto pozemskou telesnou líniou sa viaže aj typický jazykový výraz, ktorý je veľmi známy v celej byzantskej hymnografii. Buď má formu adverbia *bezsiémennno*, alebo predložkového výrazu *bez siémene*. V Teofylaktovej dobe takýto biologizmus nebol ničím nezvyčajným, výrazy z oblasti sexuality sa vnímali ako verná súčasť života, čo sa odrážalo aj v jazyku. Zároveň treba uviesť, že sa tu znova spomína iba mužský aspekt. Tak je to však v celých dejinách až po 20. storočie, lebo až koncom 19. storočia bolo objavené vajíčko. Dovtedy sa verilo, že život dáva muž, čo sa metaforicky vyjadrovalo „zo svojich bedier“. Analógia s poľnohospodárskym rozmnožovaním sa videla aj v samom telesnom akte pri oplodnení, ktoré sa viazalo s predstavou, že muž vkladá do tela matky hotového človeka v podobe semena tak, ako roľník vkladá semiačka do pôdy.

Počatie „bez semena“ udivuje svojou zázračnosťou a mimoriadnosťou. Jeho biologická nezvyčajnosť a nemožnosť je racionálnou príčinou neviery, ktorú tu Teofylakt tematizuje, aby cez analógiu presvedčil čitateľov evanjelií, že Ježišovo narodenie „bez semena“ je možné a nie je jediné. Tak prechádza k Adamovi, pričom poukazuje na vzťah medzi prvým Adamom a druhým Adamom. Nielen Ježiš ako druhý Adam, ale aj prvý stvorený človek, prvý Adam, prišiel na svet bez sexuálneho splodenia. Pôvod prvého Adama sa podáva

v starozákonnej správe o stvorení človeka z hlíny a o vdýchnutí duše do jeho nozdier: „*Vtedy Pán, Boh, utvoril z hlíny zeme človeka a vdýchol do jeho nozdier dych života. Tak sa stal človek živou bytosťou*“ (Gn 2, 7).

Kristus ako druhý alebo nový Adam je doložený v novozákonných výpovediach. V Prvom liste Korinťanom 15, 22 sa uvádza: „*Ved' ako všetci umierajú v Adamovi, tak zasa všetci ožijú v Kristovi*“; 1 Kor 15, 45: „*Tak je aj napísané: ‚Prvý človek, Adam, sa stal živou bytosťou; posledný Adam oživujúcim Duchom.‘*“

Osobitná téma v súvislosti s Ježišovým pôvodom je sformulovaná do Teofylaktovej otázky, ktorú Teofylakt prisvojuje niektorým pochybovačom. Prečo vraj Matúš nazýva Jozefa synom Jakubovým, kým Lukáš Eliášovým? Teofylaktovo vysvetlenie neodstraňuje iba zdanlivé protirečenie medzi Matúšovým a Lukášovým podaním, ale v danej súvislosti ponúka aplikáciu na samého Ježiša. Jakub a Eliáš pochádzali od jednej matky, ale každý od iného otca. Ich vzťah k narodenému dieťaťu sa vysvetľuje tzv. levirátnym zákonom, ktorý platil pre Židov. Podľa tohto zákona aj Jakub aj Eliáš sú otcami toho istého dieťaťa jeden podľa prirodzenosti, jeden podľa zákona. Podstata levirátneho zákona sa vyjadruje v nasledujúcom biblickom texte: „*Ak budú bývať bratia spolu a jeden z nich zomrie bezdetný, manželka zomrelého sa nevydá za cudzieho, ale vezme si ju druhý brat a dá potomstvo zomrelému bratovi: prvorodeného syna, ktorého bude mať od nej, pomenuje po zomrelom bratovi, aby jeho meno nebolo vytratené z Izraela*“ (Dt 25, 5 – 6).

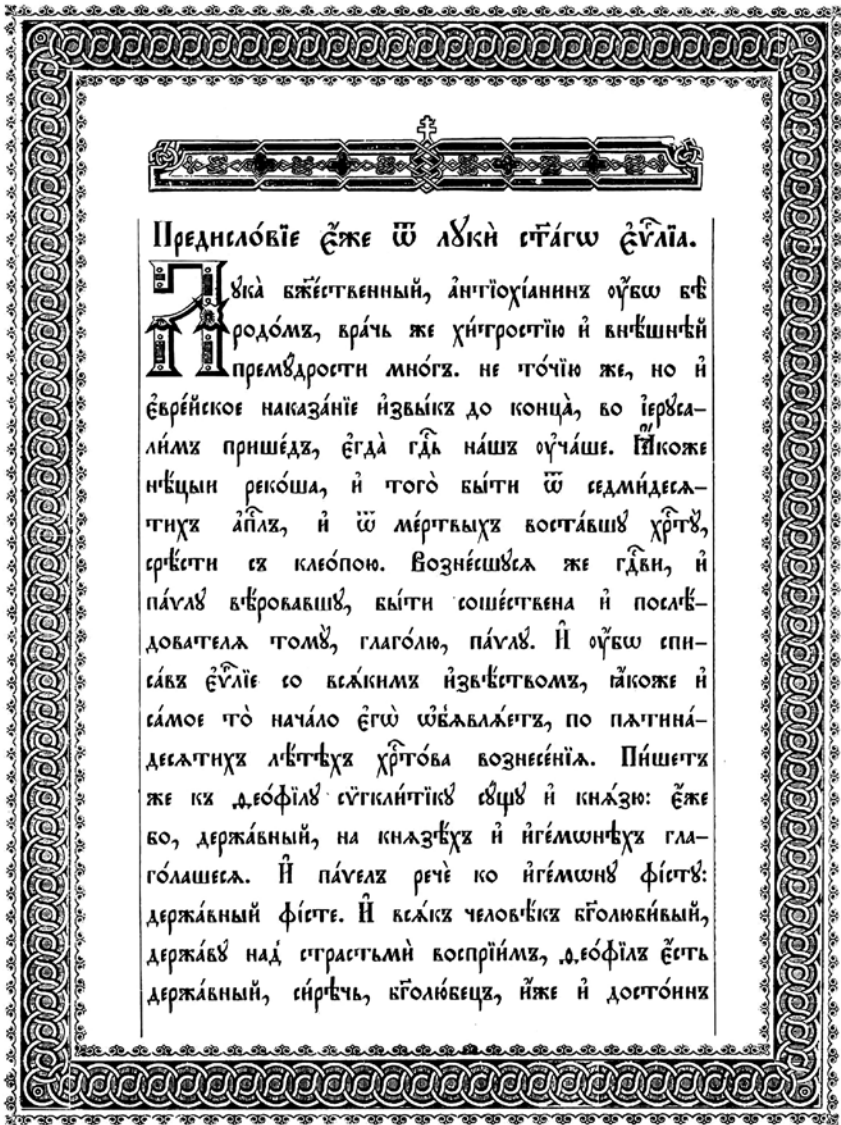
Ponúkaná analógia tkvie v tom, že Ježiš bol pred zákonom syn Jozefov, ale podľa prirodzenosti je synom nebeského Otca, počatý Duchom Svätým. Teofylakt aj explicitne vyjadruje, že evanjelisti hovoria správne a neprotirečia si. Dodáva však aj prvok tzv. kozmickej spirituality, ktorá sa rozvíjala v pravoslávnom mníšstve, že Pán sa preto narodil, aby posvätil prírodu i zákon. V duchu tejto spirituality Kristus je centrum vesmíru, ale aj ľudskej kultúry a všetko sa má posvätiť, aby sa stvorenie stalo podnožkou jeho nôh, zobrazovaného ako vševládneho cisára.

Ako vidieť, Teofylaktova záľuba v číselných údajoch sa prejavuje

aj v tomto texte najmä v téme dvoch otcov jediného syna. Zaujímavé je, že toto miesto má paralelu aj vo štvrtom predslove k Jánovmu evanjeliu, a to vo výklade troch matiek jediného syna, ako na to ukážeme na príslušnom mieste.

V druhej časti predslovu Teofylakt častejšie uplatňuje kontaktové jazykové prostriedky a rečnícke stratégie, ktorými si nakláňa na svoju stranu potenciálneho čitateľa a zároveň dynamizuje svoj text. V tomto možno vidieť určitú podobu s veľkomoravským Proglasom. Pre obidvoch autorov je charakteristické, že boli cirkevnými rečníkmi, mali na zreteli evanjelizáciu a katechézu, misijné poslanie, a preto zahrnovali do komunikácie aj príjemcu, čo v cirkevnej oblasti je typické tak pre kazateľstvo, ako aj pre apologeticky ladené texty. Ide o prostriedky rozmanito jazykovo sformulované s uvedenými pragmatickými cieľmi: *vížd' úbo/vid' teda, i jáko da uviémi/aby sme spoznali, ášte ne viérueši/ak neveríš, vzýdi mí umótmъ/prejdi (že) mi myslou, i obrjášteši/a zistíš, i próčee ne nevieruj/nebud' teda viac neveriaci, íštutъ že niécyi/niektorí sa dopytujú, glagólja úbo kъ semú-/k tomu hovorím*. Skutočnosť, že nachádzame určité spoločné miesta medzi veľkomoravským Proglasom a Teofylaktovým predslovom, je iba v tom, že obaja napísali svoje texty s podobnými cieľmi, pripisovali im podobnú funkciu a pohybovali sa v podobnej žánrovej dimenzii. Ináč nenachádzame dôvody zo sémantiky textu, a teda ani z hľadiska užšie vymedzených tém na to, aby sa tieto predslovy reálne porovnávali, a to najmä pre veľký časový odstup ich vzniku a celkom iné vonkajšie okolnosti, v ktorých sa utvárali.

2.3.1 Cirkevnoslovanský text

рѣ

ѣсть поистиннѣ слышати ст҃аго ѣвѣліа. Триде-
 сатолѣтєнх оубо сынъ гдѣ кр҃тїса: понѣже тѣмъ
 возростѣ совершенный, въ немъ человекскъ ѣсть
 илѣ и сквѣсенъ, илѣ несквѣсенъ. Родословіе бо того
 лѣка, и возоплѣть мат҃рѣи, ѣкѣ да ѣвѣнтѣ,
 ѣкѣ иже нынѣ родивыи еса по плѣти, ѣ вѣ
 ѣсть. Внѣждѣ оубо родословіе, кѣкѣ совершѣетсѣ
 на вѣа: и ѣкѣ да оубѣмы, ѣкѣ вѣе, ѣже по-
 средѣ оцѣа, кѣ вѣѣ возведѣтѣ, и сыны творитѣ:
 егѣ рѣди воплотїса. Имѣть же ино рещи: не
 кѣрѣвашесѣ ржѣтѣво гдѣне, понѣже безсѣменно свѣе.
 хотѣ оубо ѣвѣнти елѣговѣстникѣ, ѣкѣ и иногда
 безъ сѣмене бытѣ человекскъ, ѣ дѣльныхъ во-
 ходитѣ ко адѣмѣ, и кѣ вѣѣ, тѣчїю не глаголѣ
 намъ: ѣще не кѣрѣвешн, кѣкѣ вторыи адѣмѣ
 бытѣ безъ сѣмене, взыди мнѣ оумѣмъ кѣ перкомѣ
 адѣмѣ, и ѣврѣшешн того безъ сѣмене бывша ѣ
 вѣа, и прочее не невѣрѣи. Ищѣтѣ же нѣцын,
 кѣкѣ оубо мат҃рѣи іѣнѣфа ѣкѣвѣла глаголѣтѣ
 быти сына, лѣка же илѣн; не возмѣжно же
 тогоже дѣлѣмъ оцѣемъ быти сына. Глаголѣ

оубо кз семѣ: ѿкѡ іакѡвѡх ѡ іліѡ ѣднн-
 мѡтернн вратѣа, ѡногѡ же ѡ ѡногѡ отца.
 Оумерз оубо іліѡ безчаденз, прнвѣдз женѣ егѡ
 іакѡвѡз, дѣтотворитѣ ѡ неа. Ѣ такѡ глаго-
 летсѡ: іѡѡнфѡ іакѡвѡль, сыѡ сынѡ по естествоѡ, ѡ
 іліѡ, по законѡ. Іакѡвѡ оубо естествомѡ того
 родѡ, ѡ по истинѣ ѡ по естествоѡ прочее сынѡ
 того естѣ: іліѡ же по законѡ точиѡ вѣстѣ
 сынѡ. Ѣво : законѡ повелѣваше, ѡще ктѡ оумретѣ
 безчаденз, сего женѣ сплагатисѡ братѣ егѡ.
 Ѣ еже ѡ негѡ рѡждшесѡ, мнѡмо свще оумер-
 шагѡ, ѡще ѡ по естествоѡ жнвѡгѡ вѣстѣ. Темже
 дѡврѣ, вѡговѣстницѡ глаголютѣ, ѡ не сопротн-
 вѡлютсѡ. Матѡѡн оубо естествоннаго отца
 іѡѡнфѡва воспнѡетѣ: лѡка же ѡже по законѡ
 отца егѡ вѡвѡнѡетѣ, сѡрѣчѣ іліѡ: іакѡ да
 іавѡтѣ отѡн, іакѡ сего рѡдѡ родисѡ гдѡ, іакѡ
 да естествоѡ ѡ законѡ іѡвѡтѡитѣ.

2.3.2 *Prepis*

Predislóvie éže ot Lukí s(vja)tágo ev(an)g(é)lia

Luká b(o)žestvennyj, Antiochianinъ úbo bié rodómъ, vráčъ že chítrostiju i vniéšniej premúdrosti mnógъ. Ne tóčiju že, no i evréjskoe nakazánie izvýkъ do koncá, vo Jerusalímъ prišédъ, egdá G(o) s(pó)d' nášъ učáše. Jákože niécyi rekóša, i togó býti ot sedmídesjaticъ ap(ó)s(to)ľъ, i ot mértvychъ vostávšu Chr(i)stú, sriésti sъ Kleópoju. Vozněššusja že G(o)s(pó)d(e)vi, i Pávlu viérovavšu, býti sošéstvena í posliédovatelja tomú, glagólju, Pávlu. I úbo spisávъ ev(an)g(é)lie so vsjákimъ izviéstvomъ, jákože i sámoe tó načálo egó objavľáetъ, po pjatinádesjaticъ liétiechъ Chr(i)stóva vozneseníja. Píšetъ že kъ Theófilu sygklítiku súštu i knjázju: éže bo, deržávnyj, na knjaziéčъ i igémoniechъ glagólašesja. I Pávelъ rečé ko igémonu Fístu: deržávnyj Físte. I vsjá kъ čelovié kъ b(o)goljubívij, deržávu nad strastmí vospriímъ, Theófilъ est' deržávnyj, síriečъ, b(o)goljúbecъ, íže i dostóinъ est' poístinnie slýšati s(vja)tágo ev(an)g(é)lia. Tridesjatiélietъ úbo sýj G(o)s(pó)d' kr(e)stísja: poněže tój vózrastъ soveršěnnij, vъ némъ čelovié kъ est' ilí iskúsenъ, ilí neiskúsenъ. Rodoslóvi bo togó Luká, i vozopját Mathéj, jáko da javítъ, jáko íže nýnie rodívysja po plóti, ot B(o)ga est'. Vížď úbo rodoslóvie, káko soveršáetsja na B(o)ga: i jáko da uviémy, jáko vsé, éže posredié O(t) cá, kъ B(o)gu vozvedétъ, i sýny tvorítъ: segó rádi voplotísja. Ímať že íno reští: ne viérovašesja r(o)ž(de)stvá G(o)s(pó)dne, poněže bezsiémenno súšte. Chotjá úbo javíti bl(a)goviéstnikъ, jáko i inogdá bez siémenne býst' čelovié kъ, ot dóľnychъ vozchóditъ ko Adámu, i kъ B(o)gu, tóčiju ne glagólja námъ: ášte ne viéruješ, káko vtorýj Adámъ býst' bez siémenne, vzýdi mí umómъ kъ pérvomu Adámu, i obrjášteši togó bez siémenne bývša ot B(o)ga, i próčee ne neviéruj. Ístutъ že niécyi, káko úbo Mathéj Iósifa Iákovlja glagóletъ býti sýna, Luká že Ilíi; ne voz móžno že togóže dvimá otcémъ býti sýna. Glagólja úbo kъ semú: jáko Iákovъ i Ilíj edinomáterni brátija, ínogo že i ínogo otcá. Úmerъ úbo Ilíj bezčádenъ, privédъ ženú egó Iákovъ, dieto tvorítъ ot nejá. I táko glagóletsja: Iósifъ Iákovľ, sýj sýnъ po estestvú,

i Plíi, po zakónu. Iákovъ úbo estestvómъ togó rodí, i po ístinie i po estestvú próčee sýnъ togó ést': Plíi že po zakónu tóčiju býst' sýnъ. Íbo zakónъ povelieváše, ášte któ úmretъ bezčádenъ, segó ženie sprjagátisja brátu egó. I éže ot negó róždšeesja, mnímo súšte uméršago, ášte i po estestvú živágo býst'. Tiémže dóbrie, bl(a)goviéstnicy glagóljutъ, i ne soprotivljájutsja. Mathéj úbo estéstvennago otcá Iósifova vospi-súetъ: Luká že íže po zakónu otcá egó vmienjáetъ, síriečъ Plíi: jáko da javjátъ oboí, jáko segó rádi rodísja G(o)s(ró)ď, jáko da estestvó i zakónъ osvjatítъ.

2.3.3 Preklad

Predslov k svätému Evanjeliu od Lukáša

Lukáš, Bohom vedený, bol rodom Antiochijčan, ovládal lekárske umenie a vonkajšiu mnohú múdrosť. Nie len to, dokonca i hebrejské vzdelanie nadobudol počas častých návštev Jeruzalema, keď (tam) vyučoval i náš Pán. Ako niektorí hovoria, vraj bol zo Sedemdesiatich apoštolov a stretol zmrtvýchvstalého Krista spolu s Kleofášom. Keď Pán vystúpil na nebesia, i Pavol uveril, povolal Pavla, ktorému sa stal spolupracovníkom a spolucestovateľom. Potom spísal evanjelium so všetkou starostlivosťou, ako to ukazuje aj jeho začiatok, a to po päťdesiatich rokoch od Kristovho nanebovstúpenia. Písal ho Teofilovi, členovi senátu a kniežatu. Veď oslovenie „vznešený“ sa dávalo kniežatám a správcom (prefektom). (Podobne) aj Pavol menuje správcu Festa: „vznešený Festus“. Ako každý človek, milujúci Boha, čo ovláda svoje vášne, je spoľahlivý Teofil, Bohoľub, preto je skutočne hodný toho, aby počúval sväté evanjelium.

Tridsaťročný bol Pán, keď bol pokrstený, keďže tento vek je zrelý, v ňom sa človek prejavuje buď (ako) vhodný, alebo naničhodný.

Lukáš predstavuje jeho pôvod v obrátenom slede v porovnaní s Matúšom, aby sa ukázalo, že teraz narodený podľa tela je od Boha. Vid' teda, ako sa pôvod uskutočňuje v Bohu: aby sme spoznali, že všetkých otcov prostredníkov privedie k Bohu a urobí z nich synov; pre toto sa vtelil. Môže sa ináč povedať: Pánovo narodenie sa stretlo s nevierou, lebo bolo bez semena. Blahozvestovateľ teda, chcúci ukázať, že aj v iných časoch (sa) bol bez semena (narodil) človek, oddola ide až k Adamovi a k Bohu, čím nám nepriamo hovorí: ak neveríš, že druhý Adam sa narodil bez semena, prejdíže myslou k prvému Adamovi a zistíš, že onen bol stvorený Bohom bez semena, nebuď teda viac neveriaci. Niektorí sa dopytujú: prečo vraj Matúš nazýva Jozefa synom Jakubovým, kým Lukáš Eliášovým? Nemôže predsa on byť synom dvoch otcov. K tomu hovorím: Lebo Jakub a Eliáš boli jednomaterskí (pochádzajúci od jednej matky) bratia, ale každý od iného otca. Keď Eliáš umrel ako bezdetný, vzal si ja-

kub, aby mu porodila dieťa. Preto sa hovorí: Jozef syn Jakubov, podľa prirodzenosti, ale Eliášov podľa zákona. Jakub teda v skutočnosti plodil a naozaj podľa pôvodu je jeho synom. Eliášov však len podľa zákona. Zákon totiž prikazoval, že ak niekto umrie bezdetný, onoho žena bude spojená s jeho bratom. A čo sa (z tohto spojenia) narodí, bude pripočítané umretému, hoci podľa prírody je tamtoho živého. Preto blahozvestovatelia hovoria správne a vzájomne si neprotirečia. Matúš teda zapísal prirodzeného otca Jozefovho, Lukáš mu otca určuje podľa zákona, čiže Eliáša. Obidvaja takto ukazujú, že Pán sa preto narodil, aby posvätil prírodu i zákon.

2.4 Predslov k Evanjeliu podľa Jána

Predslov k Jánovmu evanjeliu sa začína antitézou postavenou na výrazoch *sila*, *slabosť*, ktorú Teofylakt preberá od apoštola Pavla. Táto biblická antitéza má funkciu rečnickeho apelu, ale je aj výrazom výkladového slohového postupu. Je tu aj oxymorický prvok „*sila sa prejavuje v slabosti*“, pričom sa denotatívne významy obidvoch členov spojenia konotačne posúvajú do vyššej duchovnej oblasti. Teofylakt sa odvoláva na citát, ktorý má v apoštolskom liste zdvojenú podobu antitetických výrazov a jeho širší kontext je takýto: „*Preto som tri razy prosil Pána, aby odstúpil odo mňa, ale on mi povedal: ‚Stačí ti moja milosť, lebo sila sa dokonale prejavuje v slabosti.‘ A tak sa budem radšej chváliť svojimi slabosťami, aby vo mne prebývala Kristova sila. Preto mám záľubu v slabostiach, v potupe, v núdzi, v prenasledovaní a v úzkostiach pre Krista; lebo keď som slabý, vtedy som silný*“ (2Kor 12, 8 – 10).

Sám výraz *slabosť* rozvíja vlastne ďalšou antitézou *telo* – *duch*, v ktorej výraz *duch* nie je explicitne vyjadrený, ale v protikladnom postavení voči výrazu *telo* sa amplifikuje z troch pohľadov: slovo, um (v csl. pôvodine premúdrost') a rečenie. Týmto postupom Teofylakt uvádza charakteristiku evanjelistu Jána, v ktorej chce zvýrazniť, že Ján vo svojej ľudskej nevzdelanosti a prostote sa stal veľkým bohoslovcom. Je to teda základný protiklad, ktorému sa podriaďujú aj ostatné informácie takisto uvádzané antiteticky.

Biblické prejavovanie sily v slabosti v duchovnom náboženskom zmysle sa vzťahuje na všetkých ľudí. Výrazom *ot mnóghich ūbo iných*, v preklade *mnohých iných*, však, ako sa aj neskôr ukáže, hovorí o synoptických evanjelistoch. Voči týmto evanjelistom Ján bol najslabšie vybavený čo do vzdelania, ale z posledného stal sa prvý. O jeho pôvode Teofylakt uvádza najprv informáciu o zamestnaní, ktoré sa zvyčajne dedilo. Pri podávaní takejto prostej informácie narába s etymologickou figúrou *otca/otcovské*: „*mal otca rybára, to isté otcovské zamestnanie vykonával*“. Jeho nevzdelanosť opisuje priradením troch vlastností usporiadaných v stupňovacom vzťahu:

„Nielenže nepoznal židovské a helénske vzdelanie, no ani vo všeobecnosti nebol učení“. Tu sa odvoláva na evanjelistu Lukáša, ktorému sa pripisuje aj autorstvo Skutkov apoštolov. Odvolávku možno identifikovať v citáte: „Keď videli Petrovu a Jánovu odvahu a zbadali, že sú to ľudia neučení a prostí, veľmi sa čudovali; spoznali ich, že boli s Ježišom“ (Sk 4, 13).

Na tomto mieste treba uviesť prekladateľskú poznámku k výrazu *božestvennyj Luka*. Polysémický cirkevnoslovanský výraz *božestvennyj* v tomto spojení prekladáme ako *zbožný (Lukáš)* v súlade s kontextom.

Pri charakteristike Jánovho chudobného a nenáročného rodinného prostredia, ako aj bydliska Teofylakt uvádza ďalší pragmatický protiklad priradený v odporovacom vzťahu: *nie vedou, ale rybolovom sa zaoberali*. Prívlastky *nevzdelaný, bezvýznamný* a prívlastková veta „čo neovládal nič z rečnictva“ uzatvárajú celkový negatívne ladený ľudský profil evanjelistu Jána, aby väčšmi vynikla zmena, ktorú spôsobilo „zasiachnutie Duchom“. Na túto zmenu upozorňuje čitateľa kontaktným výrazom *hladže*, ktorý vyznieva takmer ako povel. Tu je miesto, v ktorom sa rozvíja iný, nový Ján už ako etablovaný evanjelista, teda v pozitívnom obraze. V porovnaní s ostatnými tromi evanjelistami Ján jednak dopĺňa predchádzajúcich troch a jednak hovorí „*jasnejšie a prenikavejšie*“.

Predovšetkým ale v tomto zobrazení je dôležitá individuálna charakteristika Jána ako evanjelistu zvestovateľa: „*zvestoval hromovo*“. V cirkevnoslovanskom origináli sa to vyjadruje výrazom *sěj vozgremié*, teda tvarom slovesa v tretej osobe singuláru. V slovenčine nemáme možnosť použiť sloveso *hrmieť* v súvislosti s človekom. Používa sa len o prírodných javoch a predmetoch, nemá teda uplatnenie ako sloveso hovorenia. Výraz by sa dal v súlade s cirkevnoslovanským ekvivalentom preložiť aj slovesom *vyhrmieť*, ktoré by však v tomto náboženskom texte vyznelo okazionálne a trochu neorganicky.⁷³ Preto sme siahli za dvojslovným rozšírením pôvodného výrazu „*zvestovať hromovo*“.

⁷³ *Krátky slovník slovenského jazyka* uvádza iba jeho význam „byť označený za vinníka, zle obísť“, 1997, s. 824.

Dôležitejší fakt však pri ňom je, že, ako ukážeme ešte neskôr, je tu aj skrytá alúzia na iný biblický kontext, v ktorom sa Ján označuje ako syn hromu. Autor toto označenie komentuje v ďalších pasážach predslovu, ale so zmyslom pre konotačnú sieť textu čitateľa už v týchto počiatočných opisoch pripravuje na prijatie ďalšieho motívu. Podstatnú odlišnosť evanjelistu Jána od ostatných evanjelistov Teofylakt vidí v tom, že „*tamtí sa zaoberali Kristovými telesnými stránkami*“, kým Ján hovorí o rodení zhora, pričom uplatňuje veľa znalostí o Kristovi. Vrcholom tejto Jánovej kristológie je náuka o Logose, t. j. Slove, ktorá obsahuje informáciu o predvečnom Kristovom bytí a o jeho vtelení. Pri uvádzaní tejto teologickej stránky osoby Ježiša Krista Teofylakt siaha za rečníckou taktikou, pričom sa usiluje získať si čitateľa na svoju stranu, a teda na stranu cirkvi v otázke Ježišovho bytia. Tých, ktorí si pomyslia ináč, nazýva, že sú to tí, „*čo sa plazia dolu, nemôžuc nič vysoké pochopiť*“. Výraz „*sa plazia*“, ktorým sme preložili cirkevnoslovanské činné prídavné *plí-žuštii* (napriek možnosti *plaziaci sa*), nepriamo, ale pre biblický sčítaného pozorovateľa dosť jasne aluduje starozákonný obraz zvodcu na hriech, ukrytého v hadovi. Teofylakt svojho čitateľa chce priviesť k tomu, aby sa sám vylúčil spomedzi oných spomínaných niektorých a ťahá ho ku konciliárnej väčšine.

Podobná stratégia je aj vo vyjadrení „*mohli by si mylne myslieť*“. Takto sa už od antiky uvádza prolepsia, ktorou sa uvádza námietka, aby bola obratá o svoju silu. Polarizácia, ktorú predstavuje, nie je pred čitateľom vyhranená. Teofylakt ráta, že čitateľ nepôjde cestou bludu. Len hovorí, že „*hrozí nebezpečenstvo*“. A pokiaľ ide o dovedejších bludárov v otázke večného bytia Boha Slova, je ich málo, sú iba niektorí z veľkého počtu veriacich. Menovite uvádza aj jedného reprezentanta, akoby lakonicky, bez hlbšieho záujmu, pretože sa nechce venovať bludom ako takým, chce pred nimi iba vystríhať. V slovenčine sa meno spomínaného bludára zvyčajne uvádza ako Pavol zo Samosaty, nie je však na škodu využitie variantu lepšie odrážajúceho ducha cirkevnoslovanskej predlohy, t. j. Pavel Samosatský.

Druhým vysokým prvkom Jánovej teológie, obsiahnutej v prologu Jánovho evanjelia, je inkarnácia, vtelenie Božieho Syna. Tu sa

Teofylakt striktne drží citátu, pričom podstatnú informáciu vyberá z nasledujúceho biblického verša: „*A Slovo sa telom stalo a пребývalo medzi nami. A my sme uvideli jeho slávu, slávu, akú má od Otca jednorodený Syn, plný milosti a pravdy*“ (Jn 1, 14). Teologický motív inkarnácie nachádzame aj v Konštantínovom výklade Slova v Proglase.

Ani v tomto predslve Teofylakt nezabúda na motiváciu napísania evanjelia zdola. Najprv uviedol motívy zhora, ku ktorým pridáva, že „*pravoslávni ho prosili, aby im napísal*“. Blahozvešť napísaná na písme má tú výhodu, že sa nemôže modifikovať, ako to robili niektorí spomínaní heretici, a zároveň text možno porovnávať s inými evanjelistami. Teofylakt uvádza, že sám Ján si prečítal iných evanjelistov a bol udivený ich pravdivosťou. Úsudok, ktorý privlastňuje Jánovi, znie, že všetky sú zo zdravej mysle a neobsahujú nič z ľubovôle apoštolov. Uvedený úsudok možno pokladať za cirkevnú klauzulu, používanú dodnes. Klauzula má bohatý inventár dokladov v Novom zákone:

1Tim 1, 8 – 11: „*Vieme, že zákon je dobrý, ak ho niekto správne používa, pričom vie, že zákon nie je daný pre spravodlivého, ale pre nespravodlivých a nepoddajných, pre bezbožných a hriešnikov, pre zvrhlých a svetákov, pre otcovrahov a matkovrahov, pre vrahov vôbec, pre smilníkov, súložníkov mužov, únoscov, luhárov, krivoprísahníkov a pre čokoľvek iné, čo sa prieči zdravému učeniu, podľa evanjelia o sláve blahoslaveného Boha, ktoré mi bolo zverené.*“

1Tim 6, 3 – 4: „*Kto učí ináč a nepridržia sa zdravých slov nášho Pána Ježiša Krista a učenia, ktoré zodpovedá nábožnosti, je nadutý, nič nevie, ale chorobne sa škriepi a háda o slová.*“

2Tim 1,13: „*Maj za vzor zdravých slov to, čo si počul odo mňa, vo viere a v láske, ktoré sú v Kristovi Ježišovi.*“

2Tim 4,3: „*Lebo príde čas, keď neznesú zdravé učenie, ale nazhľadajú si učiteľov podľa svojich chútok, aby im štekli uši.*“

Tít 1, 7 – 9: „*Lebo biskup ako Boží správca musí byť bez úhony, nie pyšný, hnevlivý, pijan, bitkár, ani žiadostivý mrzkého zisku, ale pohostinný, láskavý, triezvy, spravodlivý, nábožný, zdržanlivý, taký, ktorý sa drží spoľahlivého slova podľa učenia, aby bol schopný aj povzbudzovať v zdravom učení, aj usvedčovať tých, čo protirečia.*“

Tít 1, 13 - 14: „*Toto svedectvo je pravdivé. Preto ich tvrdo karhaj, aby boli zdraví vo viere a nedbali na židovské bájky a príkazy ľudí, ktorí sa odvracajú od pravdy.*“

Tít 2, 1 - 2: „*Ty však hovor, čo zodpovedá zdravému učeniu. Starci nech sú triezvi, cudní, rozvážni, zdraví vo viere, v láske a v trepezlivosti.*“

Tít 2, 6 - 8: „*Podobne povzbudzuj mladíkov, aby boli triezvi; vo všetkom im buď ty sám príkladom dobrých skutkov. V učení preukáž neporušenosť a vážnosť, v zdravom slove bezúhonnosť, aby sa protivník zahanbil, keď nebude mať čo zlé o nás povedať.*“

Časový údaj o napísaní Jánovho evanjelia kladie Teofylakt do tridsiatich dvoch rokov od Kristovho nanebovstúpenia. Tu je zaujímavé, že vo všetkých predslovoch má u Teofylakta dolná časová hranica bod, ktorým je Kristovo nanebovstúpenie, teda ku každému údaju treba pripočítať tridsaťtri rokov, z čoho by vyplynulo, že Jánovo evanjelium bolo napísané roku 65. Je to dobový poznatok. Podľa novej biblickej historiografie sa jeho vznik kladie medzi roky 90 - 100 po Kristovi.

V závere charakteristiky Jánovho textu sa znova zopakuje protiklad ostatní evanjelisti verzus Ján. Oni „*nie jasne povedali*“, „*úplne premlčali*“. O Jánovi sa v zreťazenej parataxe asyndetonicky za sebou uvádzajú štyri činnosti: „*rozšíril, objasnil, doplnil, spísal*“, a to všetko s uvedením časovej a potom miestnej okolnosti „*keď prebýval (...) na ostrove Patmos*“. Asyndeton je tu vhodný pre súčasnú slovenčinu. V cirkevnej slovančine naopak je pri jednotlivých výrazoch syndetické spojenie pomocou cirkevnoslovanskej spojky *i*, ktorá má základný slovenský ekvivalent v zlučovacej parataktickej spojke *a*.

Aj v charakteristike Jána ako osoby sa uplatňuje enumeračná štylizácia. Po konštatovaní, že Pán miloval Jána viac ako ostatných, nasleduje exegetické vysvetlenie príčiny, prečo to tak bolo. Autor vo viacnásobnom sponovo-mennom prísudku uvádza v asyndeticko-syndetickom spojení najprv jeho vlastnosti: „*bol prostý, krotký, dobrodušný a čistý srdcom*“. Spomínané vlastnosti takisto súhlasne rezonujú s biblickým podaním, ako na to ukazuje aj sám Teofylakt, odkazujúc na citát z Blaženstiev: „*Blahoslavení chudobní v duchu,*

lebo ich je nebeské kráľovstvo. Blahoslavení plačúci, lebo oni budú potešení. Blahoslavení tichí, lebo oni budú dedičmi zeme. Blahoslavení lační a smädní po spravodlivosti, lebo oni budú nasýtení. Blahoslavení milosrdní, lebo oni dosiahnu milosrdenstvo. Blahoslavení čistého srdca, lebo oni uvidia Boha. Blahoslavení tí, čo šíria pokoj, lebo ich budú volať Božími synmi. Blahoslavení prenasledovaní pre spravodlivosť, lebo ich je nebeské kráľovstvo. Blahoslavení ste, keď vás budú pre mňa potupovať a prenasledovať a všetko zlé na vás nepravdivo hovoriť; radujte sa a jasajte, lebo máte hojnú odmenu v nebi. Tak prenasledovali aj prorokov, ktorí boli pred vami“ (Mt 5,3-12). V pravoslávnej bohoslužobnej tradícii má tento text osobitný význam, lebo sa spieva na liturgickej slávnosti v liturgii katechumenov, resp. v liturgii slova. Vo východnej liturgii sa však využíva jeho variant s pomenovaním *blažený*.

Zrejme posledný výraz „čistý srdcom“ sa komentuje tautologicky výrazom „čiže *panic*“. Pozoruhodné je tu cirkevnoslovanské pomenovanie *diévstvennikъ*. Jeho slovotvorný základ ukazuje, že nie od neho sa odvodzuje kvázi feminatívna podoba *panna*, csl. *diéva*, ale je to naopak. Základným motivujúcim výrazom je *panna*, od ktorého sa utvorilo adjektívum a až zo spojenia *diévstvennij mužъ* univerbizáciou vzniklo *diévstvennikъ*. V biblickom kontexte takýto výraz mohol byť potrebný len veľmi zriedkavo, lebo panenstvo malo spoločenskú hodnotu len u žien, čiže pomenovanie v tomto prípade do istej miery odráža mimojazykovú skutočnosť nearbitrérnym spôsobom.

Pre východnú byzantskú duchovnosť je charakteristický aj Teofylaktov výraz „*táinstvy nasladívsja*“. Výrazy *nasladítisja* alebo *naslaždénije* s doslovným významom *načerať sladkosť, mať pôžitok* atď. sa často vyskytujú v textoch byzantskej bohoslužby, sú napríklad v cirkevnoslovanskom preklade paschálnej kázne Jána Zlatoústeho. V danom kontexte tento výraz určujeme ako zvrtné pasívum, pri ktorom nie on, ale niekto iný je agens deja, totiž Boh. Preto sme vetu, v ktorej sa vyskytuje, preložili s jadrom „*bola mu zverená*“, pričom sám výraz sa ocitá v rozvitom predmete: „*nevidane veľká sladkosť tajomstiev*“. Prirodzene, vo forme jazykového vyjadrenia sa zjavuje aj cit byzantského autora pre hyperbolizáciu.

Ježišovu osobitnú lásku voči Jánovi Teofylakt vysvetľuje aj príbuzenstvom: „*Ján bol však aj príbuzný Pánovi*“. Jánovo príbuzenstvo s Ježišom predkladá čitateľovi ako neznámu skutočnosť. Najprv namiesto čitateľa kladie otázku *A ako* (bol príbuzný Pánovi)? a potom kontaktnú imperatívnu výzvu „*Počúvaj!*“ Vo vysvetlení príbuzenstva sa uplatňuje pomerne široké sémantické pole relevantných výrazov: *snúbenec, žena, deti, syn, ujec, otec, dcéra, sestra, synovec*. Na malej ploche sú všetky použité, pričom príbuzenstvo sa odvíja od Jozefa, Máriinho snúbenca. Novozákonný Jozef si vzal Máriu, Ježišovu matku, za manželku. Tu treba kvôli vecnej ucelenosti poznamenať, že tým zachránil jej život i život plodu. Podľa vtedajších zákonov totiž tehotná žena bez muža mohla byť ukameňovaná. Jej biblické tehotenstvo sa určuje ako počatie z Ducha Svätého, kým Jozef bol jej ženich pred zákonom. Podľa pravoslávnej tradície Jozef bol už starší, keď si zobral Máriu za manželku. Táto tradícia obsahuje aj informáciu o jeho štyroch synoch a troch dcérach z predchádzajúceho manželstva. Pre vysvetlenie príbuzenstva s Ježišom je dôležitá známa ženská línia, ktorá sa pri určovaní príbuzenských vzťahov uplatňuje v judaizme. Značí to, že kým muž ako otec je neistý, žena ako matka je istá. Posledná z Jozefových dcér bola Salome a tá mala syna Jána. Čiže Salome bola vlastne nevlastná sestra Ježišovi, pravda, v dnešnej terminológii. Ale aj Teofylakt vyjadrenie o jej sesterstve formuluje pomocou zaradovacieho doplnku: „*Salome pripadne Pánovi ako sestra*“. Zo všetkého vyplýva, že „*Ján je Pánov synovec*“. Táto informácia v súvislosti s Ježišom Kristom je pre poslucháčov veľmi zaujímavá, pretože odkrýva mnohoraké rodinné vzťahy, ktorým ľahko rozumejú.

Po vyčerpaní bežných biografických informácií o Jánovi Teofylakt prechádza do symboliky, a to v dvojacom zmysle. Teofylakt vysvetľuje meno Jánovej matky aj samého evanjelistu na základe pôvodnej sémantiky ich mien. O matkinom mene Salome uvádza, že znamená „*mierna*“. Meno Ján vysvetľuje ako milosť miernosti. Poučenie o pokoji medzi ľuďmi a v duši bez vášní, čo býva matkou Božej milosti, sa už Teofylaktovi spája s dobovým mníšskym zmýšľaním, t. j. s potláčaním vášní a útekem zo sveta. Aj túto myšlienku du-

chovnosti uvádza nepriamou výzvou čitateľovi, ladenou všeobecne, ale s vymedzovacím zámenom *každá* (csl. *vsjáka*), ktoré v spojení *každá duša* zahrnuje aj jednotlivých čitateľov predslovu: „Nuž teda nech každá duša vie“. Výraz patrí k persuzívnej rečníckej stratégii.

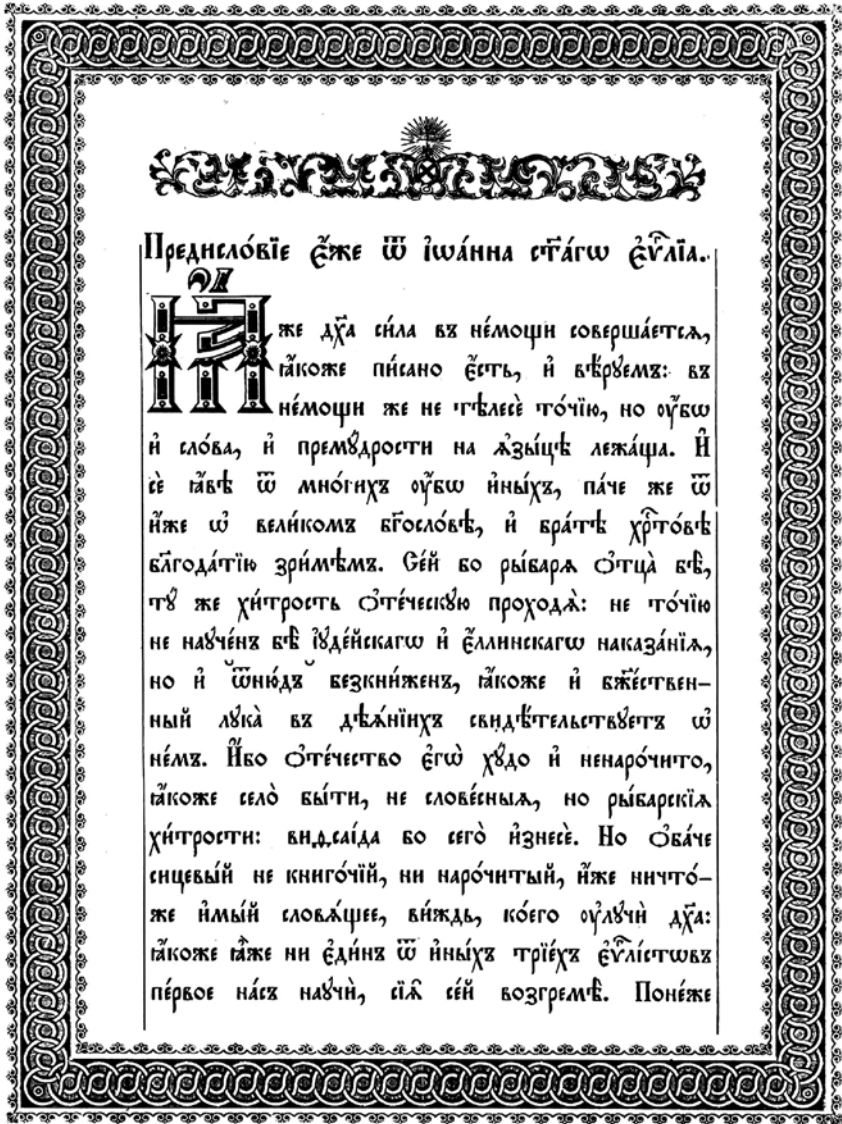
Aj záver predslovu štylizuje prekvapivo s uvedením podivuhodnej charakteristiky evanjelistu Jána, ktorú aj explicitne uvádza výrazom „nič čudnejšie ako“. Oná podivuhodná informácia je v tvrdení, že Ján „mal tri matky“. Konštatovanie sa takisto rozvíja, prirodzene, v duchu čitateľského očakávania, v ktorom Teofylakt vyvolal zvedavosť, ktoré sú to tie tri matky. Na túto opýtavosť odpovedá ľahkým postupným vysvetlením, pravda, držiac sa v metaforicky posunutej významovej rovine, ak hovoríme o troch matkách ako celkovom obraze.

Prvou matkou menuje rodnú Salome, druhou jeho matkou je hrom a tretou matkou mu je Bohorodička Panna Mária. Objasnenie prvej matky je všeobecne zrozumiteľné, stačí naň prívlastok „rodná“. Druhou matkou mu je hrom, lebo podľa evanjelia bol nazvaný „syn hromu“: „Vtedy ustanovil Dvanástich, aby boli s ním a aby ich posielal kázať s mocou vyháňať zlých duchov: Šimona, ktorému dal meno Peter, Jakuba Zebedejovho a Jakubovho brata Jána, im dal meno Bonanerges, čo značí Synovia hromu, ďalej Ondreja, Filipa, Bartolomeja, Matúša, Tomáša, Jakuba Alfejevho, Tadeáša, Šimona Kananejského a Judáša Iškariotského, ktorý ho potom zradil“ (Mk 3, 12 – 19).

Tretia matka – Bohorodička sa určuje takisto podľa evanjeliového záznamu, podľa ktorého Ježiš na kríži zveril Jánovi do opatery svoju matku, keď mu povedal „Hľa, tvoja matka!“ Na prvý pohľad by sa totiž mohlo zdať, že Panna Mária, osobitne uctievaná najmä v pravoslávnej cirkvi ako matka Božia a „matka naša“, teda matka cirkvi, je aj Jánovi matkou v tomto zmysle slova. Nie je to tak. Teofylakt toto materstvo odvodzuje z konkrétneho biblického textu: „Pri Ježišom kríži stála jeho Matka, sestra jeho matky, Mária Kleopasova, a Mária Magdaléna. Keď Ježiš uzrel matku a pri nej učeníka, ktorého miloval, povedal matke: ‚Žena, hľa, tvoj syn!‘ Potom povedal učeníkovi: ‚Hľa, tvoja matka!‘ A od tej hodiny si ju učeník vzal k sebe“ (Jn 19, 25 – 27).

Teofylaktov predslov k Jánovmu evanjeliu sa vyznačuje tým, že sa v ňom pripomínajú základné prvky kristologickej a trinitárnej teológie. Ide o tzv. preexistenciu Ježiša Krista. Zároveň však si veľmi pozorne všíma čitateľa, resp. poslucháča, udržiava ho v pozornosti, v určitom napätí a látku tematizuje tak, aby pôsobila sviežou novosťou, prekvapivosťou a nezvyčajnosťou.

2.4.1 Cirkevnoslovanský text

ОНѢМЪ ОУПРАЖНЯЮЩЫМЪСЯ Ѡ ТѢЛЕСНЫХЪ ХРІТО-
 ВЫХЪ, НІ НИЧТОЖЕ Ѡ ПРЕВѢЧНѢМЪ ЁГѠ ВЫТІИ
 ІАЕНКѢИШЕ НІ ѠБЛАВЛЕННѢИШЕ РЕКШЫМЪ: ПОТРЕБА
 БѢ, ДА НЕ КОГДА НѢЦЫИ ДОЛѢ ПЛѢЖЫИИ, НІ
 НИЧТОЖЕ ВЫСОКО РАЗВМѢТИ МОГЫИИ, ВОЗНЕПЦЫ-
 ЮТЪ ХРІТА ТОГДА ПЕРВѢЕ ВЪ ВЫТІЕ ПРІИТИИ, ЁГДА
 Ѡ МРІИ РОДИСА, А НЕ ПРЕВѢЧНО Ѡ ОЦА РОДИСА:
 ЁЖЕ ВСАКѠ ПОСТРАДА НІ ПАУЕЛЪ САМОСАТСКІИ. СЕГѠ
 РАДИ ВЕЛИКІИ ІѠАНИИ Ѡ ГОРНѢМЪ РОЖДЕНІИ БОС-
 ПРИЕМЛЕТЪ: НІ ОУБѠ НИЖЕ Ѡ ВОПЛОЩЕНІИ СЛѠВА НЕ
 ВОСПОМАНУТО ѠСТАВИ, РЕЧЕ БО: НІ СЛѠВО ПЛОТЪ
 БЫСТЪ. ІАКОЖЕ НѢЦЫИ РЕША, ІАКѠ МОЛІША ЁГО
 ПРАВОСЛАВНІИ НАПИСАТИ ТѢМЪ Ѡ ГОРНѢМЪ РО-
 ЖДЕНІИ, ІАКОЖЕ ІАВЛЫШЫМЪСЯ НѢКІМЪ ЁРЕТІКѠМЪ
 ВО ДНѢХЪ ОНѢХЪ, ПРЕДАЮЩЫМЪ ЧЕЛОВѢКА ПРОСТА
 БЫТИ ІИСА. ЁГДА ЖЕ ГЛАГОЛЕТЪ СТЫИ, ІАЖЕ ИНЫХЪ
 ЁУЛІЕТѠВЪ ПРОЧЕТЪ, ПОДНВІТІСА ТАМЪ ЁЖЕ Ѡ
 ВСѢМЪ ИСТИННЫА ПѠВѢСТИ: ПОСѠДИТИ ЖЕ, ІАКѠ
 ЗДРАВѠ ИМѠЩЫМЪ, НІ НИЧТОЖЕ КО БЛАГОДАТИ РЕК-
 ШЫМЪ АПЛѠМЪ. ІАЖЕ НЕ ІАЕНѠ РЕША ОНИ, ИЛИ
 НЕСОВЕРШЕННѢ ѠСТАВІША, СІА ЖЕ СЕМЪ РАСПРО-

сѡе

стрѣти и излѣнѣти и приложити своѣмъ блго-
 вѣстїемъ: ѣже спсѣа, въ пѣтмѣ Огровѣ за-
 точенъ пребывѣа, по тридесѣтихъ и двою лѣ-
 тѣхъ хрѣтова вознесенїа. Люблѣшеа же паче
 вѣхъ оученикъ іоаннъ гдѣмъ, ѣкѡ прѡсѣ же
 и крѡтокъ, и блгонравнѣйшїи, и ѣкѡ чїстѣ
 сѣрдцемъ, сїрѣчь дѣвственникъ, егѡже рѣди даро-
 ванїю вѣренъ бысѣа невѣднмыи многими
 тѣнстѣми насладѣсѣа: блжѣни бо, рече, чїстїи
 сѣрдцемъ, ѣкѡ тїи бгѡ оўзрачѣ. Бѣ же оўеѡ
 и сродникъ гдѣви, и кѡкѡ; слыши: іоанфъ, иже
 пречїстѣа ѡбрѣчникъ, имѣше ѡ перѡма жены
 дѣтѣи седмь: четѡри мѡжеикїи полъ, и три
 женскѣ: мѡрдѡ, есѣдѣръ и салѡми. сѣа оўеѡ
 салѡми сынъ бѣ іоаннъ сїи. ѡбрѣтѣсѣа оўеѡ
 гдѣ оўецѣ емѣ сїи: понѣже бо оўецѣ гдѣви іоанфъ.
 сего же іоанфа дщї салѡми, сестра оўеѡ гдѣви
 сїа вѣнѣсѣа: тѣмъ же и сѣа сынъ іоаннъ
 сестричїицѣ гдѣви. Не неподѡбно же мнѡ и именѡ
 мѡтере же егѡ и само мѡ евлїстѣ разгнѣти:
 ибо мѡти оўеѡ салѡми нарицѣемаа, толкѣсѣа

мѣрнаа, іоаннѣ же бѣгодѣть еѣ. Да вѣсть
 оубо всѣа дѣша, ꙗко ꙗже мѣрна изъ человекѣ-
 комъ, и по дѣшнѣ ѿ страстѣи, мѣтн бывѣтъ
 бжѣственнаа бѣгодѣтн. Смѣтрнмъ же и нѣчто
 чѣднѣнше слѣчнѣшесѣ ѿ сѣмъ стѣомъ еѣлѣстѣ,
 ꙗко трѣ мѣтѣри ꙗвлѣтѣа нѣмъ: бжѣствен-
 нѣю салѣмн, и грѣмъ [снѣ бо грѣомъ, еѣль-
 скаго рѣдн велѣглѣа], и вѣѣ: еѣ бо, рѣтѣ, мѣтн
 тѣомъ. И понѣже сѣа снѣце нѣмѣтъ, да начнемъ
 же и глаголѣмъ разгнѣтѣ: вѣхъ начѣлѣ вѣе слѣомъ.

2.4.2 Prepis

Predislóvie éže ot Ioánna s(vja)tágo ev(an)g(é)lia

Íže D(ú)cha síla vъ némošti soveršáetsja, jákože písano ést', i viéruemъ: vъ némošti že ne tielesé tóčiju, no úbo i slóva, i premúdrosti na jazýcie ležášta. I sé javie ot mnógichъ úbo inýchъ, páče že ot íže o velíkomъ b(o)goslóvie, i brátie Chr(i)stóvie bl(a)godátiju zrímie-mъ. Séj bo rýbarja otcá bié, tú že chítrost' otéčeskuju prochod-já: ne tóčiju ne naučénъ bié iudéjskago i ellinskago nakazánija, no i otňúdъ bezkníženъ, jákože i b(o)žéstvennyj Luká vъ Diejániichъ svidiételstvuemъ o némъ. Íbo otéčestvo egó chúdo i nenaróčito, jákože seló býti, ne slovésnyja, no rýbarskija chítrosti: Vithsaída bo segó iznesé. No obáče sicevýj ne knigóčij, ni naróčityj, íže ničtóže imýj slovjášte, vížd', kóego ulučí D(ú)cha: jákože jáže ni edínъ ot inýchъ triéchъ ev(an)g(e)lístovъ pérvoe násъ naučí, sijá séj voz-gremié. Ponéže oniemъ upražnjájuštymъsja o tielésnychъ Chr(i)stó-vychъ, i ničtóže o previečnietъ egó bytíi jasnieše i objavlénieše rékšymъ: potreba bié, da ne kogdá niécyi dólie pliežuštii, i ničtóže vysóko razumiéti mogúštii, vznepštújutъ Chr(i)stá togdá pérviee vъ bytíe priití, egdá ot M(a)ríi rodísja, a ne previečno ot Otcá rodís-ja: éže vsjako postradá i Pávelъ Samosátskij. Segó rádi velíkij Ioánnъ o górnietъ roždénii vospriémletъ: i úbo níže o voplošténii Slóva ne vospomjanúto ostávi, rečé bo: i Slóvo plóf býst'. Jákože niécyi riéša, jáko molíša egó pravoslávnii napisáti tiémъ o górnietъ roždénii, jákože javlšymъsja níekimъ eretikómъ vo dnéchъ óniechъ, predajúštmъ čelovíeka prósta býti Ii(su)sa. Egdá že glagóletsja s(vja)týj, jáže inychъ ev(an)g(e)lístovъ pročétъ, podivítisja támo éže o vsémъ istinnýja róviesti: posudítí že, jáko zdrávo imúštmъ, i ničtóže ko bl(a)godátí rékšymъ ap(ó)s(to)lomъ. Jáže ne jáсно riéša oní, ilí nesoveršénie ostáviša, sijá že semú rasprostréti i izjasnítí i prilóžítí svoímъ bl(a)goviéstietъ: éže spisá, vъ Pátmie ostrovie zatočénъ prebyvája, po tridesjaticchъ i dvojú liétiechъ Chr(i)stóva voznesénija. Ljubljášesja že ráče vsiéčhъ učeníkъ Ioánnъ G(o)s(pó)demъ, jáko próctъ že i krótokъ, i bl(a)gonrávnietšij, i jáko čistъ sérdcemъ, sí-

riečь diéivstvennikъ, egóže rádi darováníju vviérenъ býst nevidimymi mnógimi táinstvy nasladívjsja: Bl(a)žéni bo, rečé, čistii sérdcemъ, jáko tíi B(o)ga úzrvatъ. Bié že úbo i sródnikъ G(o)s(pó)devi, i káko; slýši: Iósifъ, íže prečístysja obrúčnikъ, imjáše ot pérvyja žený dietěj sédmъ: četýri múžeskij rólъ, i trí žénskъ: Márthu, Esthírъ i Salómi. Sejá úbo Salómi sýnъ bié Ioánnъ séj. Obrietáetsja úbo G(o)s(pó)d' úecъ emú sýj: ponéže bo otécъ G(o)s(pó)devi Iósifъ. Segó že Iósifa dští Salómi, sestrá úbo G(o)s(pó)devi sijá vmienjáetsja: tiémže i sejá sýnъ Ioánnъ sestričíšť G(o)s(pó)devi. Ne nepodóбно že mnjú i ime-ná mátere že egó i samomú ev(an)g(e)lístu razgnúti: íbo máti úbo Salómi naricáemaja, tolkúetsja mírnaja, Ioánnъ že bl(a)godát' eja. Da viést' úbo vsjáka dušá, jáko jáže mírna kъ čelovíekomъ, i po duší ot strastěj, máti byváetъ b(o)žéstvennyja bl(a)godátí. Smótrimъ že i niéčto čúdniejše slučívšeesja o sémъ s(vja)tómъ ev(an)g(e)lístie, jáko trí máteri javljáetsja imýj: estéstvennuju Salómi, i grómъ [s(y)nъ bo grómonъ, ev(an)g(e)l'skago rádi veleglásija], i B(ogoró)d(i)cu: sé bo, rečé, M(á)ti tvojá. I ponéže sijá síce ímutъ, da náčnemъ že i glagólomъ razgnútie: Vъ načálie bié Slóvo.

2.4.3 Preklad

Predslov k svätému Evanjeliu od Jána

Sila Ducha sa prejavuje v slabosti, ako je napísané a ako veríme: v slabosti nielen tela, no i slova, aj umu spočívajúceho v rečnení. A toto sa prejavuje na mnohých iných, no najmä na tom, ktorého milosť vyvolila za veľkého bohoslovca, Kristovho brata. Mal otca rybára, to isté otcovské zamestnanie vykonával: (takže) nielenže nepoznal židovské a helénske vzdelanie, no ani vo všeobecnosti nebol učený, ako to (o ňom) dosvedčuje zbožný Lukáš v Skutkoch. Veď rodina mu bola chudobná a nenáročná, v (jej) bydlisku bolo tak, že nie vedou, ale rybolovom sa zaoberali: to mu poskytla Betsaida. No ale tento nevzdelaný a bezvýznamný, čo neovládal nič z rečníctva, hľadže, ako bol zasiahnutý Duchom: lebo čo ani jeden z iných troch evanjelistov prv nás nenaučil, to tento zvestoval hromovo. Keďže tamí sa zaoberali Kristovými telesnými stránkami, nič jasnejšie a prenikavejšie nehovoriac o jeho prevečnom bytí, vzniklo nebezpečenstvo, že niektorí, čo sa plazia dolu, nemôžuc nič vysoké pochopiť, mohli by si mylne myslieť, že Kristus započal svoje bytie priam vtedy, keď sa narodil z Márie, a nerodil sa pred vekmi z Otca, čomu prepadol i Pavel Samosátsky. Preto veľký Ján rodením zhora sa zaoberá; pričom ani vtelenie Slova neopomína, keď hovorí: a Slovo sa telom stalo. Totiž niektorí hovoria, že pravoslávni ho prosili, aby im napísal o rodení zhora, lebo v tých časoch sa zjavili niektorí heretici, čo hlásali, že Ježiš bol obyčajný človek. Taktiež uvádzajú, že keď svätý (Ján) iných evanjelistov prečítal, udivil sa pravdivosťou ich výpovedí a usúdil, že všetky sú zo zdravej mysle a neobsahujú nič z ľubovôle apoštolov. O čom nie jasne povedali, alebo čo úplne premĺčali, to on rozšíril, objasnil a doplnil vo svojej blahozvesti, ktorú spísal, keď prebýval vo vyhnanstve na ostrove Patmos po tridsiatich dvoch rokoch od Kristovho nanebovstúpenia. Jána miloval Pán viac ako ostatných apoštolov, lebo bol prostý, krotký, dobrodušný a čistý srdcom, čiže bol panic. Vďaka týmto vlastnostiam mu bola zverená nevídane veľká sladkosť tajomstiev. Veď blažení sú, povedané je,

čistí srdcom, lebo tí Boha uvidia. Ján bol však aj príbuzný Pánovi. A ako? Počúvaj! Jozef, snúbenec Prečistej, mal od prvej ženy sedem detí: štyri mužského pohlavia a tri ženského: Martu, Ester a Salome. Tejto Salome syn bol spomínaný Ján. Z toho vychodí, že Pán mu bol ujcom. Keďže otcom Pána bol Jozef. A zas tohto Jozefa dcéra Salome pripadne Pánovi ako sestra: tým činom aj jej syn Ján je Pánov synovec. Nie nenáležitú bude, ak sa zamyslíme aj nad menami tak jeho matky, ako aj samého evanjelistu. Lebo matka je pomenovaná Salome, čo znamená mierna, Ján zas jej milosť. Nuž teda nech každá duša vie, že pokoj (mier) medzi ľuďmi a v duši bez vášní býva matkou Božej milosti. Keď tak hľadáme na tohto svätého evanjelistu, nič čudnejšie sa pri ňom nedeje ako to, že mal tri matky: rodná Salome, i hrom, [lebo podľa mocného evanjeliového veľhlasu je on synom hromu,] a Bohorodička, lebo povedané je, hľa, matka tvoja. Keď teda toto máme, treba začať i objasnením slov: Na počiatku bolo Slovo.

3. TEOFYLAKTOVE PREDSLOVY V STARŠÍCH PRAMEŇOCH

3.1 Intencionálnosť predslovov a ich uplatňovanie

Podstatný rozdiel medzi prvým slovanským predslovom k evanjeliám Proglasom od Konštantína Filozofa a Teofylaktovými predslovmi (predislóviami) k jednotlivým evanjeliám Štvorevanjelia je v tom, ako sme už uviedli, že Proglas bol napísaný k vlastnému prekladu ako celku, kým Teofylakt napísal svoje predslovky k vlastnému výkladu evanjelia, teda štyri ku každému evanjeliu osobitne. Neskôr sa však tento rozdiel v istej miere urovnal tým, že Teofylaktove texty predslovov sa pri prepisovaní slovanských evanjeliárov vkladali pred ich začiatky tak, ako by intencionálne boli určené za predslovky k samým evanjeliám.

Odlíšnosť týchto predslovov však je aj v sémantike obidvoch textov. Do Konštantínovho Proglasu sa výrazne premieta časová aktualizácia. Z jeho čítania je jasná misijná charakteristika. Aktualizuje sa v ňom nástupná fáza pokresťančovania Slovanov, čo vidieť z kazateľského pozvania adresátov na počúvanie a prijímanie zvesti pre nich nového náboženstva. Ale aj v hlbšej teologickej myšlienke sa aktualizuje nástupná fáza misie: teológia vtelenia Boha Slova ako ľudskej osoby Ježiša z Nazareta sa vzťahuje na „rozširovanie“ Kristovho tela v mystickom zmysle – misiou vzniká nová miestna cirkev tam, kde predtým bolo pohanstvo. Cirkev je v spomínanej teológii samo Kristovo telo v mystickom zmysle, preto motív vtelenia jedinečne vyjadruje, čo sa deje pri misijnom pôsobení.

Naproti tomu Teofylakt písal svoje úvodné slová už pre cirkev, ktorá bola zorganizovaná a fungovala niekoľko storočí. Preto v jeho úvodných predslovoch už nie je aktuálne Konštantínovo zvyrazňo-

vane časovosti, ale obsah, zmysel a vzťah jednotlivých evanjelií. On teda nie je v prvej konštitutívnej fáze, ale myšlienkovy sa pohybuje v problémoch a otázkach cirkvi svojich čias. Usiluje sa teda odkryť hĺbku evanjelií ako prameňov pre život kresťanov, medzi ktorými mal poslanie arcipastiera, prihliadajúc aj na nové náboženské prúdy, ktoré neboli v súlade s konštantnou kresťanskou náukou. Preto je pochopiteľné, že do evanjeliárov sa už nevkladal Konštantínov predslav, ale tradíciu prológových textov tu podľa dobových požiadaviek plnili texty nové, ktorých autor bol osvedčený tak v centrálnej cirkevnej organizácii v Konštantínopole, ako aj v postavení hierarchu pre miestnu bulharskú cirkev. V Teofalyktovej dobe už naplno fungovalo prepisovanie cirkevných textov, keďže súčasťou organizácie cirkvi boli monastiere ako centrá, z ktorých sa šírilo písomníctvom prostredníctvom vzdelaných mníchov prepisovačov.

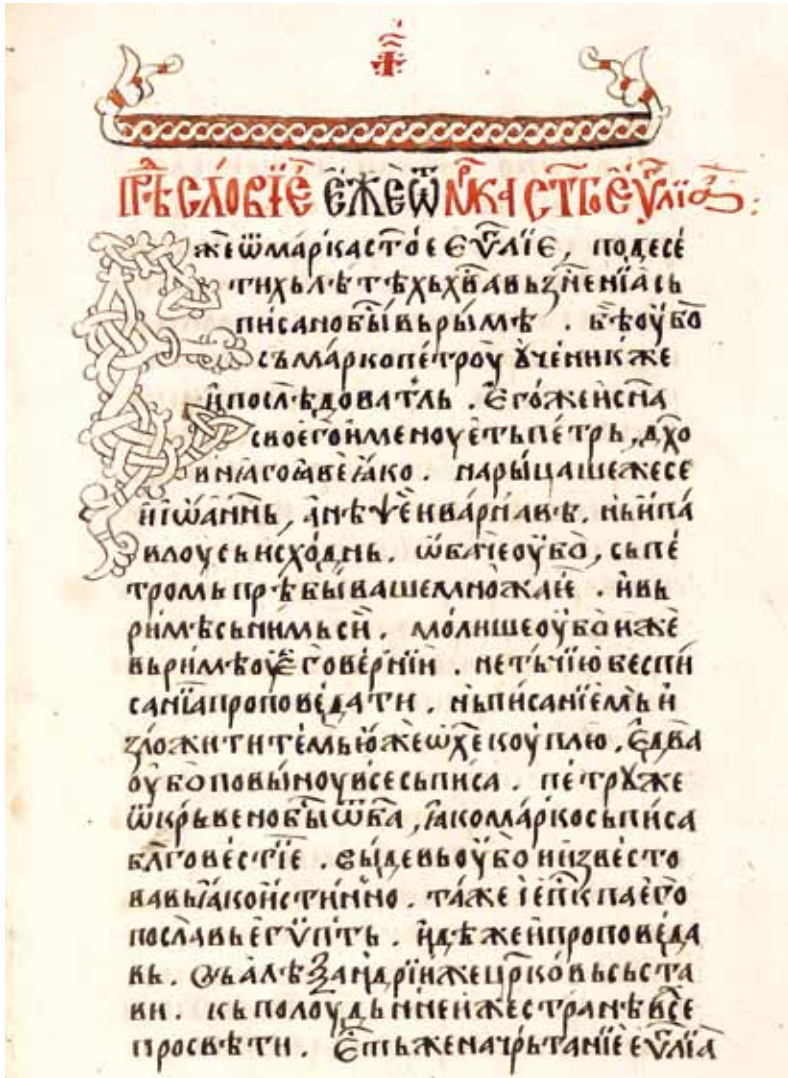
Nevieme doložiť, z čieho podnetu sa Teofylaktove predslavy preniesli z pôvodných výkladov evanjelií do evanjeliárov, ani kedy sa to stalo po prvý raz. Je možné, že súhlas na to dal sám Teofylakt. Tradícia vkladania Teofylaktových predslavov je však kontinuálne viditeľná na pamiatkach od najstarších čias až po konečné obdobie rukou prepisovaných evanjeliárov ako bohoslužobných kníh v 17. storočí. Vidieť to napr. aj z publikácie *Opis slovanských rukopisov* v Sofijskej národnej knižnici (Opis na slavjanskite rukopisi v Sofijskata narodna biblioteka) z roku 1964, ako aj v novšej publikácii *Opis slovanských rukopisov v cirkevno-historickom a archívnom inštitúte bulharskej pravoslávnej cirkvi v Sofii. Diel I, biblické knihy* (Opis na slavjanskite rukopisi v cerkovno-istoričeskija i arhiven institut – Sofia. Tom I, biblejski knigi). Evanjeliové texty, ktoré sa tu predstavujú, žiaľ, neboli zachované kompletne. Z niektorých rukopisných evanjeliárov sa zachovalo len niekoľko listov, v niektorých zase chýba taká časť, v ktorej sa nachádzal predslav. Najstaršie zachované predslavy od Teofylakta Ochridského z konca 14. alebo zo začiatku 15. storočia, ktoré tu publikujeme v prílohe, sú tri, bez predslavu k Matúšovi, lebo prvá časť evanjeliára sa nezachovala. Preto text k Matúšovmu evanjeliu sme vzali z novšieho štvorevanjelia z 15. storočia.

Pri skúmaní celého radu pamiatok cirkevnoslovanských cyrilských prameňov zisťujeme, že všetky obsahujú predslovy od Teofylakta, ktorého meno sa uvádza v nadpisoch s prírmenom Bulharský. Cieľom našej práce nebolo skúmať vývinové jazykové zmeny jednotlivých textov, prípadne možné jazykovoštylizračné obmeny či prepisovateľské diskrepancie. Podstatné je pre nás zistenie, že Teofylakt, životopisec sv. Klimenta Ochridského, si vďaka svojej autorite medzi slovanskými pravoslávnyimi cirkvami vyslúžil trvalú prítomnosť svojho mena v evanjeliových knihách prakticky až po 20. storočie.

Teofylaktove predslovy majú v cirkevnoslovanských evanjeliároch v ruskom prostredí miesto aj v najnovších vydaniach na konci 20. storočia, ak išlo o fototypické vydania textov vytlačených pred bolševickou revolúciou v Rusku. V cirkvi východných Slovanov sa musel tento zvyk vkladať do evanjeliárov Teofylaktove predslovy udomáčniť veľmi skoro po ich preložení do cirkevnej slovančiny, azda ešte pred 14. storočím. Možno to usudzovať podľa predslovu k Markovmu evanjeliu. Tento predslov, výrazne kratší ako ostatné, sa v ruskom prostredí prepisuje v pôvodnej nerozšírenej podobe, kým v bulharskom prostredí – azda práve pre túto jeho krátkosť (ne celá polstrana) – bola k pôvodnému predslovu pridaná časť z pasáže výkladového Markovho evanjelia o symboloch evanjelistov. Tento prídavok vidieť už v najstarších zachovaných južnoslovanských evanjeliároch v Sofijskej národnej knižnici. Ako vidieť na reprodukcii, prídavok je tu ako integrálna súčasť spomínaného predslovu. V našom prepise a preklade (porov. kapitolu 2.2.2 a 2.2.3) ho vyznačujeme hranatými zátvorkami. K prídavku treba dodať, že je to autentický Teofylaktov text, ale niekto iný ho vyňal a preniesol z jadra výkladu evanjelia do úvodu, teda do predslovu. Posun je viditeľný z porovnania textu Teofylaktovho *Blagovestnika* s ktorýmkoľvek predslovom príslušného evanjelia v celom rade zachovaných evanjeliárov v južnoslovanskom prostredí.

3.2 Ukážky z najstarších prameňov

Predslov k Evanjeliu podľa Marka od Teofylakta Ochridského z konca 14. alebo zo začiatku 15. storočia.

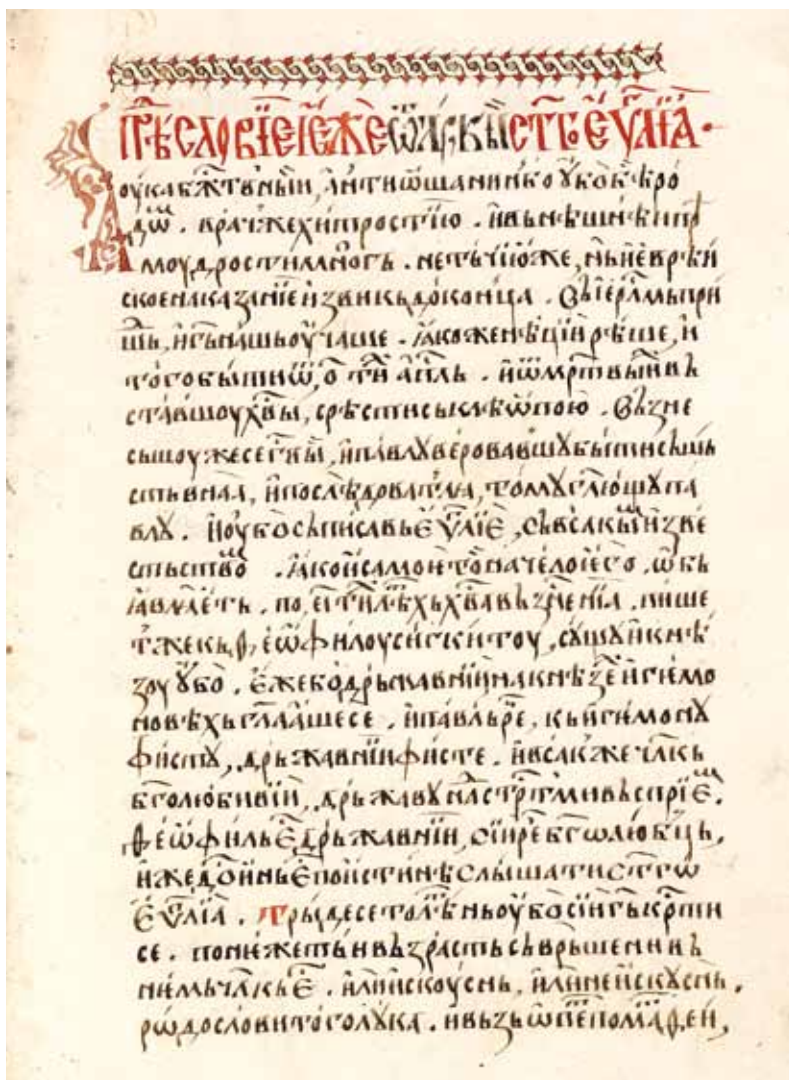

мѣвсѣмъ . и ничтоже имъ по
 крѣвѣмъ . приклизже повсемъ
 мѣ . ѿ ѿи сѣтнѣтѣ сѣ ѿ влѣстѣ .
 развѣакомѣ . ѿи пространнѣиши .
 ѿакоуѣомѣ . ѿи . ѿже стоплѣтнрѣ
 же нѣгнѣ . въначѣлѣ поминѣ .
 сѣже ѿ прѣ канатѣтѣ ѿи ѿи .
 тѣ же нѣи . аще испитнѣише
 мѣтѣтѣ . снѣвоуѣнекоумѣ
 слрѣше ѿ влѣстѣхѣ . нже нѣхѣ
 роуѣна лѣсѣлѣнѣ . нхѣтѣтѣко
 ролнѣтѣхѣ писаннѣгнѣ . прѣдѣмѣ
 тѣтѣвоуѣобразноуѣ влѣ . ѿднѣ
 мѣахѣомѣсѣлѣрѣнѣ . ѿкожево
 оуѣохѣроуѣнѣомѣ . коемѣхѣ . ѿдн
 ноуѣболнѣкрѣше . повоуѣ .
 нноже ѿкоуѣ . нноуѣрѣ . нноуѣлѣуѣ .
ѿжевоуѣ ѿи ѿи ѿи ѿи ѿи ѿи ѿи ѿи
 воуѣнѣ . црѣкоуѣкоуѣ . нвоуѣсѣтѣ
 вно . такожевоуѣ ѿи ѿи . ѿцрѣко
 ганѣлѣскагоуѣ сѣлѣ . вѣпѣахѣсѣлѣ
 нѣтѣтѣрѣ . **ѿ**начѣлѣкѣкѣслово . **ѿ**же
 ѿи ѿи ѿи ѿи ѿи ѿи . ѿжевоуѣпо
 плѣтнрѣже нѣлѣнѣчѣтѣнѣасѣлѣнѣ .
ѿмарѣкаже ѿроуѣ прикѣлѣлѣмѣ .

ѿпррочьствъ коначетъ ѿ ѿмной,
 пррчьскъ же влгть провнтелма сѣ
 цнн, н ѿспрдадн авыдецин, ѿрлыѣ
 рещево ѿрла ѿспрозрытелма выгн.
 а коже н днмь гь цю, ѿ нѣк живо
 тны, къ снцоу моцнвѣ зырагн не
 помнзаетъ. **Т**рѣлцоу же по бное же
 ѿлѣны. **Т**рѣ же и ѿщень ства за
 харинна начетъ. ѿгрв сѣлю скихъ
 кадецоу. и телць же вѣк жрѣмьтѣ
 га ѿгрвсехъ. начинаетъ
 оубо ѣвліе ѿпрѣ
 дн гече на прѣвн
 каніан показ
 нїа. слыши
 оубо
 горе.
Зачело ѣвліа іѣхвѣ:

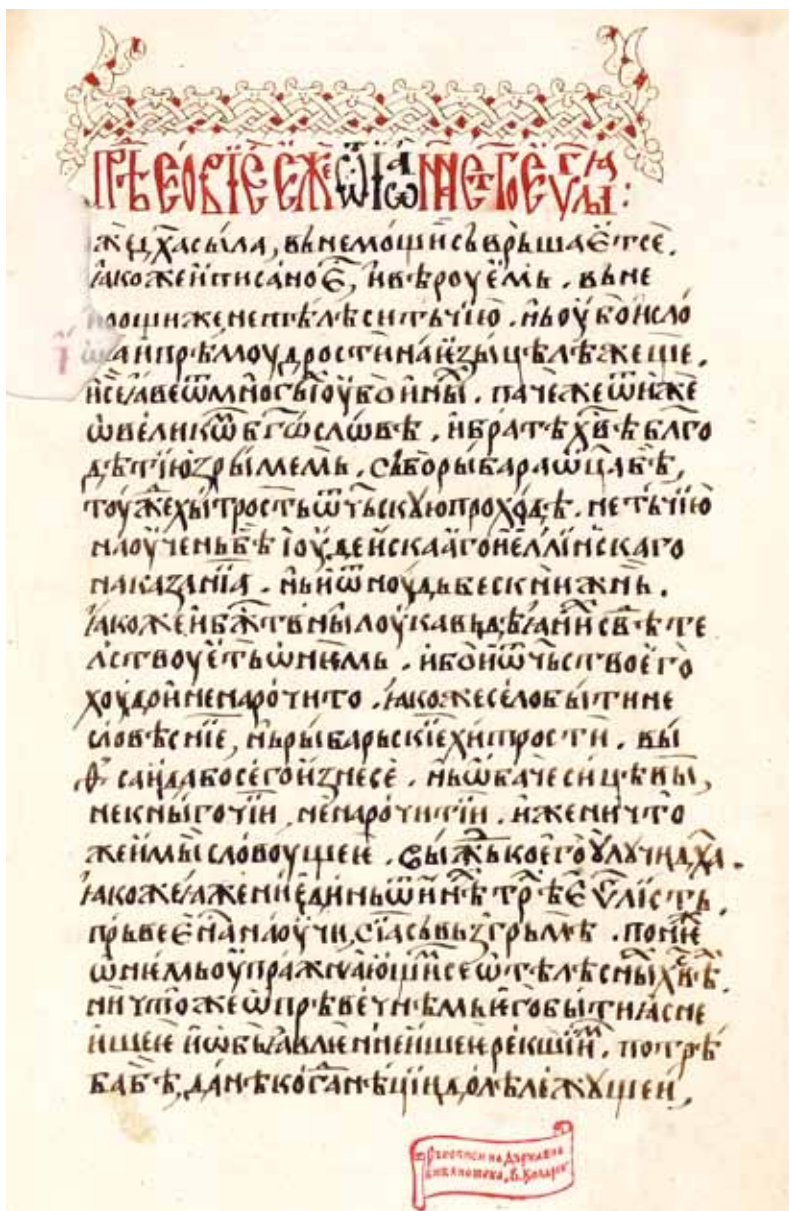
Прологъ на дѣржавна
 гнѣ въ шана, б. Коларѣ

Predslov k Evanjeliu podľa Lukáša od Teofylakta Ochridského
z konca 14. alebo zo začiatku 15. storočia.

шаго. ащеи по бствоу живаго в кт.
пемеже добрѣ в лсов. в ситни и н глго.
и не сь противла мѣтсе. мѣтсе
оубо бство на госна і шісф
и н сити соу епть. а хикаже
по закону шца ерговъ
менамѣ. снреніи
іаксд і мѣтсе. о кон.
іаксего рарфан
сегъ. іаксд
бство нз
комь ѡ
свѣтѣ
— — — — —
+ +
+
88
*Издана въ Москвѣ въ
Императорской Академіи
в 1812 году.*

Predslov k Evanjeliu podľa Jána od Teofylakta Ochridského
z konca 14. alebo zo začiatku 15. storočia.

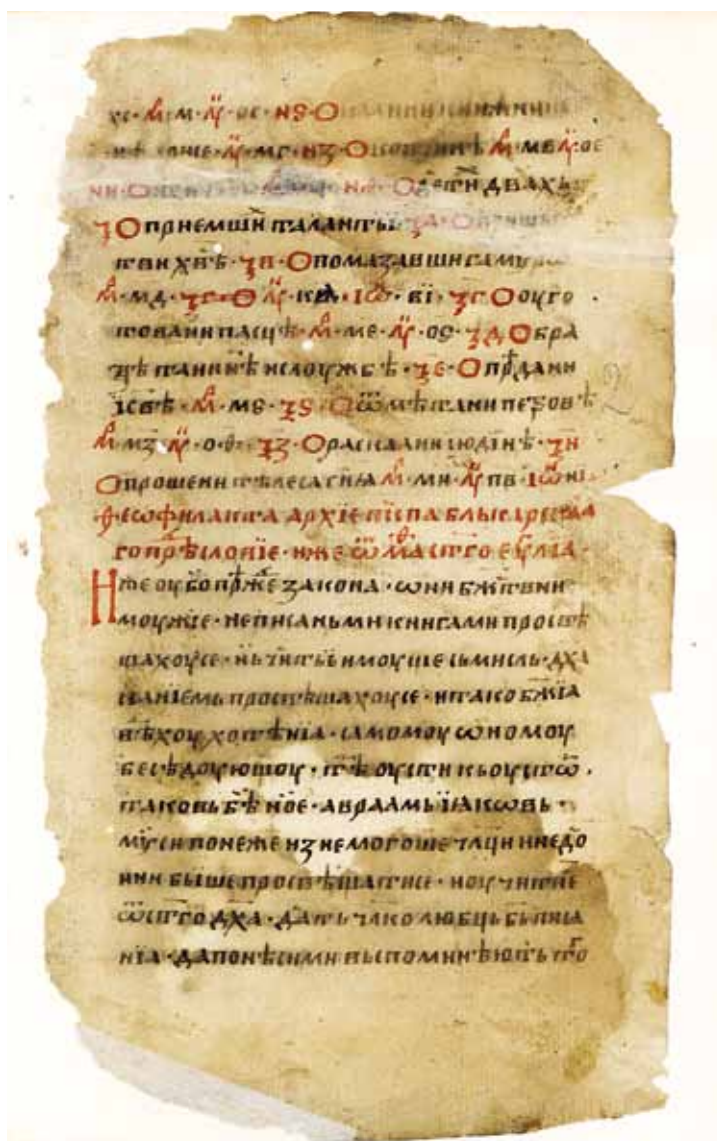

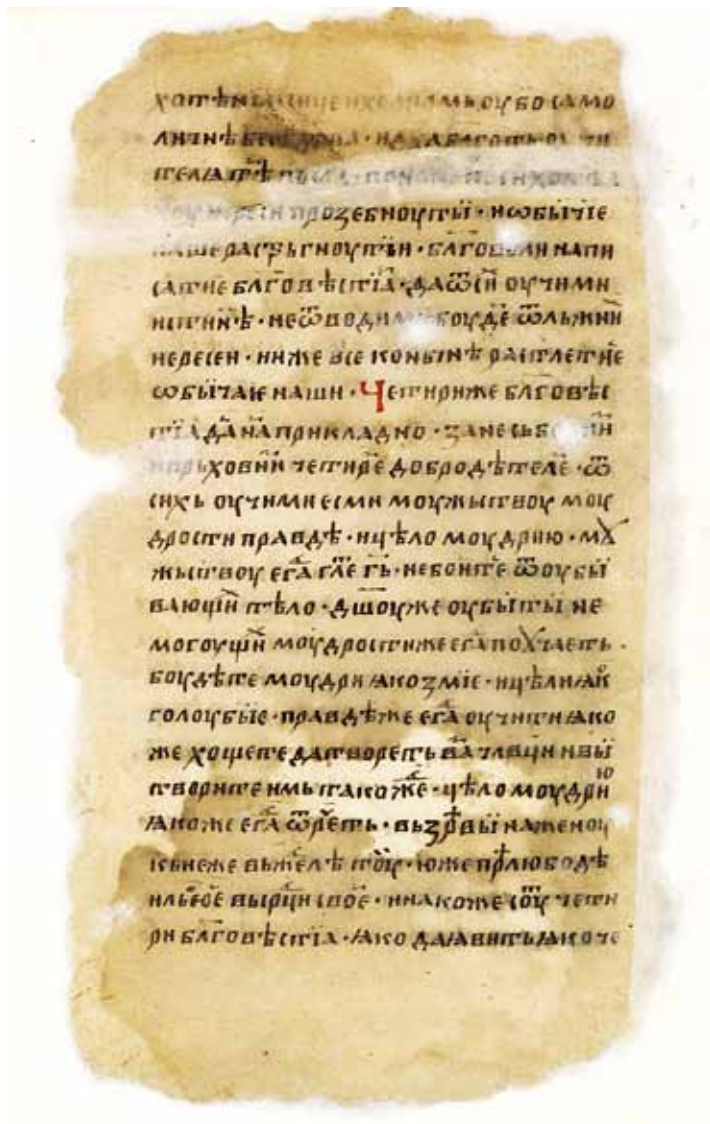
ничтоже въсокоразоуметинамоще,
 възметшоу ю пыхаго острькена вън
 прѣпринти егда шрѣродисе. а не
 ветшоу оцародитисе. еже всаког
 стора. и павльсамоу рьскы. се гора
 великыи шамъ. ѿ горни роженіи
 спрѣмнитъ. ноу кониже въише.
 слова не въспомешоу тоу стѣви. ре
 бо. и слово пльгькы. а мкоже тѣши
 рше. а ко молше иго православи
 и писати тѣ ѿ горни роженіи. а мкоже
 авльши сенъ кыль берестико въ амъхъ
 ѿ пѣхъ. прѣдлюши мѣтлака проста
 въиши са. егда глѣтсе. стѣви. а же
 иши еулисгь прочьтхъ. подвигитсе
 тамо еже ѿ всемы истинни спокеш.
 посоудитиже а кожеу ракоймоуши
 и ничтоже кь блгтпирекши апла.
 а же не асно рше ѿги. и мнѣ врше
 пѣ ѿ стѣвише. сѣ же семхрѣ простр
 птн и зрѣ мити. и проложити свои
 блговѣстїемъ. еже не писавъ и ачма
 ѿспровѣзачю чемъ прѣ въиан. по
 а пн ца вѣлѣхъ мвъзметнѣ. а юкла
 ше же спаче всеоученикыи шамъ глѣ.
 а ко простъ же ни роисъ и блговѣи аи

пейши . ꙗко истъ соцемъ , сирѣчь да ѿ
 стѣвникъ . егѡ жерадѣ дарованіа бо словѣа
 въ вѣрѣ нъ въ . небы мнѣ многи мнѣга
 ѿнъ стѣвы паслаи все . вѣжъны вѡрѣчнѣ стѣ
 сръбѣмъ , ꙗкогы вѡузрѣеть . вѣжѣ вѡ
 нъ родникъ стѣ въ . ꙗко , слыши ,
ѿ ѡсефѣнъ же прѣчѣнъ цнѡ вѣрѣчнѣ .
 ꙗкъ шѣ шпрѣ вѣжѣ нъ дѣти . з . те птрѣ
 жемоу жъскѣ полѣ , и трѣ жѣ нъскѣ
 мѣрѣ оу , есѣ прѣ сѣмѣнѡ . сѣ оу ко сало
 мѣ снѣ вѣ ѿ ѡаннѣ сѣ . ѡ вѣрѣ тѣ етѣ
 гѣ оу сѣ нѣмоу . помнѣже вѡ шѣ гѣ въ
 ѿ ѡсефѣ . сѣго же ѿ ѡсефа дѣши сѣломнѣ
 сѣспра оу вѡ гѣ сѣа вѣмѣ гѣ ѡаннѣ сѣ
 гѣ же нѣ сѣ снѣ ѿ ѡаннѣ , сѣ сѣтрѣчнѣ сѣ въ нѣ .
Не по вѣже вѣ снѣ , и нѣмѣмѣмѣ трѣ же егѡ
 нѣ сѣмоу еѣ вѣ сѣ оу разѣгѣ оу птѣ .
 нѣ о мѣтѣ оу вѣ сѣломнѣ нарѣ ца емаа
 тѣ коу етѣ сѣ мѣрѣаа . ѿ ѡаннѣ же вѣ гѣ еѣ .
 дѣ вѣ сѣ оу вѣ сѣ ка дѣша . ꙗко а же
 мѣрѣа сѣ тѣкѡ и подѣши ѡспрѣтѣ и
 мѣтѣ вѣ вѣ етѣ вѣ жѣтѣ вѣ вѣ блѣ гѣтѣ .
Сѣмо трѣ же и пѣтѣ оу ца дѣ нѣ шѣ сѣ
 чѣ вѣ шѣ есѣ ѡсѣмѣ свѣтѣмѣ еѣ вѣ сѣтѣ .
 тѣ нѣо ко сѣ трѣ мѣ трѣ мѣ вѣ етѣ сѣ нѣмѣ .

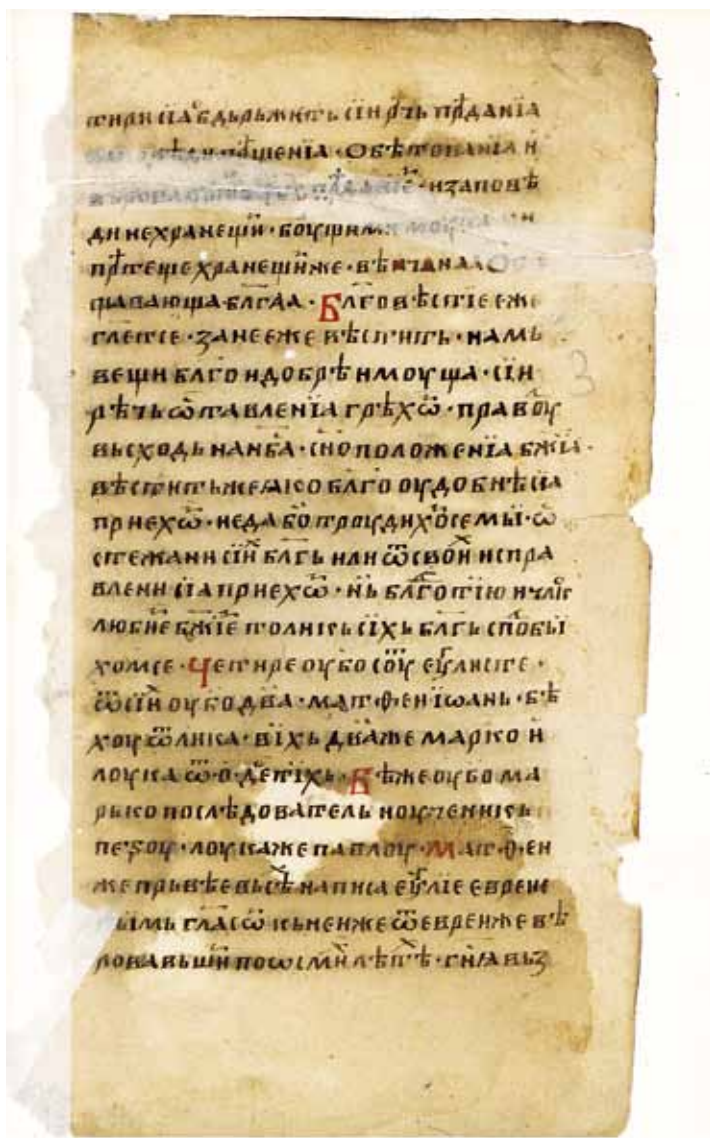
Есть въ поученіи Соломѣи, и грѣмь.
Снѣво грѣмь въ вѣдѣнскѣ
рѣчи велѣ класіа, въ оу.
Се въ рѣчи твоѣ, по нѣкѣ
сїи снѣ въ нѣмѣ, а мѣтнѣ
юже и глѣголь рѣчь
о поученіи. **В**ъ
челѣ въ сло
во, и сло
во въ
къ
гоу
†

Predslov k Evanjeliu podľa Matúša od Teofylakta Ochridského
z 15. storočia.

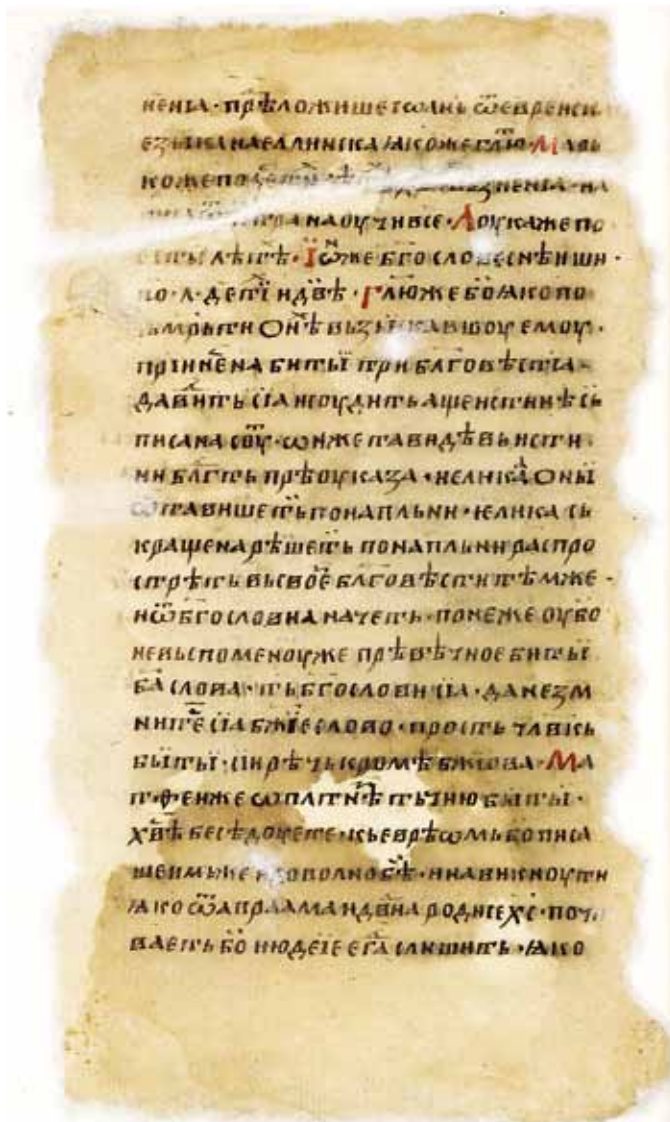

хотѣхъ иже не хощу иже не хощу бо само
 лнѣнѣ естѣи оубо на дѣвѣи оубо ти
 гбѣдѣтѣ пѣла. понѣи. пѣ. и хощѣа
 оубо жѣи прозѣбноуцѣи. и оубытѣ
 ѣше да гѣ рѣгноуцѣи. бѣгоуѣи напи
 сѣи не бѣгоуѣи гѣдѣа оубо си оубѣи ми
 нѣтѣи. не оубо вѣдѣи коудѣ оубѣи ми
 не рѣи. и нѣе вѣе конѣи рѣи глѣи не
 оубытѣи нашѣи. **Ч**етѣи рѣи бѣгоуѣи
 гѣдѣа на прикладѣи. ѣне ѣе. си
 и рѣхѣи глѣи рѣе до бѣоудѣи глѣе. оуб
 си хѣ оубѣи не си ми моудѣи глѣе моуд
 роуѣи правдѣ. и цѣло моудѣи рѣи. мѣ
 жѣи оубо егѣ глѣ гѣ. не бѣи гѣ оубѣи
 вѣи оубѣи глѣ. ашоуѣи оубѣи глѣ не
 моуѣи моудѣи рѣи не егѣ похѣи глѣ.
 бѣоудѣи моудѣи рѣи акоуѣи. и цѣло моудѣи
 голоуѣи. правдѣи глѣ оубѣи рѣи ако
 же хощѣи да глѣ рѣи вѣи глѣи нѣи
 глѣи рѣи не глѣи глѣ. и цѣло моудѣи
 рѣи глѣ оубѣи. **В**зрѣи глѣи не оуб
 ивѣи не вѣи глѣи глѣ. и оубѣи рѣи оубѣи
 нѣи оубѣи глѣи глѣ. и нѣи глѣи глѣи глѣи
 рѣи бѣгоуѣи глѣ. ако да глѣи глѣи глѣи

и сирица едальжкоу си рѣть прѣданіа
 ѿбоже и ѿщениа ѿбѣтѣнаниа и
 въ роуахъ ѿбоже и ѿдѣлѣнїе и запонѣ
 дн нехранещи боуримаи моури си
 прѣтѣще хранещи же въ мѣтаналѣ ѿ
 правяуща блгаа. **Б**лговѣстїе же
 гл҃еши занеже въ бл҃гнїи на мѣ
 вещи блго и добрѣ нмоуца си
 рѣть ѿплавленїа грѣхѣ правѣ
 вьсходѣ на нба. синопложениа бл҃га
 въ бл҃гнїи же мѣсо блго оудобнѣна
 прнехѣ недлбо прѣдхѣдѣмїи ѿ
 ст҃ежаннїи бл҃гнїи ѿ своїи испра
 влениа прнехѣ нѣ бл҃гостїи и чл҃г
 любне бж҃їе полнїи сїхъ бл҃гнїи спѣвї
 хомїе. **Ч**етире оубо соу еубанїе
 ѿ ѿїи оубо два мѣтѣнїи ѿ ѿнѣ
 хоуѣ ѿ бл҃га вїхъ два же марїко и
 лоука ѿ ѿдетїхъ. **В**ѣ же оубо ма
 рыко по гл҃ѣ до вѣдѣтель ноу ст҃еннїи
 пероу лоука же павлѣтѣ мѣтѣн
 же прѣвѣ вѣдѣтѣннїи еублїе сврем
 їи мѣ гл҃сѣ ѿ ѿнѣ же ѿ вѣрнїе въ
 роуа вѣши по ѿ мнѣ вѣтѣ гнѣ вѣз

4. ZÁVER

Po zániku Veľkej Moravy sa u nás dovŕšila východno-západná kultúrna inverzia. Byzantská misia sa nútene vrátila na juh, v stredovekom Uhorsku sa petrifikoval latinský obrad, takže o Slavia Orthodoxa možno hovoriť ako o jej doznievaní. Platí to aj o najstaršom latinskom literárnom diele Maurovej legende, ktorá je napísaná po latinsky a v západnom duchu, ale ešte v nej znejú daktoré byzantské prvky, najmä pokiaľ ide o mníšsku duchovnosť.⁷⁴ Približne v tom istom čase písal v južnoslovanskom prostredí svoje dielo Teofylakt Ochridský v oficiálnom cirkevnom jazyku v gréčtine, ktoré bolo sčasti preložené do cirkevnej slovančiny a ďalej sa šírilo náročnou cestou prepisovania až medzi východných Slovanov.

Počnúc od 13. storočia pápežské aj panovnícke dokumenty nazývali kresťanov východného obradu schizmatikmi.⁷⁵ Postupne vznikala priepasť medzi východnou a západnou cirkvou, medzi východnou a západnou kultúrou, a teda aj literárnou tvorbou. Sporadicky prichádzajúci Slovania z juhu alebo pravoslávni kolonisti v okrajových oblastiach východného Slovenska nevládali vytvoriť silné centrá, ktoré by v našom prostredí rozvíjali tzv. cyrilo-metodský odkaz. Určitou bariérou bolo aj písmo. Cyrilské písmo sa neuplatňovalo v latinskom obrade.

Pozoruhodné je, že ani v 20. storočí ako v ére rozvoja moderných vedných disciplín sa okrem bezprostredných kontaktov staršej slovenskej kultúry a literatúry inoslovanské (južné a východné) prame-

⁷⁴ Porov. PAVLOVIČ, Jozef: Paralelizmus sväteckých dvojíc Konštantína Cyrila a Metoda – Andreja Svorada a Beňadika v kontinuite veľkomoravskej a povelkomoravskej éry. In: HLADKÝ, Juraj – PAVLOVIČ, Jozef – PAVLOVIČOVÁ, Kristína – ZÁVODNÝ, Andrej: *Cyrilo-metodské replikácie byzantsko-slovanskej kultúry v interpretácii*, 2013, s. 84 – 113.

⁷⁵ PIRIGYI, István: *A görögkatolikus magyarság története*, 1991, s. 21 n.

ne pravoslávnej proveniencie takmer nekomentovali, takže mnohé zostali pre slovenských čitateľov mŕtvym kapitálom. Viac pozornosti im venovala česká slavistika, ktorá v jednotnom štáte sprostredkovala poznanie o starších sesterských slovanských literatúrach aj pre záujemcov na Slovensku. Za „literatúru“ sa však v tom čase pokladali skôr životopisné, príbehové, prípadne básnické skladby určitého typu (abecednosť), pričom sa vynechávali bohoslužobné texty v celej ich rozmanitosti. Máme na mysli nielen knihy zostáv bohoslužieb pravoslávneho obradu na celý rok, ale aj okrajové texty, ako sú napríklad fragmenty na ikonách, textíliách, kovových nádobách a podobne.⁷⁶ Unikátny svet byzantsko-slovanskej mystiky v semióze bohoslužobných textov a ikonografie sa otvára kľúčom cirkevnej slovančiny a jazyka byzantského výtvarného umenia. Pre dnešného percipienta sú obe len málo dostupné.

V tejto knihe sme predstavili malý zlomok zo spomínanej byzantskej tvorby od autora Teofylakta Ochridského. Jeho predislóvia čiže predslovy k evanjeliám majú pre slovenské kultúrohistorické povedomie taký význam, že umožňujú v rámci svojej žánrovej formy identifikovať žáner veľkomoravského Proglasu, mylne pokladaného za báseň či veľbáseň. Slovenský čitateľ, nazdávajúc sa, že Proglas je jediný text svojho druhu, má tu možnosť porovnávať a zistiť, že Proglas má príbuzenstvo nielen v starých latinských, prípadne gréckych prológoch, ale aj v mladšej slovanskej tvorbe. Prirodzene, v uverejnení Teofylaktových predslovov ako takých vidíme aj vhodnú príležitosť spoznať nové a neznáme – v star(š)ej literatúre.

⁷⁶ Cyrilských textov na bohoslužobných kovových nádobách v Rumunsku sa obšírnejšie dotýkame v štúdiu *Cirkevnoslovanské texty na sosudoch čiže devocionáliách*. In: *In honorem Dagmar Maria Anoca*. Bucuresti : Universitătii din Bucuresti, 2016, s. 323 – 330.

5. SUMMARY

This work *Theophylact of Ochrid's Prologues* is thematically linked to the previous author's book *The Great Moravian Proglas* (2016). The Archbishop of Bulgaria, Teophylact, was Greek and wrote Greek, but his works were soon translated into Church Slavonic.

This monograph presents Theophylact's life and rich literary work (interpretations of biblical books with prologues, polemical and instructive writings, hagiography, historical and epistolary texts). Theophylact's prologues to the four Gospels, originally written as prefaces to his own interpretations (tolkovanija), spread to all Slavic territories as prologues in the Orthodox Church gospel-books. Until nowadays, the practice of issuing them has been preserved among Eastern Slavs, considering that recent publications in Russia have been carried out by phototypical reproduction of texts from the end of the 19th or the beginning of the 20th century. Despite general widespread, prologue texts are almost non-mentioned in commentaries on the medieval Church Slavonic writings.

Prologues to gospels are considered here as separate genres of a very diverse prologue literature. St. Jerome's prologue texts are known, but Constantine the Philosopher's Proglas, unjustifiably considered a poem, also belongs to their continuous line. The then exegetics, as well as rhetorical, apologetic and catechetical text-forming strategies are revealed in interpretations of Theophylact's prologues.

This monograph contains the Church Slavonic Cyrillic texts of the four mentioned prologues, their transliteration into Latin, their translation into the contemporary Slovak language, and detailed interpretations that bear in the spirit of literature, reflecting the medieval semiotics of Byzantine-Slavonic aesthetics, as well as in the spirit of Eastern theology. This work also contains the facsimile edition of the mentioned prologue texts from the end of the 14th or the

beginning of the 15th century, which have been preserved in full form and are deposited in the National Library of Saint Cyril and Methodius in Sofia.

6. PRAMENE

Blaženi Teofilakt, Archiepiskop Bŕlgarski: *Blagovestnik, ili Tŕl-kuvanie na Svetoto Evangelie. Čast 1.* Sveta gora, Aton : Slavjanobŕlgarski manastir Sv. Vmčk Georgi Zograf, 2003. 479 s. ISBN 978-954-770-064-2.

Blaženi Teofilakt, Archiepiskop Bŕlgarski: *Blagovestnik, ili Tŕl-kuvanie na Svetoto Evangelie. Čast 2.* Sveta gora, Aton : Slavjanobŕlgarski manastir Sv. Vmčk Georgi Zograf, 2015. 763 s. ISBN 978-619-7174-40-3.

Katechizmus katolíckej cirkvi. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2002. 918 s. ISBN 80-7162-370-9.

Zlatý věk bulharského písemnictví. Výbor textů od X. do počátku XV. století. Prel. Věra Bechyňová, Zoe Hauptová. Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 1982. 440 s.

Sväté písmo Starého i Nového zákona. Rím : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1995. 2624 s.

Svjaščennoje jevangelije. Tesaloniky – Grécko : Orthodoxos Kypseli, 1994.

7. LITERATÚRA

- ANGOLD, Michael: *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081–1261*. Cambridge – New York : Cambridge University Press, 2000. 604 s. ISBN 0-521-26986-5.
- BONČEV, Atanasij: *Rečnik na cърkovnoslavjanskija ezik*. Tom I. A – O. Sofia : Nacionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodij“, 2002. 351 s. ISBN 954-523-064-9.
- BONČEV, Atanasij: *Rečnik na cърkovnoslavjanskija ezik*. Tom II. P – JA. Sofia : Nacionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodij“, 2012. 354 s. ISBN 978-954-523-128-5.
- BORECKÝ, Bořivoj – DOSTÁLOVÁ, Růžena a kol.: *Slovník řeckých spisovatelů*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha : Leda, 2006. 663 s. ISBN 80-7335-066-1.
- DÖPPMANN, Hans-Dieter: *Die Orthodoxen Kirchen*. Berlin : Verlags-Anstalt Union Berlin GmbH, 1991. 384 s.
- FLORJA, Boris Nikolajevič: *Církevní rozkol a slovanský svět*. Prel. Michal Těra. [Červený Kostelec] : Pavel Mervart, 2014. 187 s. ISBN 978-80-7465-097-0.
- GERGOVA, Emilija Viktorova: Teofilakt Ochridski. In: *Starobølgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*. Zost. Donka Petkanova. Veliko Tърново : Izdatelstvo Abagar, 2003, s. 507 – 508. ISBN 954-427-532-0.
- HANNICK, Christian: Theophylaktos von Ohrid. In: *Lexikon des Mittelalters*. Zv. VIII. Hl. red. Gloria Avella-Widhalm. Stuttgart – Weimar : Verlag J. B. Metzler, 1999, s. 671 – 672. ISBN 3-476-01742-7.
- HAVLÍK, Lubomír E: *Slovanské státní útvary raného středověku. Politické postavení, společenská a vládní organizace státních útvarů ve východní, střední a jihovýchodní Evropě od 8. do 11. století*. Praha : Academia, 1987. 252 s.
- HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992. 1349 s.
- HLADKÝ, Juraj – PAVLOVIČ, Jozef – PAVLOVIČOVÁ, Kristína – ZÁVODNÝ, Andrej: *Cyrilo-metodské replikácie byzantsko-slovanskej kultúry v interpretácii*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013. 125 s. ISBN 978-80-8082-752-6.
- HUSSEY, John Mervyn: *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*. Oxford : Oxford University Press, 2010. 425 s. ISBN 978-0-19-958276-1.
- CHRISTOVA, Borjana – MUSAKOVA, Elisaveta – UZUNOVA, Elena: *Opis na slavjanskite rukopisi v cerkovno-istoričeskija i archiven institut – Sofia*. Tom I, biblejski knigi. Sofia: Borina, 2009. 256 s. ISBN 978-954-500-228-1.
- KAZHDAN, Alexander P.: Theophylaktos, archbishop of Ohrid. In: *Oxford English Dictionary of Byzantium*. Hl. ed. Alexander P. Kazhdan. New York : Oxford University Press, 1991, s. 2068. ISBN 0-19-504652-8.

- Kirilo-Methodijevska enciklopedija*. Tom 4. T – Я. Hl. red. Liljana Graševa. Sofia : Bŕlgarska akademija na naukite, 2003. 751 s. ISBN 9544309497.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Hl. red. Ján Kačala, Mária Pisárčiková. 3. doplnené a prepracované vyd. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1997. 944 s. ISBN 80-224-0464-0.
- LOUTH, Andrew: Theological Literature. In: *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*. Ed. Elizabeth Jeffreys, John F. Haldon, Robin Cormack. Oxford : Oxford University Press, 2008. 1021 s. ISBN 978-0-19-925246-6.
- MULLETT, Margaret: Theophylact of Ochrid's *In Defence of Eunuchs*. In: *Eunuchs in Antiquity and Beyond*. Ed. Shaun Tougher. London : Gerald Duckworth & Co. and Classical Press of Wales, 2002, s. 177 – 198. ISBN 0-7156-3129-2.
- NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník*. 1. zväzok. A – P. Praha : Kalich – Česká biblická spoločnosť, 1992. 771 s. ISBN 80-7017-528-1.
- PAVLOVIČ, Jozef: Nomina sacra v cirkevnoslovanských bohoslužobných textoch. In: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 275 – 283. ISBN 80-967722-5-2.
- PAVLOVIČOVÁ, Kristína: *Cirkevnoslovanské texty na sosudoch čiže devocionáliách*. In: In honorem Dagmar Maria Anoca. Bucuresti : Universitãtii din Bucuresti, 2016, s. 323 – 330. ISBN 978-606-16-0755-6.
- PAVLOVIČOVÁ, Kristína: *Velkomoravský Proglas*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2016. 143 s. ISBN 978-80-568-0016-4.
- PIRIGYI, István: *A görögkatolikus magyarság története*. Budapest : IKVA, 1991. 116 s. ISBN 963-776-083-0.
- PODSKALSKY, Gerhard: Theophylaktos, Ebf. v. Achrida. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Zv. 9. Tretie vyd. Freiburg – Basel – Wien : Herder, 2009, s. 1475. ISBN 978-3-451-22100-2.
- Pravidlá slovenského pravopisu*. Red. Matej Považaj. 3., upravené a doplnené vyd. Bratislava : Veda, 2000. 590 s. ISBN 80-224-0655-4.
- SIECIENSKI, Edward A.: Theophylact of Ohrid. In: *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*. Ed. John Anthony. Maldin, MA : Wiley-Blackwell, 2011, s. 593. ISBN 978-1-4051-8539-4.
- STOJANOV, Maňo – KODOV, Christo: *Opis na slavjanskite rukopisi v Sofijskata narodna biblioteka*. Tom III. Catalogus manuscriptorum slavlicorum quae in Bibliotheca Serdicensi asservantur. Sofia : Deržavno izdatelstvo Nauka i izkustvo, 1964. 500 s.
- Synonymický slovník slovenčiny*. Hl. red. Mária Pisárčiková. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2000. 998 s. ISBN 80-224-0585-X.
- ŠKOVIERA, Andrej: *Svätí slovanskí sedmopočetníci*. Bratislava : Slovenský komitét slavistov, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2010. 247 s. ISBN 978-80-89489-02-2.
- The Cambridge History of the Byzantine Empire, c. 500-1492*. Ed. Jonathan She-

pard. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 1207 s. ISBN 978-0-521-83231-1.

The Oxford Dictionary of the Christian Church. Ed. Frank Leslie Cross, Elizabeth A. Livingstone. 3. vyd. Oxford – New York : Oxford University Press, 1997. 1786 s. ISBN 0-19-211655-X.

VAVŘÍNEK, Vladimír – BALCÁREK, Petr: *Encyklopedie Byzance*. 1. vyd. Praha : Libri, 2011. 550 s. ISBN 978-80-7277-485-2.

VRAGAŠ, Štefan a kol.: *Teologický a náboženský slovník*. II. diel. L – Ž. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2008. 439 s. ISBN 978-80-7162-734-0.

KRISTÍNA PAVLOVIČOVÁ

Prológy Teofylakta Ochridského

Zodpovedný redaktor Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie Jana Janíková
Obálka Marek Petržalka

Pre Pedagogickú fakultu Trnavskej univerzity v Trnave
vydalo vydavateľstvo TYPUS UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, ako 232. publikáciu.
Vytlačila VEDA, vydavateľstvo SAV.

ISBN 978-80-568-0085-0